

IJBEMP

International Journal of Business, Economics and Management Perspectives

Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi

ISSN: 2458-8997

Yıl: 1, Sayı: 2, Mart 2016, s. 1-16

Prof. İsmail BEKÇİ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, FEAS, Dept. of Business Adm., ismailbekci@nevsehir.edu.tr

Assist. Prof. Özlem Nilüfer KARATAŞ

Çankırı Karatekin University, FEAS, Dept. of Banking & Finance, niluferkaratas@karatekin.edu.tr

Assist. Prof. Hakkı KIYMIK

Mehmet Akif Ersoy University, Zeliha Tolunay Voc. High School, hakkikiymik@sdu.edu.tr.

Assist. Prof. Ferhat BİTLİSLİ

Mehmet Akif Ersoy University, Zeliha Tolunay Voc. High School, ferhatbitlisli@sdu.edu.tr

THE COMPARISON OF ACCOUNTING EDUCATION GIVEN IN TURKEY AND IN THE USA: CASE OF MARMARA UNIVERSITY AND THE UNIVERSITY OF TEXAS¹

¹ This study is presented as an report, which I. International Accounting and Finance Symposium, ISAF 2012, May 31 to June 2, Gaziantep, in 2012

THE COMPARISON OF ACCOUNTING EDUCATION GIVEN IN TURKEY AND IN THE USA: CASE OF MARMARA UNIVERSITY AND THE UNIVERSITY OF TEXAS

Abstract

The most crucial indicators of the importance given to accounting education in a certain country and its calibre are the number of accounting lectures in the curriculum of the programs offered in the universities and the content and credit of these lectures. Therefore, in order these accounting educations to be compared among countries these three fundamental factors should be taken into consideration.

The purpose of the study is to present the similarities of and differences between undergraduate-level accounting education in the higher education institutions located in Turkey and the United States of America. For this reason, the numbers, contents and credits of accounting classes of Marmara University Economics and Administrative Faculty “Business Department” and the “McCombs School of Business” in the campus of The University of Texas at Austin as prominent universities of Turkey and United States, examined carefully at undergraduate levels separately. The quantitative data acquired are analysed on the basis of universities and the undergraduate accounting educations offered in both countries are compared within the light of these data.

Keywords: Accounting, Accounting Training, Undergraduate Accounting Education

JEL Codes: M41, M49

TÜRKİYE VE ABD’DEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: MARMARA ÜNİVERSİTESİ VE THE UNIVERSITY OF TEXAS ÖRNEĞİ

Öz

Bir ülkenin muhasebe eğitimine verdiği önemin ve muhasebe eğitim kalitesinin en önemli göstergeleri üniversitelerinde yer alan eğitim programları içerisinde, muhasebe derslerinin sayısı, içeriği ve kredisidir. Dolayısıyla ülkeler arasında muhasebe eğitimlerinin karşılaştırılabilmesi için bu üç temel faktör göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nde faaliyet gösteren yüksek öğretim kurumları arasındaki lisans düzeyinde muhasebe eğitimindeki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Bu amaçla, Türkiye ve ABD’de muhasebe eğitiminde öne çıkan Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, “İşletme Bölümü” ile The University of Texas at Austin kampüsü içerisinde yer alan “McCombs School of Business”teki muhasebe derslerinin sayıları, içerikleri ve kredileri lisans bazında ayrı ayrı incelenmiştir. Elde edilen sayısal veriler üniversiteler bazında analiz edilmiş ve her iki ülkenin lisans düzeyindeki muhasebe eğitimleri bu veriler ışığında genel olarak karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Eğitimi, Lisans Muhasebe Eğitimi

JEL Kodları: M41, M49

1. INTRODUCTION

The objective of accounting education shaped in order to satisfy the needs of enterprises is to give an education on the presentation of on time, complete, accurate and reliable information to those people who would utilise financial information and to incline the practice accordingly. (Gökçen, 1998 : 43) The accounting education curriculum formed through this objective varies in parallel with economic changes and the needs of enterprises. While the aforementioned alteration occurs, an increase in the quality of the education is of quite crucial as the applicability of the profession of accounting would be possible with the existence of educated, qualified and high-class members of accounting profession.

Education which is crucial for social, cultural and economic changes is also an effective factor for the development of accounting. Therefore there is a close relationship between the quality of the

profession of accounting and the quality of accounting education. (Dursun, 2006 : 20) The curriculum, course contents, teaching staff and the students would determine the quality of the accounting education. In this context, in order to measure the quality of accounting education and to assess it, it is necessary to examine the institutions giving accounting education. However singly assessing these institutions only at Turkish level would not yield an objective and beneficial result. Therefore the presentation of the current situation of Turkish accounting education is possible with the examination and comparison of both the educational institutions in Turkey and their equivalents in the world.

In order to make a comparison and an objective assessment in the field of accounting education one of the first countries coming to mind, the USA is chosen in the research. The curriculums of the universities, the dispersion of compulsory and elective courses, fields of expertise and the accounting education curriculum constitute the content of the comparison.

2. ACCOUNTING EDUCATION IN TURKEY

For Turks having a history of thousands of years, it is possible to examine the **history of accounting** in 4 periods. The first period is the accounting history of the Turkish states until the Ottoman Empire (12th century) that is under the effects of Arabic and Persian cultures. The period encompasses the periods of Gokturks, Uighurs, Karakhanids, Ghaznavids and Samanids. The accounting history of Turkish states in the 12th and 13th centuries encompasses the periods of Ilkhanids, Mamelukes and Seljukians. In this period, one of the most crucial developments is the publications of 4 fundamental tenet books on accounting during Ilkhanids era. The most significant character of these books is the fact that until the 19th century they were the reference books in accounting. These books are called Saadetname, Kanunu Saadet, Camiü-l Hesap, and Risale-i Felekiyye Kitab-us Siyakat. The second period is the period of Ottoman Empire until Tanzimat Reform Era. The speciality of this period is that the financial structure and accounting system of Ottoman Empire then were under the European influence. The third period encompasses the period between Tanzimat and Republic periods. The fourth period is the last and still lasting period until the Republic period. (Güvemli, 1995 : 212-411)

The history of accounting education in Turkey dates back to the Tanzimat Reform Era. Therefore it is possible to examine the history of accounting education in two periods – first period, from Tanzimat to the proclamation of the Republic and second period from the proclamation of the Republic up until today.

First Period (The Accounting Education in the Ex-Republic Period): As Turkish-Muslim community living in Ottoman mainland rather participated in wars, did not engage in trade and as they gave more importance to military training than to education of commerce, trade during the Ottoman era was in minorities' and foreigners' power for centuries. (Banar & Aslan, 2009 : 91) Therefore until the 1860s no accounting courses took place in the curriculums of Turkish schools and hence there is no tenet accounting book that was written in these period. In this period, accounting education took place in the curriculums of foreign schools especially in Armenian schools, the accounting textbooks were first written by Armenian writers in 1828 and 1830. The particularity of these books is that they were written in accordance with the double entry bookkeeping. Today it is possible to find around 40 accounting books that were translated from French and that belong to the years between 1853 and 1928. (Gencoğlu, 2010:32) With the Tanzimat Reform Era, the minorities started to be assigned in state affairs. As Turks had not engaged in trade they did not have adequate knowledge and accumulation in terms of commerce. In order to fix this deficiency accounting courses were offered in the "Mekteb-i Mülkiyeyi Şahane" school that had been established in 1868 in the Ottoman Empire. (Dinç, 2008 : 93) In 1883 the "Hamidiye Yüksek Ticaret Mektebi" was established.

Second Period (Accounting Education during Republic Period): As in any other field, after the proclamation of the republic crucial steps were taken in the field of education and by establishing new schools particularly in the field of commerce education was started to be given. The first legal regulation concerning accounting education in this period was realised in the succeeding year of the proclamation of the republic, namely in 1924. With this regulation, Hamidiye Yüksek Ticaret Mektebi

School was divided into three steps, namely “Orta Ticaret Mektebi”, “Yüksek Ticaret Mektebi” and “İstanbul Ulumu Aliye-i Ticarriye Mektebi”, and was tied to İktisat Vekaleti (Ministry of Economy). This school is the first educational institution where coeducation was realised. In 1959 with “Akad-emiler Kanunu (Law of Academies)” the school was turned into “İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (Istanbul Academy of Economics and Commercial Sciences)” and its period of study was increased to 4 years. The Academy was tied to the “Faculty of Economics and Administrative Sciences” of Marmara University on March 28th, 1983 and its education activities continue.

Another crucial development during the republic period in terms of accounting education is the removal of İstanbul Daru’l-fünun that was established by Abdülhamit and instead the establishment of İstanbul University in 1933. The establishment of a faculty of economics within İstanbul University was in 1936. (Gencoğlu & Arsoy, 2006: 76) Until 1946, except İstanbul University, two new universities were established, namely İstanbul Technical University and Ankara University. In these years when a new economical structure was tried to be established in the post-Ottoman period, in order to satisfy the needs, professorships for accounting education were established within these universities. (Güvemli, 2001: 387)

In the beginning of 1990s the effects of new world order and global economic system on accounting education and its application were strong and the pace of changes increased. In this period the educational institutions had to adapt their curriculums to this new order.

When the current situation of accounting education in Turkey is examined, a two-phased system may be seen. The first phase encompassing the accounting education contains a four step structure. *In the first step* of this structure accounting education is performed at the Commercial High Schools and Anatolian Commercial High Schools that are tied to the Ministry of National Education. The period of study in these high schools is 4 years. *The second step* of the accounting education is realised through the Accounting Programs within the Vocational High Schools offering associate degrees at Higher Education Institutions. The duration of this education at the associate degree is 2 years. The third step accounting education is performed at various faculties of universities and at the related departments of their high schools and the duration of this education is 4 years. The fourth step of accounting education is the accounting education given through master’s and Ph.D. programs offered within the Institutes of universities. The duration of the education given in these Institutes may vary according to the type of graduate education.

The second phase of the accounting education applied in Turkey is formed by the practice oriented education given by the Basic Education and Internship Centre (TESMER) established in 1993 by the Union of Chambers of Certified Public Accountants and Sworn-in Certified Public Accountants of Turkey (TÜRMOB) that offers a practice oriented education in terms of preparation to the profession of accountant. (Tekşen et al., 2010 : 102)

3. ACCOUNTING EDUCATION IN THE USA

The education given on accounting, finance and related topics that constitute the subject of this research bring students the knowledge of compulsory theoretical and technical accounting, intellectual skills and professional values and ethics. (IFAC, 2015:46) (Accounting education is given within distinct programs at the universities and colleges in the United States of America. The accounting education in American universities was first given in 1881 at the School of Business established by Joseph Wharton within Pennsylvania University. (Wyhe, 2007 : 166)

The post-high school education in the United States of America is performed through colleges and universities, and institutions offering professional, technical and career education. In the USA there are more than 600 public and 1700 private higher education institutions offering 4 year education. These institutions award “bachelor” diplomas at undergraduate level and master’s and Ph.D. diplomas at graduate levels. To have a basic bachelor degree in the USA, it is necessary to be a fulltime

student for four years or more. Regardless where they live, individuals may apply for a higher education institution all around the country. (<http://www.ed.gov>)

The opinion that the accounting education lags behind the economic, social, and technological developments in the environments of the enterprises brought the necessity of change in the education. In this context, from the beginning of 1900s on there has been a set of reform attempts for enhancing accounting education. But for some reasons, these attempts failed. The underlying reason behind this fail was the conflict between trainers and practitioners. The most common complaint of the practitioners in America is the increase of a series of rules and techniques during the period of accounting education that do not allow people to learn them and hence, in turn, this causes temporary information acquisition, that is to say memorization. (Sundem,1999 : 3) Because of such reasons the criticism against accounting education given in bachelor's degree has increased and in the 1980s the topics if a change in curriculum is necessary, if yes, how it would be realised, and what would be the reactions of the practitioners to such changes were started to be discussed. (Zaif, 2004: 16) With a regulation in these years the conditions that those who want to enter to accounting profession should receive a 4-year university education and should take 150 hours of education in each semester were laid down. Also the conditions to do internship following the education period and to do well in the exam were set. (Wyhe,2007:491) The main reason of the increase in education condition from 120 hours to 150 hours is the insufficiency of 4-year bachelor's program for attaining the necessary knowledge and skills to become an accountant due to complexity of accounting, tax laws, technology and enterprises. After this regulation some colleges and universities offer 150-credit programs or supplement credits through master's degrees. (TURMOB, 2004:5)

The enhancement endeavours for accounting education picked up pace in the second half of 1980s. It is argued that this change could only be realised with the enhancement of written and oral communication, intellectual and interpersonal communication skills besides the enhancement technical information in accounting education. (Kaya, 1999:61) One of the most important studies revealing the necessity of this aforementioned change is the "Bedford Report" published in 1986 by American Accounting Association-AAA. The study titled "Perspectives on Education: Capabilities for Success in the Accounting Profession" and known as "White Paper" that was prepared in 1989 by 8 largest accounting entities (some accounting and auditing companies such as Arthur & Anderson, Arthur Young, Deloitte Haskins and Sells, Ernest & Young, Price Waterhouse) operating in the country followed the aforementioned report. This study, later published as Bedford Committee Report has turned to be an important factor for the establishment of Accounting Education Change Commission. According to the report bachelor and master degree accounting education should include *general education, general accounting education and specialised accounting education*. (Sundem, 1999: 1-3)

The General Education Program; is not only intended to accounting profession but also it encompasses utilising various sciences in order to contribute to the mental development and analysis ability. For example, it is mentioned that in order to enhance comprehension ability of students, the courses such as arts, music, literature and mathematics from other disciplines should be given. In the report, it is stated that the accountants in the future should be creative, sensitive and receptive in terms of social needs, and hence knowledgeable. As a consequence, within the accounting education other disciplines should also be included for the mental development of students besides courses that are needed for professional education. (Zaif, 2004 : 39)

The basic objective of *The General Education Program* is to be medium for students to attain both the knowledge, technique and abilities that should be possessed by all accountants for an entrance to the profession, and the ability to attain the capacity to apply these qualifications in a reasonable time. This education may be realised through accounting courses, courses from supportive fields and extra-curriculum academic program linked activities. (Kaya, 1999: 63)

In the *Specialised Accounting Education* the abilities to be given to the students that carry professional skills to a certain degree and having master or Ph.D. level education are emphasised.

By determining the necessary changes in accounting education the objective of the committee established after the Bedford Report is to give professional skills and knowledge that would satisfy the needs of accounting education given at undergraduate level and also to preserve the up-to-dateness of the education. (Zaif, 2004 : 38) Another objective of the establishment of the committee is to make active contributions to accounting education and to direct the future of accounting education. Therefore the undergraduate accounting education program is tried to be formed and the program is presented under the titles of target, content and structure. (Sundem, 1999 : 4) Another study concerning accounting education is the International Education Standards for Professional Accountants prepared by International Federation of Accountants (IFAC). These standards are Entry Requirements to a Program of Professional Accounting Education, Content of Professional Accounting Education Programs, Professional Skills, Professional Values Ethics and Attitudes, Practical Experience Requirements, Assessment of Professional Capabilities and Competence, Continuing Professional Development: A Program of Lifelong Learning and Continuing Development of Professional Competence, Competence Requirements for Audit Professionals. (Hacıüstemoğlu, 2006 : 5)

Another regulation in the USA about accounting education is the accreditation of business schools. The objective of the Association to Advance Collegiate Schools of Business (AACSB) established for that purpose is to enable business schools to establish communication and to enable discussions on the topics affecting business education and institutions. Until today, according to the need of the profession, distinct accreditation standards have been developed for undergraduate and graduate programs. The accreditation standards are recognized as the basis for the mission of business school, and for the assessment of faculty qualifications and programs. Those schools having business accreditation may also get accounting accreditation and in this phase the accounting program of the school is evaluated. At first the “Accounting Eligibility Application” is submitted and then “Pre- and Initial-Accreditation” phases follow. Those that earned the accreditation should renew the accreditation every five years. (<http://www.aacsb.edu>)

There are different titles in the USA concerning the accounting profession. Some of them are certified public accountant (CPA), certified internal auditor (CIA), and certified management accountant (CMA). In order to have these three titles one should primarily graduate from a related department of a college or university. Those that fulfil the graduation condition, then should complete internship and pass the examination. Besides, according the latest regulations those who want to have these titles should have an education on ethics. Due to this condition, it is observed that the universities in America give place to the subject of ethics in their curriculums. (Bates, et all, 2008 : 7) In their study Kranecher et all (2008) make a new curriculum suggestion that encompasses forensic accounting and fraud financial reporting. (Kranacher, et all, 2008: 505) Another study is made by Jackson and Durkee (2008). In their study researchers reveal the necessity of necessary regulations in the curriculum for students to gain lifelong learning skills. (Jackson & Durke, 2008 : 94) In their study Debrency and Farewell (2010) suggest that the Extensible Business Reporting Language (XBRL) should be added to accounting curriculum. (Debrency & Farewell, 2010 : 386)

In order to classify the courses in the curriculums of the accounting education at the undergraduate level in the USA, Debrency and Farewell (2010) examine the curriculums of some universities in their research. In the research, it is determined that curriculums of the departments of universities giving accounting education are similar to a great extent but still there are some minor differences. These differences are as follows: (Debrency & Farewell, 2010 : 387)

- Accounting information systems course does not take part in some university curriculums.
- The content of tax courses in some universities is limited.
- The auditing course is elective in some universities while it compulsory in others.

In the study prepared by Debrenco and Farewell (2010) the courses given at accounting program are classified as follows: Introduction to Financial Accounting, Introduction to Cost Accounting, Management Accounting, Financial Accounting I, Financial Accounting II, Personal Tax, Accounting Information Systems, Advanced Financial Accounting, Public Accounting, International Accounting, Corporate Tax, Auditing, Financial Statement Analysis.

4. THE COMPARISON OF ACCOUNTING EDUCATIONS IN TURKEY AND THE USA

4.1. The Aim and Significance of the Study

The aim of the research is to compare the accounting educations given at the undergraduate levels of the universities in Turkey and in the USA in all its parts and hereby to create awareness between communities interested in accounting education given at the undergraduate level in two countries.

4.2. The Scope and Method of the Study

Although separate accounting education is not common at the undergraduate level in Turkey, the highest grade accounting education is given at the departments of business administration. In the study, two universities that are outstanding in terms of accounting education are selected from Turkey and the USA, one each, and by examining general and particularly accounting curriculums, academic staffs and credit systems, it is tried to explore the differences between them.

At this point, for Turkey, the Department of Business Administration, of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Marmara University is selected as it is one of the leading universities in Turkey and as it is the successor of the institution that gives the first accounting education in the country. For the USA, McCombs School of Business located at the Austin Campus of The University of Texas is selected. McCombs School of Business ranks first at the research made in September 2011 of U.S. News & World Report among the undergraduate accounting education in the USA; and ranks second at the research of Financial Times as of January 2012. (<http://www.McCombs.utexas.edu/About/Our-School.aspx>)

4.3. General Information on the Universities Comprising the Research Universe

The University of Texas at Austin - McCombs School of Business: The school was established in 1922, restructured as a college in 1945 and has been serving with the name since 2000. It provides education to approximately 6,000 students with its 250 academic staff and since its establishment it has produced 86,995 graduates. There are 8 separate areas of expertise. These are accounting, management engineering, finance, international business, management, management information systems, marketing and production management.

In the USA each year of the 4-year undergraduate education of universities is generally named differently and this applies also for the McCombs School of Business. The first year of the education is named as **Freshman Year** while the second year is **Sophomore Year**. In the first two years weight is given to general education skills and basic business administration courses. Besides these courses students may take courses from other faculties about arts and other sciences. Those students, who completed the first two years, may specialise in one or more of aforementioned 8 distinct areas of expertise in their third and fourth years. The third and fourth years in which specialisation occurs are called **Concentration**.

Department of Business Administration, FBA, Marmara University: The department is tied to the Faculty of Business Administration of Marmara University that is the successor of the Hamidiye Yüksek Ticaret Mektebi (Hamidiye High Education Institute for Commerce) that is established in 1868, during the Tanzimat period. On average the Department of Business Administration gives edu-

cation to 2200 student each year with its nearly 100 academic staff and each year it produces approximately 400 graduates. The undergraduate curriculum of the department of business administration consists of the courses opened by the chairs of “Accounting and Finance”, “Production Management and Marketing”, “Management and Organisation”, “Commercial Law”, “Numerical Methods” and “Cooperative System”.

In the first year of the undergraduate program, largely those courses consisting of basic knowledge and management are conducted. In the second and third years of the program courses including in depth knowledge on sub braches of management, and research and practice oriented courses are conducted. At the fourth and last year of the program students chose their areas of expertise. The areas of expertise are “Accounting and Finance”, “Production Management and Marketing” and “Management and Organisation”.

As the research focuses of accounting education the curriculums in both countries are examined with the assumption that the area of expertise would be selected as accounting.

4.4. Research Findings and Assessment

In this part of the study, analyses on accounting educations at the universities concerned are made and, the similarities and differences between accounting educations are tried to be revealed.

4.4.1. Comparison of Academic Staff

Information on the number of academicians and the situation of accounting professors in academicians of the department of business administration are given in Table 1 below.

Table 1: Academic Staff of Universities

University	# of Professors in the Department of Business Administration	# of Professors of Accounting	%
McCombs School of Business	251	81	32.27
Marmara University	101	32	31.68

According to Table 1, it is founded that although McCombs School of Business have more professors both in the department of business administration and at the chair of accounting, the rates of accounting professors in the professors at the department of business administration are more or less the same for both universities. Besides, although the number of professors in the USA is more than that in Turkey, the number of students per professor is 19.7 in Marmara University while the same figure is 21.8 in McCombs School of Business.

4.4.2. Comparison of Basic Education Requirements

McCombs School of Business: It is possible to mention 3 different curriculums at the University of Texas at Austin. The first of these curriculums is the basic education requirements that should be taken by all university students. In this curriculum there are 10 distinct course groups. In addition, there are quite a number of courses in each course group and offered by schools that give educations in separate fields. The students of schools (faculties) within the universities have to take 42-hours of courses relevant to themselves among the aforementioned course groups. In this context, the basic education requirements that should be taken by each student of the McCombs School of Business offering accounting education within the university are shown in Table 2 below.

Table 2: Basic Education Requirements in the McCombs School of Business

Courses	Week-ly Course Hours	Courses to be taken in the Department of Business Administration
First Year Signature Course	3	Writing and Discussion Skills
Rhetoric and Writing	3	English
Masterworks of Literature	3	Humanities
American (& Texas) Government	6	Federal and Local Management Policies
6 Hours of American History	6	The history of Mexicans in the USA, introduction to American culture, the US between 1492 -1865, US and Texas History since 1865.
Social Sciences	3	Introduction to Microeconomics
Science and Technology	6	Astronomy, Biology, Chemistry, Geology, Natural Sciences, Science, Physics
Part 1		
Science and Technology	3	Anthropology, Biology, Computer, Electrical Engineering, Geography
Part 2		
Visual and Performing Arts	3	Architecture, Art History, Classical Civilisations, Music, Philosophy, Radio-TV, Performing Arts, Theatre and Dance

Students, in addition to the courses in Table 2, have to take a 3-hours course among courses offered in the fields of “ethical and leadership” or “quantitative sciences” that are referred to as preferential.

Marmara University: In Marmara University the undergraduate accounting education is offered in Faculty of Business Administration, especially at the Department of Business Administration in three different languages (English, German, and French). In the research the curriculum of the Department of Business Administration offering Turkish education is taken into account. As in any other Turkish University, all the students studying in Marmara University, without any departmental exception, have to take the courses listed in Table 3 below.

Table 3: Basic Education Requirements in Marmara University

Courses	Weekly Course Hours
Turkish 1	2
Turkish 2	2
Atatürk’s Principles and History of Turkish Revolution 1	2
Atatürk’s Principles and History of Turkish Revolution 2	2
Foreign Language 1	2
Foreign Language 2	2

If the basic education requirements of two universities are compared, it is seen that while there are only 3 courses (Turkish, Atatürk’s Principles and History of Turkey and Foreign Language) in Turkey, the number of compulsory courses in this context is almost 13 in the USA, as can be seen from Table 2. This, in turn, reveals that the basic education requirements in Turkey are more insufficient than the one in the USA.

4.4.3. Comparison of Major Curriculums

McCombs School of Business: The second curriculum that the students of McCombs School of Business should complete is called major curriculum. The students receiving education at the school have to take these courses before they chose their areas of expertise in the next phase. Two different systems are applied at the universities in the USA. The first is the quarter system that divides

a year into four, the second is the semester system that divides a year into 2 periods and the curriculum is applied according to this second system. At McCombs School of Business the semester system is applied and each semester consists of 15 weeks. At Table 4 below, the courses of major curriculum, their weekly course hours and total hours of courses are shown.

Table 4: Major Curriculum Courses in the McCombs School of Business

Courses	Week-ly Course Hours	Total Hours of Courses Taken
Compulsory Courses		
Career Planning Strategies	3	45
Introduction to Microeconomics	3	45
Introduction to Macroeconomics	3	45
Differential and Integral Calculus	3	45
Psychology, Sociology or Anthropology	3	45
Business Communication: Oral and Written	3	45
Information Technology in Business	3	45
Elementary Business Statistics	3	45
Communication Techniques	3	45
Statistics and Modelling	3	45
Business Law	3	45
Organisational behaviour or Operations Management	3	45
Principles of Marketing	3	45
Business Finance	3	45
Accounting Courses		45
Fundamentals of Financial Accounting	3	45
Fundamentals Managerial Accounting	3	45
Elective Courses		
4 non-Business Courses from the Schools in the Campus of the University of Texas at Austin	12	180
Total		855

The students of McCombs School of Business have to take 2 accounting courses among the major curriculum courses. Hence a student would have a 90-hour accounting courses, 45 hours each. The rate of the courses taken in the major curriculum courses is approximately 11%.

Marmara University: In addition to the major curriculum consisting of Turkish, Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution and Foreign Language, 1,526 hours of compulsory courses are offered in the Faculty of of Business Administration, Marmara University in the first 3 years. The courses at the Faculty are given with a semester based manner and each year is divided into 2 semesters consisting of 14 weeks each. In Table 5 below, the compulsory courses given in addition to the courses of major curriculum, their weekly course hours and the total course loads are given.

Table 5: Major Curriculum Courses in the Department of Business Administration

Courses	Week-ly Course Hours	Total Course Load	Courses	Week-ly Course Hours	Total Course Load
Compulsory Courses			Compulsory Courses		
Mathematics 1	4	5	Macroeconomics	3	4
Mathematics 2	4	5	Principles of Marketing	3	4
Sociology	2	2	Production Management 1	3	4

History of Civilization	4	5	Production Management 2	3	4
General Principles of Law	2	2	Financial Management 1	3	4
Introduction to Economics 1	2	2	Financial Management 2	3	4
Introduction to Economics 2	2	2	Turkish Tax Law	4	5
Introduction to Management	4	5	Human Resources Management	3	4
Management Thought System and Process	3	4	Marketing Management	3	4
Microeconomics	3	4	Decision Support Systems	2	2
Statistics	4	5	Business Law	3	4
Law of Obligations	2	2	Strategic Management	4	5
Human Resources Management.	3	4	Accounting Courses		
Management Science and Techniques	3	4	General Accounting 1	4	5
Information Technologies	2	2	General Accounting 2	4	5
Numerical Methods 1	4	5	Inventory and Balance Sheet 1	4	5
Numerical Methods 2	2	2	Inventory and Balance Sheet 2	4	5
Commercial Law 1	4	5	Cost Accounting 1	3	4
Commercial Law 2	2	2	Cost Accounting 2	3	4
			Total		512

According to Table 5, the students of the department of business administration take 7 accounting courses in three years. The total hour of accounting courses taken in 3 years is 3336 and the rate of them in total compulsory courses is found to be around 19%.

If the major curriculums of the universities are compared, it is seen that at McCombs School of Business some courses from different disciplines such as economics, psychology, sociology, anthropology, communication and mathematics are compulsorily given in addition to the courses of management from major curriculum. Furthermore limited accounting courses are also compulsorily given. Still some non-business elective courses are given from other faculties at the same campus. In addition to the major courses of the department of business administration, other courses from other disciplines such as economics, mathematics, law, sociology are intensively given at Marmara University. In addition to this, accounting courses are also given compulsorily.

4.4.4. Comparison of Fields of Specialisation

McCombs School of Business: Those students who completed the major curriculum courses may chose their areas of expertise from 8 distinct areas of expertise. The areas of expertise that student may chose are given in Table 6 below.

Table 6: Departments of Specialisation in the University McCombs School of Business

Departments of Specialisation	
	Accounting
	Management Engineering
	Finance
	International Business
	Management
	Management Information Systems
	Marketing
	Production Management

Marmara University: After the completion of basic education requirements and the compulsory courses taken in the first 3 years, as mentioned before, students may chose the areas they want in the 4th years. The areas of expertise concerned are shown in Table 7 below.

Table 7: Fields of Expertise at the Department of Business Administration, Marmara University

Fields of Expertise	
	Accounting and Finance
	Production Management and Marketing
	Management and Organisation

At the university examined all the courses under three distinct chairs shown in Table 7 are elective. However students have to take at least 4 courses from the area they want to specialise in. Students have to take 7 courses in a semester that in turn would meet the obligation of 30 ECTS credits.

If the universities are compared in terms of areas of expertise, while McCombs School of Business has 8 separate areas of expertise, Marmara University has only 3 areas for students' selection. Although the number of areas of expertise is higher at McCombs School of Business, if the situation of accounting education is reviewed while the "Accounting" and "Finance" courses of expertise are distinct at McCombs School of Business, they are under one area of expertise, namely "Accounting and Finance" at Marmara University.

4.4.5. Comparison of Accounting Specialized Courses

McCombs School of Business: Students who completed the major curriculum courses have to take 6 distinct courses shown in Table 8 if they chose the accounting area of expertise.

Table 8: Courses and Weekly Course Hours of Accounting

Courses	Cour se Hours
Economics	3
Financial Accounting - Advanced	3
Financial Statement Analysis	3
Managerial Accounting and Control	3
Fundamentals of Taxation	3
Auditing and Control	3

The operation of compulsory accounting courses is shown in Figure 1.

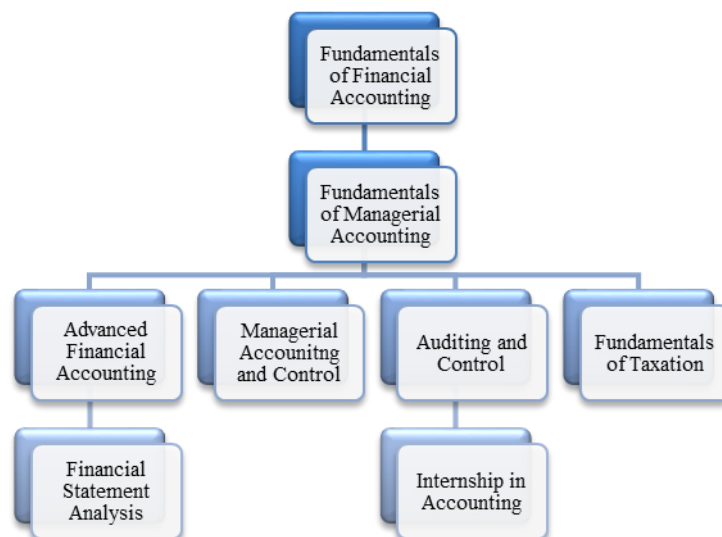

Figure 1: Compulsory Courses of Accounting

Source: <http://www.McCombs.utexas.edu>

According to Figure 1 above, in order those students who chose the accounting department of expertise to take the courses of “Advanced Financial Accounting”, “Managerial Accounting and Control”, “Auditing and Control”, and “Fundamentals of Taxation”, they should have completed the courses of “Fundamental of Financial Accounting” and “Fundamentals of Managerial Accounting” that are the pre-requisite of these 4 course with a grade of at least C. Furthermore, for some courses of the accounting department of expertise there are some distinct pre-requisites. These courses concerned and the pre-requisites are as follows.

- Financial Statement Analysis: In order this course to be taken, *Advanced Financial Accounting* should have been taken and passes with a minimum grade of C.
- In order to do Accounting Internship *Auditing and Control* should have been taken and passes with a minimum grade of C.

Marmara University: The students of the Department of Business Administration, FBA, Marmara University that have chosen the accounting area of expertise in their last year have to take 4 of the specialised courses on accounting and finance enlisted in group of courses 1 and 2 in Table 9 below. Students have to take 30 ECTS course in order to graduate. So they have to take 3 courses more except from these courses. The last class of business students can choose the area of specialization they want the 3 courses.

Table 9: Specialized Courses on Accounting and Finance

	VII. Semester Courses	Weekly Course Hours		VIII. Semester Courses	Weekly Course Hours
1.Group	Financial Statements Analysis	3	1.Group	International Finance	3
	Financial markets and Capital Markets Management	3		Accounting Standarts	3
	Financial Statements Analysis	3		Managerial Accounting	3
	Auditing	3		Tax Applications and Accounting	3
2.Group	Investment Manegement nd Projecty Valuation	3	2.Group	Turkish Accounting Standarts II	3
	Firm Valuation	3		Corporate Accounting	3
	Accounting Information System	3		Accounting of Foreign Trade Opera-	3

			tions	
Capital Markets and Intermediary Firm Accounting	3		Species Accounting	3
Accounting Seminars	3		Accounting Occupational Law	3
Turkish Accounting Standarts I	3		Aplications of Auditing	3
Banking Operations Accounting	3		Sectoral Accounting	3
Insurance Operations Accounting	3			
Accounting – Law Relations	3			

A student who graduated from the Faculty of Business Administration in Department of Business Administration, even if choosen accounting and finance areas, they have to take 7 accounting courses. The total duration of these course is 336 hours. A student who did not prefer the accounting-finance areas can take courses from the field of accounting in the last year if he wants. In this way the number of accounting courses taken by the student can be increased according to their wishes

Students who have chosen the accounting-finance areas of expertise have to take 7 accounting courses in the first three years. And last year they have to take 8 accounting courses more. So, students who have chosen accounting and finance areas of expertise have to take 15 accounting and finance courses. The total duration of this course is 672 hours.

If the accounting areas of expertise of the universities are compared, the students who chose accounting area of expertise at McCombs School of Business have to take 6 distinct accounting courses. However for them to take these courses, they have to complete two of the basic accounting courses (Fundamentals of Financial Accounting and Fundamentals of Managerial Accounting). The case of Marmara University slightly differs from the one at McCombs School of Business. At Marmara University there are 18 accounting courses at the accounting area of expertise and students should take only 4 of these 18 courses. While 6 courses at the area are compulsory at McCombs School of Business, the number of courses to be taken at Marmara University is lower than the one at McCombs School of Business. But these courses can be chosen among a great number of accounting courses.

5. CONCLUSION

In order to compare the accounting educations in Turkey and in the USA the curriculums of the universities chosen from two countries are examined in detail. In conclusion although both universities have similar curriculums of accounting education, there are a set of different applications.

Although there is difference between two universities in terms of the number of professors, the ratio of accounting professors in the professors of the department of business administration is determined to be close (32.27% and 31%).

While the basic curriculum of the university in Turkey is determined to be more inadequate than the one in the USA, when the major curriculums of the universities are compared it can be seen that both curriculums applied in Turkey and in the USA as major curriculums involve not only business and accounting courses but also courses from other disciplines. In this respect both universities resemble each other. It can also be seen that both universities have the area of expertise application and allow for accounting area of expertise. The only difference in this point is that while there are two distinct areas of expertise as “Accounting” and “Finance”, the university in Turkey combines them and applies only one area of expertise, namely “Accounting and Finance”. This, in turn, reveals that both universities pay attention to accounting education. In terms of accounting area of expertise, while the students who chose the accounting area of expertise at the university in the USA have to take compulsory accounting courses, at the university in Turkey gives the courses of accounting area of expertise as elective.

In conclusion, while similar applications of accounting education stand out in both universities, some different applications draw attention in some points. However, it is understood that attention

is paid to accounting education and the curriculum is chosen in order to realise a qualified accounting education.

REFERENCES

- BANAR, Kerim - ASLAN, Ümmühan (2009), “İktisat Politikalarının, Yasal Politikaların ve Teknolojik Gelişmelerin Yüksek Öğretimde Muhasebe eğitime Olan Etkisi, EİTİA ve Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Örneği,” Muhasebe Finansman Dergisi, No: 42, p. 90 -102
- BATES, L., Homer – WALDRUP, E., Bobby - CALHOUN, H., Charles (2008), “Ethics Education in US Accounting Practice – A Status Report”, Allied Academies International Conference, Proceedings of the Academy of Accounting and Financial Studies, Vol. 13, No. 1, p. 7-12.
- DEBRECNY, Roger - FAREWELL, Stephanie (2010), “XBRL in the Accounting Curriculum”, Issues in Accounting Education, Vol. 25, No. 3, p. 379-403.
- DİNÇ, Engin (2008), “Meslek Seçiminde Etkili Faktörlerin İncelenmesi: Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Programı Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, Kocaeli Üniversitesi, SBE Dergisi, No: 16, p. 90-106
- DURSUN, Adem (2006), “Muhasebe Eğitiminde Kalite Arayışı”, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- GÖKÇEN, Gürbüz (1998), “Uygulamacıların Muhasebe Eğitiminden Beklentileri”, Muhasebe Finansman Dergisi, Year 7, No. 9, p. 43-50.
- GÜCENME GENÇOĞLU, Ümit – ARSOY POROY, Aylin (2006), “Accounting Education In The History of Turkish Republic,” http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/malicozum_kongreozel/5%20umit%20gucenme_aylinporoyarsoy%20ing.pdf, Last Access: 12/01/2012.
- GÜCENME GENÇOĞLU, Ümit (2010) “Türkiye’de Harf Devriminin Muhasebe Eğitimi ve Muhasebe Uygulamalarına Etkisi,” Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Vol. 1, No. 1, January 2010, p. 30-37.
- GÜVEMLİ, Oktay (1995), “Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Osmanlı İmparatorluğuna Kadar,” Vol. 1, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, p. 212-411.
- GÜVEMLİ, Oktay (2001), “Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Cumhuriyet Dönemi XX. Yüzyıl,” Vol. 4, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- HACİRÜSTEMOĞLU, Rüstem (2006), “Bilgi Çağında Muhasebe Eğitimi”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, No.3, p. 1-6.
- <http://www.ed.gov>, Last Access: 18.02.2012.
- <http://www.McCombs.utexas.edu/About/Our-School.aspx>, Last Access: 18.02.2012
- <http://www.aacsb.edu>, Last Access: 08.02.2012.
- IFAC, IES2: “Content of Professional Accounting Education Programs”.
- JACKSON, Shaun - DURKEE, David (2008), “Incorporating Information Literacy into the Accounting Curriculum”, Accounting Education: An International Journal, Vol. 17, No. 1, p. 83–97.
- KAYA, İdil (1999), “Geleceğin Muhasebe Eğitimi: Gelişen Meslek İçin Hazırlanmak”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 20, p. 61-81.

- KRANACHER, Mary-Jo - MORRIS, W., Bonnie – PEARSON, A., Timothy - Jr. Riley, A., Richard (2008), “A Model Curriculum for Education in Fraud and Forensic Accounting”, *Issues In Accounting Education*, Vol. 23, No. 4, p. 505–519.
- SUNDEM, Gary Lewis (1999), “The Accounting Change Commission: Its History and Impact”, *American Education Change Commission and American Accounting Association*, Vol.15, Chapter 1, Sarasota.
- TEKŞEN, Ömer - TEKİN, Muzaffer, GENÇTÜRK, Mehmet (2010), “Muhasebe Eğitiminin Değerlendirilmesi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ne Bağlı Meslek Yüksekokulları Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, No: 46, p. 100-112.
- Türmob Haber (2004), “CPA Mesleğine Girişte Zorlaşan Şartlar”, Year 1, No. 2, p. 5.
- WYHE, Glenn, Van (2007), “A History of US Higher Education in Accounting, Part I: Situating Accounting within the Academy”, *Issues in Accounting Education*, Vol. 22, No. 2, p.165-181.
- WYHE, Glenn Van (2007), A History of US Higher Education in Accounting, Part II: Reforming Accounting within the Academy”, *Issues in Accounting Education*, Vol. 22, No. 3, p. 481-501.
- ZAİF, Figen (2004), “Muhasebe Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar”, XIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Antalya, p. 53-62.

IJBEMP

International Journal of Business, Economics and Management Perspectives

Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi

ISSN: 2458-8997

Yıl: 1, Sayı: 2, Mart 2016, s. 17-27

Yrd. Doç. Dr. Sevil GEMRİK

Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma Meslek Yüksekokulu, sevilgemrik@beun.edu.tr

Prof. Dr. Levent AYTEMİZ

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, leventaytemiz@karabuk.edu.tr

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI VE KORSAN YAYINCILIK¹

¹ Bu çalışmaya Yrd. Doç. Dr. Levent AYTEMİZ danışmanlığında Sevil GEMRİK'in "Fikri Mülkiyet Hakları Bağlamında Korsan Yayıncılığın Ekonomi Politikası" başlıklı yüksek lisans tez çalışması temel oluşturmuştur (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye ABD, 2008).

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI VE KORSAN YAYINCILIK

Öz

Teknolojinin gelişmesi ile her alanda olduğu gibi fikri mülkiyet alanında da önemli gelişmeler söz konusu olmuştur. Bu çalışmada özellikle son yıllarda giderek artan korsan yayıncılığın mevcut durumu fikri mülkiyet hakları açısından incelenmiştir.

Genel olarak fikri mülkiyet hakları, fikri çaba ve zekânın ürünlerini yasal yollardan korumayı hedefleyen haklardır (Taş, 2006: 81). Bilgi çağı, küreselleşme, küreselleşen pazar gibi son yıllarda sıkça söz edilen kavramlar nedeniyle fikri mülkiyet hakları kavramının önemi artmıştır. Yine bilgi çağının öneminin artması ile birlikte dünyada ve ülkemizde korsanlık yayılmış ve korsan kaset, kitap, CD gibi ürünlerin dağıtım ve satışı da giderek artmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; fikri mülkiyet hakları ve korsan yayıncılığın durumunun incelenerek, korsan yayıncılık ile ilgili gerekli mücadele tedbirlerinin değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Fikri Mülkiyet, Fikri Mülkiyet Hakları, Korsan Yayıncılık.

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS AND PIRACY

Abstract

As a result of technological developments, significant changes have been seen in many areas including intellectual rights. In this research, intellectual rights and ever increasing piracy issues have been examined.

Generally, intellectual property rights are the rights which aim to protect products of intellectual effort and intelligence. Concept of intellectual property rights gained importance because of information era, globalisation and globalising market concepts. Piracy is disseminated in our country and the world. Due to increase in importance of information era, in addition distribution and selling of pirate cassette, book, CD and similar product have increased. In this context the aim of this study is to examine position of intellectual property rights and pirate publication and to evaluate precautions to fight with them.

Keywords: Intellectual Property, Intellectual Property Rights, Piracy.

1. GİRİŞ

Mülkiyet kavramının sözlük anlamı sahiplik demektir (TDK). Mülkiyet hakkını tanımlarken ise iki görüşe değinmek gerekir. Bunlardan ilki olan klasik görüşe göre; mülkiyet hakkı, eşyalar üzerinde en mutlak ve sınırsız yetkiler sunan bir haktır. İkinci görüş olan modern görüşe göre mülkiyet hakkı ise, sahibine en geniş yetkiler ve aynı zamanda ödevler de yükleyen bir hak olarak ifade edilmektedir. Buna göre, mülkiyet hakkının tanıdığı yetkiler mutlak değil, sınırlı olan yetkililerdir. Bu görüşe göre mülkiyet hakkı, hukuk düzeninin çizdiği hudutlar içinde kişilere eşyalar üzerinde başkalarına karşı ileri sürülecek en geniş yetkilerle beraber ödevler de tanıyan bir ayni haktır (Akipek, 1973: 4-5).

Fikri mülkiyet hukuku; sınai mülkiyet hakları (industrial property) ve fikir ve sanat eserleri (copyrights) olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmaktadır (Suluk, 2006: 45). Fikir ve sanat eserleri, telif hakları olarak da ifade edilmektedir.

Genel olarak fikri mülkiyet hakları, fikri çaba ve zekanın ürünlerini yasal yollardan korumayı hedefleyen haklardır (Taş, 2006: 81). Bilgi çağı, küreselleşme, küreselleşen pazar gibi son yıllarda sıkça söz edilen kavramlar nedeniyle fikri mülkiyet hakları kavramının önemi artmıştır. Yine bilgi çağının öneminin artması ile birlikte dünyada ve ülkemizde korsanlık yayılmış ve korsan kaset, kitap, CD gibi ürünlerin dağıtım ve satışı da giderek artmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; fikri mülkiyet hakları açısından korsan yayıncılığın durumunun incelenmesidir.

2. FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

İngilizcedeki “Intellectual Property” terimi için Türkçe’de bazen “fikri mülkiyet” bazen de “fikri ve sınai mülkiyet” ya da “fikri, sınai ve ticari mülkiyet” karşılıkları kullanılmaktadır. Bunların anlam ve kapsamı aynıdır. Bu kavramlar; bilgisayar programları ile veri tabanlarını da içeren fikir

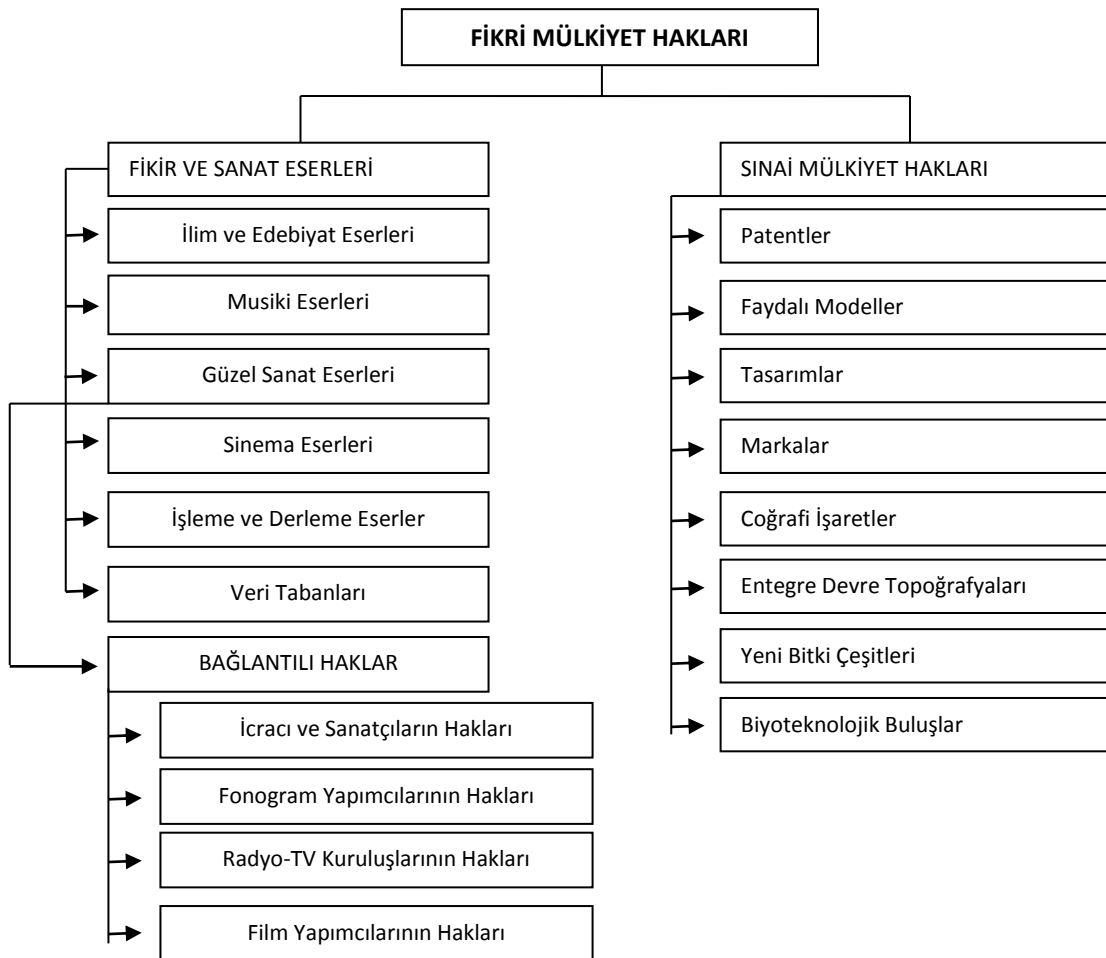
ve sanat eserlerini, patentleri, markaları, faydalı modelleri, tasarımları, coğrafi adlar ile işaretleri, yarı iletkenlerin topografyası veya entegre devrelerin yerleşim düzeni olarak bilinen çipleri ve dijital iletişimlerini içermekte, bunların hepsini birden ifade etmektedir (Tekinalp, 1999:1).

Genel olarak fikri mülkiyet hakları, fikri çaba ve zekanın ürünlerini devlet otoritesiyle korumayı amaçlayan haklardır. Fikri mülkiyet politikasını iki amaç arasındaki bir dengenin bileşimi olarak görmek mümkündür; yenilikte bulunan mucitleri ve yaratıcıları ödüllendirmek ya da bunlara karşılığını vermek; bilim, teknoloji ve kültüre geniş bir katılımın sağlanmasında kamu ve özel aktörlerin ilgisini çekebilmek (Soyak, 2005: 11).

14 Haziran 1967’de Stockholm’de imzalanan “Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) kuruluş sözleşmesinin 2. maddesinde, fikri mülkiyet şu haklarla ilişkili olarak tanımlanmıştır: edebi, sanatsal ve bilimsel çalışmalar; icracı sanatçıların eserleri, fonogram ve radyo yayınları, insan emeğinin tüm alanlarındaki buluşlar; bilimsel buluşlar; endüstriyel tasarımlar; ticari markalar, hizmet markaları, ticari unvan ve isimler; haksız rekabete karşı koruma ve sınai, bilimsel edebi ya da sanatsal alanlarda fikri mülkiyete konu olan faaliyetlerden kaynaklanan diğer tüm haklar (Taş, 2006: 81).

Fikri mülkiyet (intellectual property); fikir ve sanat eserleri (ilim ve edebiyat, müzik, güzel sanat ve sinema) ile patent, marka ve tasarım gibi sınai mülkiyet (industrial property) haklarını kapsayan bir üst kavramdır. Fikri mülkiyet hakları, fikir ve sanat eserleri (copyrights) ve sınai mülkiyet hakları (industrial property) olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır (Karahan vd.,2007:1).

Şekil 1: Fikri Mülkiyet Hakları

Kaynak:Suluk, C. (2006). Fikri Mülkiyet Haklarına Genel Bakış. *Hukuk Dünyası*, 16 (1): 45-55.

2.1. Fikir ve Sanat Eserleri

Fikir ve sanat eserleri hukukunun en önemli kavramlarından biri eser kavramıdır. Eser kavramı, TDK sözlüğünde “emek sonucu ortaya konan ürün, yapıt” şeklinde tanımlanmıştır (TDK).

5846 sayılı Kanun’un 1. maddesinin B bendinde eser, “Sahibinin hususiyetini taşıyan ve aşağıdaki hükümler uyarınca ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulüdür.” şeklinde tanımlanmıştır.

Bir fikir ve sanat eserinin Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) anlamında eser olarak kabul edilebilmesi, yani korunabilmesi için; eser sahibinin hususiyetini taşıması, eser sahibinin hususiyeti yansıtacak düzeyde şekillenmiş olması, FSEK’de öngörülen eser türlerinden birinin içine girmesi ve fikri çabanın ürünü olması gerekir (Tekinalp, 1999: 110).

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nda eserler İlim ve edebiyat eserleri (mad.2), Musiki eserleri (mad.3), Güzel sanat eserleri (mad.4), Sinema eserleri (mad.5) şeklinde dört ana gruba ayrılmıştır:

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun 2. maddesine göre; ilim ve edebiyat eserleri, herhangi bir şekilde dil ve yazı ile ifade olunan eserler ve her biçim altında ifade edilen bilgisayar programları ve bir sonraki aşamada program sonucu doğurması koşuluyla bunların hazırlık tasarımları, her nevi rakıslar, yazılı koreografi eserleri, pandomimalar ve buna benzer sözsüz sahne eserleri, bedii vasfı bulunmayan her nevi teknik ve ilmi mahiyette fotoğraf eserleriyle, her nevi haritalar, planlar, projeler, krokiler, resimler, coğrafya ve topoğrafyaya ait maket ve benzerleri, her çeşit mimarlık ve şehircilik tasarım ve projeleri, mimari maketler, endüstri, çevre ve sahne tasarım ve projelerinden oluşmaktadır. Ancak; arayüzüne temel oluşturan düşünce ve ilkeleri de içine almak üzere, bir bilgisayar programının herhangi bir ögesine temel oluşturan düşünce ve ilkeler eser sayılmazlar. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun 3. maddesine göre musiki eserleri, her nevi sözlü ve sözsüz bestelerdir. Güzel sanat eserleri FSEK’nın 4. maddesine göre; güzel sanat eserleri, estetik değere sahip olan; Yağlı ve suluboya tablolar; her türlü resimler, desenler, pasteller, gravürler, güzel yazılar ve tezhipler, kazıma, oyma, kakma veya benzeri usullerle maden, taş, ağaç veya diğer maddelerle çizilen veya tespit edilen eserler, kaligrafî, serigrafi; Heykeller, kabartmalar ve oymalar; Mimarlık eserleri; El işleri ve küçük sanat eserleri, minyatürler ve süsleme sanatı ürünleri ile tekstil, moda tasarımları; Fotoğrafik eserler ve slaytlar; Grafik eserler; Karikatür eserleri; Her türlü tipllemelerdir. Krokiler, resimler, maketler, tasarımlar ve benzeri eserlerin endüstriyel model ve resim olarak kullanılması, düşünce ve sanat eserleri olmak sıfatlarını etkilemez. Sinema eserleri ise FSEK’nın 5. maddesine göre; Sinema eserleri Sinema filmleri; Öğretici ve teknik mahiyette olan veya günlük olayları tesbit eden filmler; Her nevi bedii, ilmi, teknik veya bedii mahiyette projeksiyon diyafragitleridir. İşleme ve derleme eserlere bakıldığında ise; işleme eser 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun 6. maddesinde ele alınmıştır. Buna göre işleme eser; diğer bir eserden istifade suretiyle vücuda getirilip de bu esere nispetle müstakil olmayan fikir ve sanat mahsulleridir. Bunlar şu şekilde sayılabilir: Tercümeler; Roman, hikaye, şiir ve tiyatro piyesi gibi eserlerden birinin bu sayılan nevilere bir başkasına çevrilmesi; Musiki, güzel sanatlar, ilim ve edebiyat eserlerinin film haline sokulması veya filime alınmaya ve radyo ve televizyon ile yayıma müsait bir şekle sokulması; Musiki aranjman ve tertipleri; Güzel sanat eserlerinin bir şekilden diğer şekillere sokulması; Bir eser sahibinin bütün veya aynı cinsten olan eserlerinin külliyat haline konulması; Belli bir maksada göre ve hususi bir plan dahilinde seçme ve toplama eserler tertibi; Henüz yayımlanmamış olan bir eserin ilmi araştırma ve çalışma neticesinde yayımlanmaya elverişli hale getirilmesi (İlmi bir araştırma ve çalışma mahsulü olmayan alelade transkripsiyonlarla faksimileler bundan müstesnadır.); Başkasına ait bir eserin izah veya şerhi yahut kısaltılması. (Ek: 7/6/1995 - 4110/3 mad.) Bir bilgisayar programının uyarlanması, düzenlenmesi veya herhangi bir değişim yapılması; (EK: 7/6/1995 - 4110/3 mad.) Belli bir maksada göre ve hususi bir plan dahilinde verilerin ve materyallerin seçilip derlenmesi sonucu ortaya çıkan veri tabanları (Ancak, burada sağlanan koruma, veri tabanı içinde bulunan verilere materyalin korunması için genişletilemez). İşleyen hususiyetini taşıyan işlenmeler, bu kanuna göre eser sayılır. Derleme eser ise; Özgün eser üzerindeki haklar saklı kalmak kaydıyla, ansiklopediler ve antolojiler gibi muhtevası seçme ve düzenlemelerden oluşan ve bir düşünce yaratıcılığı sonucu olan eseri ifade etmektedir.

2.2. Sınai Mülkiyet Hakları

Sınai Mülkiyet, sanayideki ve tarımdaki buluşların, yeniliklerin, yeni tasarımların ve özgün çalışmaların ilk uygulayıcıları adına; ticaret alanında üretilen ve satılan malların üzerlerindeki üreticisinin veya satıcısının ayırt edilmesini sağlayacak işaretlerin sahipleri adına kayıt edilmesini ve böylece ilk uygulayıcıların ürünü üretme ve satma hakkına belirli bir süre sahip olmalarını sağlayan gayri maddi bir haktır. Sınai Mülkiyet Hakları esasen bir “buluş” üzerine kurulur. Bu buluşun, özelliklerine ve istenilen koruma süresine göre, Devlet tarafından belgelenerek korunmasıyla, mülkiyet hakları ortaya çıkar (Özçelik ve Özçelik, 2012: 14). Bu haklar patentler, faydalı modeller, tasarımlar, markalar, coğrafi işaretler, entegre devre topografyaları, yeni bitki çeşitleri ve biyoteknolojik buluşlardan oluşmaktadır.

3. FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ NİTELİKLERİ VE TEMEL İLKELERİ

Fikri mülkiyet hakları hukukun diğer alanlarından farklı, kendine özgüm niteliklere sahiptir. Fikri mülkiyet haklarının nitelikleri şu şekilde özetlenebilir (Karahana vd., 2007: 4-5). Fikri ürünler eşyadan farklı olarak maddi bir varlığa sahip olmayıp soyuttur. Maddi mülkiyetten farklı şekilde fikri mülkiyete konu haklar ülkesel olarak korunur (ülkesellik ilkesi). Yani fikri ürünler kural olarak hangi ülkede koruma talep ediliyorsa, o ülke mevzuatına göre korunur ya da korunmaz. Maddi mülkiyetten farklı olarak, fikri mülkiyet hakları süreye tabidir. Ülkemizde telif hakları, eseri meydana getirenin yaşamı boyu +70 yıl süreyle korunur. Fikri ürünler, eşya olmadığı gibi, somutlaştığı eşyadan da farklı bir varlığa sahiptir. Bu nedenle de farklı bir hukuki rejime sahiptir. Fikri mülkiyet hakları sahibine tekel nitelik gösteren mutlak yetkiler verir. Hak herkese karşı ileri sürülebilir. İlgili hak, ticari amaçla sadece hak sahibi veya onun izin verdiği kişiler tarafından kullanılabilir. Fikri mülkiyet hakları, kullanılmakla tükenmez. Fikri mülkiyet hakları kural olarak devir, lisans, rehin ve haciz gibi hukuki işlemlere konu olabileceği gibi mirasla da intikal eder. Fikri mülkiyet hakları anti-rekabetçidir. Zira bu haklar sahibine tekel (monopol) niteliğinde yetkiler sağlar. Bununla birlikte bu hakların korunması yeni ve özgün çalışmaları tetiklediği için uzun vadede ülke ekonomisine rekabetçi bir nitelik de kazandırmaktadır.

Fikri mülkiyet haklarını diğer haklardan ayıran bazı temel ilkeler mevcuttur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Tescil ilkesi, Ülkesellik ilkesi, Gerçek hak sahipliği ilkesi, Rüçhan (öncelik) ilkesi, Ön kullanım hakkı, Tükenme ilkesi, Sessiz kalma nedeniyle hak kaybı, Kümülatif (çoklu) koruma ilkesi.

Kural olarak hakkın doğumu için marka, patent ve tasarım gibi sınai haklar, marka ve patent ofislerine tescil ettirilir. Türkiye’de tescil işlemlerini Türk Patent Enstitüsü (TPE) yapmaktadır. Hangi ülkelerde koruma elde edilmek isteniyorsa o ülkelerde tescilin yaptırılması zorunludur. Çünkü bir ülkede alınan patent ya da marka belgesi (tescil belgesi), başka ülkelerde geçerli değildir (Karahana vd., 2007: 5).

Fikri mülkiyet hukukunda geçerli olan “ülkesellik ilkesi” uyarınca her devlet, maddi ve şekli koşullarının yerine getirilmesi koşuluyla, fikri mülkiyeti, sadece kendi ülkesi sınırları içinde korur. Her devlet kendi ülkesi içindeki ihlallerde tecavüze uğrayan ve kendi kanunlarına göre hak sahibi olan kişinin, hukuk yollarını kullanmasına olanak sağlar. Buna karşılık, bu hukukun konusunu oluşturan mal ve hizmetlerin kolayca sınır aşabilmeleri, fikri mülkiyet hukukunun bir koruma hukuku olması sebebiyle, korumanın sınırlara takılıp kalmaması gereğini ortaya çıkarır. Bu sebeple fikri mülkiyet hukuku, ulusal düzenlemeler hukuku olduğu kadar, aynı zamanda uluslararası sözleşmeler hukukudur (Bilge, 2005).

Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ye ilişkin uygulama yönetmeliğinin 11. maddesine göre; patent isteme hakkı, buluşu yapana veya onun haleflerine ait olup, başkalarına devri mümkündür. Patent almak için ilk başvuran kişi, aksi sabit oluncaya kadar, patent isteme hakkının sahibidir.

Ön Kullanım Hakkı Patent Haklarının Korunması Hakkında Kararname’nin 77. maddesinde ele alınmaktadır. Bu maddeye göre; patent başvurusunun yapıldığı tarih ile rüçhan hakkı tarihi arasında buluşu iyi niyetli olarak ülke içinde kullanmakta olan veya kullanım için ciddi ve gerçek tedbirler

almış kişi veya kişilere karşı, patent konusunu aynı şekilde kullanmaya devam etmelerini veya alınmış tedbirler uygun olarak kullanmaya başlamalarını önlemeye buluş sahibinin hakkı yoktur.

FMH'nın kullanımına getirilen sınırlandırmalardan birisi de, “*Tükenme İlkesi (principle of exhaustion)*”dir. Bu ilkeye göre, hak sahibi veya onun yetkilendirdiği bir teşebbüs o hakka dayanarak ürettiği bir malı pazara sunduktan sonra, o mal üzerindeki hakları sona ermiş olur ve istisnai koşullar saklı kalmak kaydı ile o malların yeniden ticarete konu olmasına karışamazlar (Tekdemir, 2003: 3).

Hak sahibi, hakkını uzun süre kullanmayarak karşı tarafa kullanmayacağı yolunda bir güven uyandırmışsa, uyandırılmış olan bu güven nedeniyle artık bu hakkını kullanamayacağı kabul edilmektedir. Devam eden tecavüze karşı uzun süre sessiz kalındıktan sonra dava açmak, hakkın kötüye kullanımı sayılabilir. Her hak gibi dava hakkı da kötüye kullanılabilir. Sessiz kalma nedeniyle hakkın ileri sürülebilmesi bir hak kaybı olarak kabul edilmektedir. Ancak bu durum, hakkı sona erdiren feragat (vazgeçme) olmayıp, tecavüz edenin fiiline izin verme olarak anlaşılmaktadır. Böylece hak genel olarak sona ermemekte, bu durumdan sadece tecavüz eylemine sessiz kalan kişi ya da kişiler yararlanabilmektedir (Karahana vd., 2007: 14).

4. KORSAN YAYINCILIK

Korsan kavramı; sahibinden izin almaksızın, orijinal bir fikir veya sanat eserinden, doğrudan veya dolaylı şekilde çoğaltma yapılarak elde edilen ürünler, şeklinde tanımlanabilir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı).

Korsan yayın, bir eserin, sahibinden ve basım haklarını devrettiği yayınevinden izinsiz olarak çoğaltılması şeklinde oluşmaktadır. Korsan ürünler; yol, cadde, meydan ve sokaklardaki seyyar tezgahlarda, dükkanlardaise raflarda açık olarak satılmaktadır.

IDC (İnternet Data Center)'nin 2007 IDC Global Korsan Yazılım Araştırması korsan yazılımın endüstriye negatif etkilerinin çok fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Araştırmada, korsan yazılımın teknoloji şirketlerinin yeni işler ve yeni ürünler geliştirmesine gölge düşürdüğü ve hizmet sektörüne de zarar verdiği belirtilmektedir. Devletin vergi gelirlerinin de azalmasına neden olan korsan yazılım sanal suç ve güvenlik problemlerinin de artmasına neden olmaktadır. Araştırmayla ilgili olarak yapılan açıklamaya göre, 2007 sonu itibarıyla dünyada 1 milyar adet PC'ye yazılım yüklenmiş ve bunun yarısının lisanssız korsan yazılım olduğu belirtilmektedir. 2007 IDC Araştırma sonuçlarının büyüyen ekonomindeki yükselişe dikkat çektiği belirtilirken birçok ülkede devlet ve özel sektörün korsana karşı gösterdiği çabanın da işe yaradığını belirtilmektedir (Business Software Alliance).

Suç, haksız, kusurlu ve cezalandırılabilir olan bir davranıştır. Başka bir deyişle suç, hukuka aykırı, kusurlu ve karşılığında yasada ceza öngörülmüş olan eylemdir (Centel, 2002: 161). Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi, kanunla suç sayılmamış hiçbir eylem ve davranış suç olarak nitelendirilemez. Ayrıca kişi kanunda öngörülmemiş bir ceza ile cezalandırılmaz. Her şey kanunlara uygun bir şekilde yapılmalıdır. Ve bir fiilin suç sayılabilmesi için gerekli olan kanuni, maddi ve manevi unsurlar vardır. Bir suçun kanuni unsuru, o suçu gerektiren eylem ve davranışlarda ne gibi yaptırımlar uygulanacağını ifade etmektedir. Buradan hareketle, Fikir ve sanat eserleri kanunu korsanlık suçunun kanuni unsurunu teşkil etmektedir. Korsanlık suçunun maddi unsurunu açıklamak gerekirse, maddi unsorda aranan şart “yasak fiilin eyleme geçirilmesi”dir. Yani, korsanlıktan dolayı yakalanan bir kişi, FSEK’de suç unsuru olarak sayılan, hak sahibinin izni olmaksızın bir eseri çoğaltmak, yaymak, satmak veya hak sahibinin izni olsa bile bandrol almadan satmak eylemlerinden en az birini gerçekleştirmiş demektir (Tekin, 2006: 33).

Hak sahibinin izni olmaksızın, bir eseri herhangi bir şekilde işleyen, bir eseri herhangi bir şekilde çoğaltan, bir eseri herhangi bir şekilde yayan, bir eserin nüshalarını yasal veya yasal olmayan yollardan ülkeye sokan ve her ne şekilde olursa olsun ticaret konusu yapan, bir eseri topluma açık yerlerde gösteren veya temsil eden, bu gösterimi düzenleyen veya dijital iletimde dahil olmak üzere her nevi işaret, ses ve / veya görüntü iletimine yarayan araçlarla yayan veya yayımına aracılık eden kişilerin eylemleri korsan yayıncılık olarak nitelendirilmektedir.

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun 81. maddesi gereğince; musiki ve sinema eserlerinin çoğaltılmış nüshaları ile süreli olmayan yayınlara bandrol yapıştırılması zorunludur. Ayrıca,

kolay kopyalanmaya müsait diğer eserlerin çoğaltılmış nüshalarına da eser veya hak sahibinin talebi üzerine bandrol yapıştırılması zorunludur. Sahte bandrol üreten, satışa arz eden, satan, dağıtan, satın alan, kabul eden veya kullanan kişi üç yıldan yedi yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılır. Bir eserle ilgili olarak usulüne uygun biçimde temin edilmiş bandrolleri başka bir eser üzerinde tatbik eden kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis ve binbeşyüz güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılır. Yetkisi olmadığı hâlde, hileli davranışlarla bandrol temin eden kişi bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Yetkisi olmayan kişilere bandrol temin eden kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılır.

Korsancılık sadece Türkiye’de değil bütün dünya ülkelerinde önemli bir sorundur. Ve bu sorun yapılan bütün düzenlemeler rağmen hala önlenememiştir. Korsanlığın yayılmasının en önemli nedeni de fikri mülkiyet hakkı kültürünün oluşmamış olmasıdır. Korsanlığın başlıca nedenlerinden birisi kayıtdışı ekonomidir. Her şey kayıt altına alınmamaktadır. Üretilen yapıtların üretim sayısı, bu üretimin ne kadarının satışa sunulduğu ve ne kadarının fiilen satıldığı konuları hakkında tam bilgi mevcut değildir. Çoğu ürünler sokaklarda seyyar satıcılar tarafından satılmaktadır. Ve bunlar bandrolsüz satıldıklarından korsan bir ürün olarak nitelendirilirler. Bu seyyar satıcılardaki ürünler daha ucuza satıldığı için insanlar korsan ürünleri daha çok tercih etmektedirler. Korsancılık sayesinde haklar ihlal edilmektedir. Ancak korsancılık da kişilerin talebi sonucunda oluşmaktadır. Bazı korsanlık suçlarının önlenmesi için toplumdaki bilinçli kişilerin ihbarı ve şikayeti gerekmektedir. Ancak toplumdaki birçok kesim kendileri de korsan yayıncılıktan faydalandıkları için bu konuyu fazla önemsememektedirler. Ve korsan yayıncılığın önlenmesi için bilinçli bir topluma ihtiyaç vardır.

Dijital ürünlerdeki korsanlık özellikle 1998 yılından sonra gittikçe artmaya başlamıştır. Bu korsanlık daha çok VCD, CD-ROM, müzik CD’leri ve DVD’lerin yasal olmayan kopyalarının oluşturulması ile meydana gelmektedir. Kanuna aykırı olarak üretilen bu kaçak ürünler esasen Asya (Hong Kong, Tayvan)’da üretilmekte ve oradan da Türk piyasalarına gönderilmektedir. VCD korsanlığı Türkiye’de görsel korsanlığın önemli bir biçimi haline gelmiştir. Bu da daha çok gösteri konulu filmlerin ihlal edilen kopyalarını içermektedir. Bu konuya ilgili olarak, korsanlığın önlenmesi için ithalat hükümet genelgesi ile önlenmeye çalışılmış ancak yine de VCD korsanlığının alternatif yolları bulunmuştur. MPA’nın raporlarına göre, Türk seyirciler VCD’leri VCD player’lar yerine kişisel bilgisayarlarda izlemeyi tercih etmektedirler. Önceki yıllarda korsan müzik CD’lerinin ana kaynağı Bulgaristan olarak bilinmektedir. Ancak Bulgaristan hükümeti daha sonraları ihracatı kontrol altına almıştır. Korsan CD’ler Doğu Avrupa’da üretilmekte ve Türk marketlerde kayıtlanmaktadır. Daha sonra ise sokaklarda satılmaktadır. Raporlara göre korsan müzik CD’leri Türkiye’ye Kıbrıs’tan ihraç edilmektedir. Bu disklerin bazıları da İsrail’de orijinalleşmektedir. Oyun endüstrisi için korsan CD’ler ise, esasen Malezya, Hong Kong ve Singapur’da üretilmektedir. Korsan kaset-video oyunları ise Çin’de üretilmekte ve Hong Kong’tan Türk piyasalara aktarılmaktadır. Türk piyasalardaki korsan video oyunlarının çoğu ithal edilmiş oyunlardır. Film endüstrisinde de korsanlık mevcuttur. 2000 yılında film korsanlığı nedeniyle hesaplanan zarar 28 milyon \$’dır. Bu zarar 2000-2004 yılları arasında 50 Milyon \$’a kadar yükselmiştir. Türkiye’ye bu korsanlık Asya’dan gelmektedir (IIPA, 2001).

Türk Hükümetinin uzun yıllar boyunca yapmış olduğu çalışmalarına karşılık korsanlıkta denge bir ilerleme meydana gelmiştir. Online ve mobil medya sayesinde ortaya çıkan meşru dağıtım modelleri korsanlık açısından zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle de yayınlanan materyallerdeki korsanlık ciddiyetini korumaktadır. Türkiye’deki yazılım korsanlığı oranı dünya ortalamasının 20 puan üzerindedir. Bu sebeple, Türk Hükümeti’nin internet ve mobil korsanlığın önüne geçmek amacıyla yasal bir uygulama yapması gerekmektedir (IIPA, 2014).

Türkiye’deki önemli sorunlardan biri, lisanssız yazılım uygulamasının yaygınlaşmasıdır. Bu sorun da hazırlanacak olan yasal düzenleme ile bu durum önenebilir hale gelebilir. Türkiye’de 2011 yılı itibarı ile lisanssız yazılım korsanlığının oranı %62 olup, bu oran Avrupa ülkeleri ortalamalarının oldukça üzerindedir. Ekonomik aktivitelerin daha yoğun olduğu İstanbul, Ankara, İzmir ve son zamanlarda sanayinin yoğun olduğu Bursa, Kayseri, Gaziantep gibi şehirlerde korsanlığın yüksek seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir. 2013 yılında işletmelerin izinsiz yazılım kullanımına karşı icra yolu geliştirilmiştir. Sayısı 2012 yılında 60 olan yazılım endüstrisinin neden olduğu hukuk ve ceza davalarının sayısı 80’e yükselmiştir. Türk hükümeti kendi kurumlarının yazılım kullanımını yasallaştırmak için

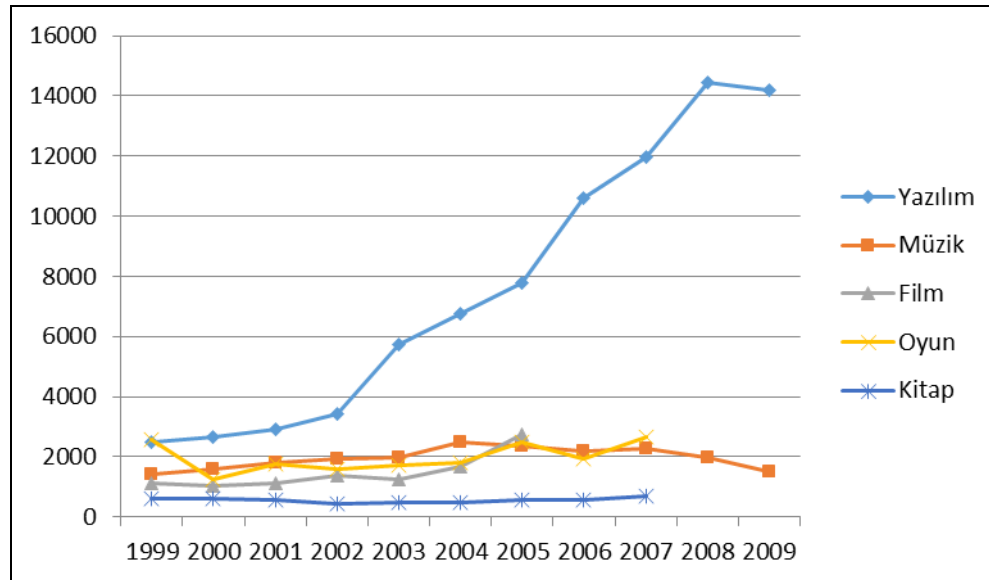
2008 yılında bir genelge yayınlamış fakat bütçe ayırımı ve süreçteki şeffaflık eksikliği nedenleri ile genelge uygulanamamıştır. Hükümetin Türkiye’deki işletmeler ve tüketiciler için iyi bir örnek teşkil edecek şekilde kendi yazılımlarını yasallaştırması, bu süreçte gerekli olan bütçeyi tahsis etmesi ve konu ile ilgili bir genelge uygulaması gerekmektedir (IIPA, 2014).

Tablo 1: Korsan Yayıncılığın Dünyadaki Durumu (Milyon Dolar)

	Yazılım	Müzik	Film	Oyun	Kitap
1999	2.490,3	1.439,5	1.132,5	2.574,8	601
2000	2.676,6	1.575,6	1.051,5	1.264,8	592,5
2001	2.937,4	1.825,5	1.103	1.743,2	578,6
2002	3.424	1.952,5	1.383	1.594,7	456,9
2003	5.749	1.970,6	1.264	1.722,8	485,9
2004	6.778,5	2.468,9	1.660,5	1.809,6	484,5
2005	7.789,7	2.364,1	2.740	2.493,5	576,5
2006	10.611	2.209,3		1.921	557,5
2007	11.971	2.261,5		2.655,8	691
2008	14.436	1.964,5			
2009	14.177	1.492,8			

Kaynak: IIPA “Special 301” Recommendations (2001-2010)’dan derlenmiştir.

Şekil 2: Korsan Yayıncılığın Dünyadaki Durumu (Milyon Dolar)

IDC’nin gerçekleştirdiği 2007 IDC Global Korsan Yazılım Araştırması sonuçlarına göre; Rusya’nın bir yıl içinde 7 puanlık bir düşüş gösterdiği görülüyor. Söz konusu ülkenin son dört yılda kaydettiği toplam düşüş ise 14 puan. Korsan yazılımın hala yüksek oranlarda seyrettiği Rusya’daki bu önemli düşüşte yasallaştırma çalışmalarıyla devletin de desteğiyle yürütülen eğitim çalışmalarının etkili olduğu belirtiliyor. Korsan yazılım oranının en düşük seyrettiği ülkeler %20 ile USA, %21 ile Lüksemburg ve %22 ile Yeni Zelanda. Korsan yazılım oranının yüksek seyrettiği üç ülke ise %93 ile Ermenistan, %92 ile Bangladeş ve %92 ile Azerbaycan. ABD, İngiltere ve Avusturya gibi ülkeler son beş yılda -1’lik yavaş bir seyirle de korsan oranında düşüş trendi göstermeye devam etmektedir. Araştırma; korsan yazılım oranının artmasında içinde bulunulan pazarın da etkili olduğunu gösterdi. Büyüyen ekonomilerdeki küçük işletmelerin ve kullanıcılar tarafından geliştirilen dinamik PC pazarı korsanın en zor azalacağı sektörler olmaktadır. Yapılan araştırmalar 2008 -2012 yılları arasında 700 milyon kişinin online olacağını gösterirken bu oranın sadece %76’sının büyüyen pazarlara ait olduğu ifade edilmektedir. Bu sonuç korsan yazılımında sokaklardan internet ortamına kayacağını göstermektedir. Bilgisayar pazarındaki korsan oranını azaltan faktörler arasında gelişmekte olan pazarlarda globalleşmenin artması ve örneğin teknolojide DRM adı verilen Dijital Haklar Yönetimi gibi ölçülebilen teknik

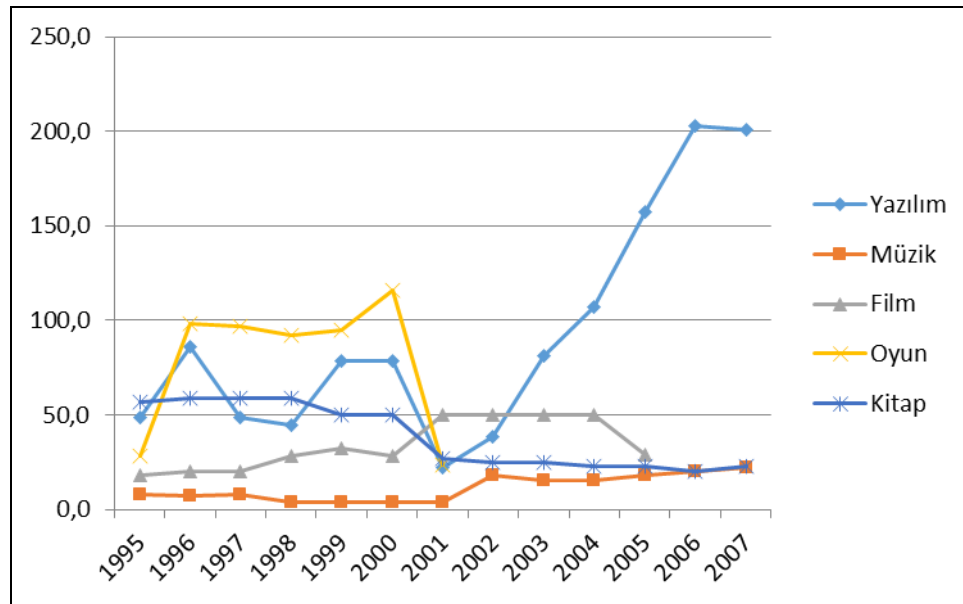
korumaların yaygınlaştırılmasının önemine dikkat çekilmektedir. Böylece kullanıcıların kendi telif haklarını koruma altına almalarının sağlanabileceği belirtilmektedir (BSA).

Tablo 2: Korsan Yayıncılığın Türkiye’deki Durumu (Milyon Dolar)

	Yazılım	Müzik	Film	Oyun	Kitap
1995	48,6	8,0	18,0	28,0	57,0
1996	85,7	7,0	20,0	98,0	59,0
1997	48,4	8,0	20,0	96,7	59,0
1998	44,5	4,0	28,0	92,3	59,0
1999	78,2	4,0	32,0	95,1	50,0
2000	78,6	4,0	28,0	116,2	50,0
2001	22,4	3,5	50,0	23,7	27,0
2002	38,5	18,0	50,0		25,0
2003	81,0	15,0	50,0		25,0
2004	107,0	15,0	50,0		23,0
2005	157,0	18,0	29,0		23,0
2006	203,0	20,0			20,0

Kaynak: IIPA Special 301 Report (Turkey) (2001-2010)’dan derlenmiştir.

Şekil 3: Korsan Yayıncılığın Türkiye’deki Durumu(Milyon Dolar)

Türkiye, Special 301 raporlarında 1997 – 2001 yılları arasında “öncelikle izlenen ülkeler” listesinde yer alırken, 2003 yılından itibaren “izlenen ülkeler listesi”ne alınmıştır (IIPA, 2003).

2004 yılı Special 301 raporuna göre, Türkiye dünyanın en kötü korsan kitap pazarlarından birisidir. 2003 yılında kitapçılardaki korsan baskılarda bariz bir artış mevcuttur. Kitap korsanlığı problemi Türkiye’nin neredeyse tamamını (İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana) kapsamış durumdadır (IIPA, 2004). Bu sorun 2006 yılında da devam etmiştir. Yasal olmayan ticari fotokopilerin oranı %90’lar seviyesine ulaşmıştır. Korsan probleminden hemen hemen bütün kitap türleri, müzik, yazılım, oyun ve film endüstrileri de oldukça fazla etkilenmektedir (IIPA,2007).

5. SONUÇ

Korsan yayıncılık fikri mülkiyet kültürünün yerleşmesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Bu çalışmanın amacı da korsan yayıncılığa neden olan etkenlerin belirlenmesi, korsan yayıncılı-

ğın Türkiye’deki ve dünyadaki durumlarının değerlendirilmesi ve korsan yayıncılıkla mücadele ederken yapılması gerekenleri tespit etmektir.

Yapılan çalışma sonucunda bu konuyla ilgili olarak ülkemizde yeterince veri bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca korsanlığın önlenmesi için bazı yıllarda çeşitli kanunlar çıkarılmış ancak bu kanunlar yürürlüğe konulmamıştır. Tüm bu sebeplerden dolayıdır ki korsan yayıncılık yaygın bir suç haline gelmiştir.

Sonuç olarak ise korsan yayıncılığın sadece ülkemizde değil diğer ülkelerde de ciddi boyutlara ulaştığı tespit edilmiştir. Ve korsan yayıncılığın önlenmesi için toplumun her kesimindeki kişilere görev düşmektedir. Korsan yayıncılık önemli bir suçtur ve bu konuda insanlar bilinçlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Retrieved: 10.07.2008, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5846.pdf>.
- Akipek, J. G. (1973). Türk Eşya Hukuku (Ayni Haklar). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Bilge, M.E. (2005). Fikri Mülkiyet Haklarının Güvence Altına Alınmasına İlişkin 24/48/EG sayılı Avrupa Birliği Yönergesi ile Getirilen Temel Esaslar ve Türk Hukukuyla Mukayese. *E-Akademik Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, (39).
- Business Software Alliance (BSA), Retrieved: 08.07.2008, http://global.bsa.org/idcglobalstudy2007/pr/pr_turkey.pdf.
- Centel, N. (2002). *Türk Ceza Hukukuna Giriş*. İstanbul: Beta Basım.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2001 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 08.07.2008, <http://www.iipa.com/rbc/2001/2001SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2002 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 03.03.2015, <http://www.iipa.com/rbc/2002/2002SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2003 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 10.07.2008, <http://www.iipa.com/rbc/2003/2003SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2004 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 10.07.2008, <http://www.iipa.com/rbc/2004/2004SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2005 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 10.03.2015, <http://www.iipa.com/rbc/2005/2005SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2006 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 12.03.2015, <http://www.iipa.com/rbc/2006/2006SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2007 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 10.07.2008, <http://www.iipa.com/rbc/2007/2007SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2008 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 15.03.2015, <http://www.iipa.com/rbc/2008/2008SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2009 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 15.03.2015, <http://www.iipa.com/rbc/2009/2009SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2010 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 16.03.2015, <http://www.iipa.com/rbc/2010/2010SPEC301TURKEY.pdf>.
- IIPA (International IntellectualPropertyAlliance). 2014 Special 301 Report (Turkey), Retrieved: 20.03.2015, <http://www.iipa.com/rbc/2014/2014SPEC301TURKEY.PDF>.
- Karahan, S., Suluk, C., Saraç, T., & Nal, T. (2007). *Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özçelik, Z.B. & Özçelik, C. (2012). Araştırma: Türkiye’de Sınai Mülkiyet Hakları. *Mühendis ve Makina*. (629): 14-20.

- Soyak, A. (2005). Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi. *Legal Fikri ve Sınai Haklar Dergisi*, (1): 11-30.
- Suluk, C. (2006). Fikri Mülkiyet Haklarına Genel Bakış. *Hukuk Dünyası*, 16 (1): 45-55.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Fikir Hırsızlığı (Korsan) Nedir?, Retrieved: 11.03.2015, <http://www.telifhaklari.gov.tr/ana/sayfa.asp?id=320>.
- Taş, S. (2006). Fikri ve Sınai Mülkiyet Alanındaki Sorunlar, Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, (10): 80-95.
- TDK (Türk Dil Kurumu), www.tdk.gov.tr.
- Tekdemir, Y. (2003). Marka Hakkının Tükenmesi İlkesi ve Paralel İthalat Sorununa İktisadi Bir Yaklaşım 1. Farklı Tükenme Rejimleri 2. Türkiye İçin Politika Önerisi. *Rekabet Dergisi*, (13): 3-33.
- Tekin, G. (2006). *Türkiye’de Fikri Mülkiyet Kültürünün Yerleşmesine Yönelik Korsan Yayıncılığın Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tekinalp, Ü. (1999). *Fikri Mülkiyet Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

IJBEMP

International Journal of Business, Economics and Management Perspectives

Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi

ISSN: 2458-8997

Yıl: 1, Sayı: 2, Mart 2016, s. 28-46

Öğr. Gör. Gülbin AYTEKİN İNCE

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün. Ürgüp Sebahat Erol Toksöz MYO., g.aytekin@nevsehir.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. İbrahim İLHAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün. Turizm Fakültesi, ibrahim@nevsehir.edu.tr

Doç. Dr. Korhan KARACAOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün. İkt.ve İdari Bilimler Fakültesi, kkaracaoglu@nevsehir.edu.tr

OTEL İŞLETMELERİNDE DIŞ KAYNAKLARDAN YARARLANMA UYGULAMALARI: NEVŞEHİR İLİ ÖRNEĞİ¹

¹ Bu çalışma, Öğr. Gör. Gülbin AYTEKİN İNCE tarafından hazırlanan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen, “Otel İşletmelerinde Dış Kaynaklardan Yararlanma: Nevşehir İli Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

OTEL İŞLETMELERİNDE DIŞ KAYNAKLARDAN YARARLANMA UYGULAMALARI: NEVŞEHİR İLİ ÖRNEĞİ

Öz

Bu çalışmanın amacı, dış kaynaklardan yararlanma (DKY) ile ilgili Nevşehir ilinde faaliyet gösteren otel işletmelerindeki uygulamaların mevcut durumunu incelemektir. Araştırma sonucunda Nevşehir ilindeki otellerin yarısından fazlasının DKY uyguladığı, ilaçlama ve çamaşırhane hizmetlerinin en çok DKY uygulanan alanlar olduğu, işletmelerin ağırlıklı olarak maliyet avantajından dolayı DKY stratejisini benimsediği, otellerin durumdan memnuniyetleri sebebiyle gelecekte tekrar DKY eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte işletmeler için DKY'nin faydaları, sorunları ile işletmelerin tedarikçi seçimi ve sözleşme durumları ortaya konulmuştur. Nevşehir'deki otel işletmelerinde işletmenin DKY uygulama durumunun ve hizmet kalitesinin otelin oda sayısına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dış Kaynaklardan Yararlanma, Otel İşletmeleri, Nevşehir.

OUTSOURCING IN HOTEL BUSINESSES: THE CASE OF NEVŞEHİR PROVIENCE

Abstract

The aim of this study is to examine the current status of outsourcing applications within the scope of the hotels in the province of Nevşehir. According to findings of the research, it is found that in the province of Nevşehir, more than half of the hotels have been applying outsourcing, that the most common services subjected to be outsourced is laundry and disinfection services, that the main reason in the hotels' preference of outsourcing is low prices that it offers as an advantage, and that the hotels tend to continue outsourcing as a result of their satisfaction. In addition, it is found out what the advantages and disadvantages of outsourcing for the businesses are what criteria hotels specify while they select the suppliers, and what criteria hotels determine while negotiating with the supplier. Moreover, it is found that the hotels's preference of outsourcing and its service quality change in accordance with the number of the rooms the hotel has.

Keywords: Outsourcing, Hotel Businesses, Nevşehir

1. GİRİŞ

Günümüzde işletmeler, küreselleşme ile birlikte sürekli değişen iş koşullarına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Birçok işletme rakiplerini geride bırakmak ve başarılı işletmeler arasına girebilmek amacıyla; küçülme, kıyaslama, toplam kalite yönetimi, şirket birleşmeleri ve dış kaynaklardan yararlanma gibi yeni yönetim stratejilerine başvurmaktadır. Artan rekabet ortamı ve sürekli yenilenen piyasa koşullarında işletmelerin başvurduğu yeni yönetim tekniklerinden biri olan dış kaynaklardan yararlanma son yıllarda dünyada ve Türkiye'de hızla önem kazanmaktadır. Dış kaynaklardan yararlanma bir işletmenin asıl işi ile ilgili olmayan faaliyetleri kendi içinde gerçekleştirmeyip, işletme dışından satın alarak gerçekleştirmesi faaliyetidir.

Günümüzde imalat sektöründen hizmet sektörüne pek çok farklı alanda uygulanan dış kaynaklardan yararlanma stratejisi, işletmenin temel yeteneklerine odaklanması ile işletmeye bazı avantajlar sağlamaktadır. İşletme maliyetinin azalması, işletmenin esneklik kazanması, hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetinin artması en belirgin faydaları olarak gösterilebilmektedir. Bununla birlikte dış kaynaklardan yararlanma stratejisi her işletmede aynı sonucu vermeyip, bazı işletmeler için olumlu, bazıları içinse olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Belirgin avantajlardan yararlanmak isteyen işletmelerin dış kaynaklardan yararlanma kararını bilinçli bir şekilde vermesi gerekmektedir.

Turizm sektöründe konaklama alanında dış kaynaklardan yararlanma, 1980'li yılların ortalarında Fransa'da kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'de ise 1990 yılından sonra uygulandığı ve son yıllarda her şey dâhil sis-

temin yaygınlaşması ile birlikte daha önem kazanan DKY stratejisinin özellikle kıyı bölgelerinde yer alan oteller tarafından tercih edildiği ifade edilmektedir. Otel işletmelerinin; çamaşırhane, güvenlik ve animasyon gibi bölümlerde daha sık başvurduğu DKY uygulamalarının artması, oteller için belirtilen bu alanlardaki hizmet sağlayıcıların sayılarının artması ve daha nitelikli hale gelmeleri ile açıklanmaktadır.

Turizm sektöründe DKY alanında daha önceki çalışmalara bakıldığında (Hemmington ve King 2000; Rodriguez 2008, Çevirgen 2009, 1343; Öncü ve Işkın 2009, 153-154; Özdoğan, 2006), özellikle Türkiye’de DKY’nin daha çok sahil bölgelerinde ve 4-5 yıldızlı oteller kapsamında incelendiği görülmektedir. Ancak Türkiye’nin önemli turizm destinasyonlarından biri olan Nevşehir’de konuya ilişkin yapılan herhangi bir araştırmaya rastlanmadığından, buradaki DKY uygulamalarının durumunu ortaya koyma açısından bu çalışma ile literatüre katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Türkiye’de turizm sektöründe dış kaynaklardan yararlanma alanında yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Nevşehir ilinde yer alan otel işletmelerinin dış kaynaklardan yararlanma düzeyinin araştırılmasıdır. Çalışmanın bir başka amacı ise DKY uygulamalarının otel işletmelerinin yıldız ve oda sayısına göre değişkenlik gösterip göstermediğinin ortaya konulmasıdır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Dış kaynaklardan yararlanmanın tanımı

“Outside resource using” sözcüklerinin kısaltması olan ve Türkçeye dış kaynak kullanımı veya dış kaynaklardan yararlanma olarak giren “outsourcing” terimi, yabancı kaynaklarda “co-sourcing” olarak da adlandırılan çağdaş bir yönetim terimidir (Koçel 1998, 280). Bu çalışmada outsourcing sözcüğü yerine dış kaynaklardan yararlanma (DKY) kavramı kullanılacaktır.

İlk olarak 1980’li yılların başında literatürde kullanılan DKY kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir; Greaver’ın tanımına göre, “işletmenin devamlı nitelikteki bazı içsel faaliyetlerini ve karar haklarını bir anlaşmaya bağlı olarak dışarıdaki tedarikçilere devretmesidir” (Greaver 1999, 3). Koçel’e göre DKY, “işletmelerin sadece kendi sahip oldukları yetenek ve becerileri esas alan işler yapmak istemeleri; temel yeteneklerinin kullanılmadığı işleri organizasyon dışındaki başka işletmelerden alma eğilimidir” (Koçel 2001,15).

Farklı yazarlar tarafından yapılmış olan DKY tanımlarından bazıları yazar adları ile birlikte Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: DKY ile İlgili Yapılmış Tanımlar

YAZAR	TANIM
Oxford English Dictionary (1979)	İşletmenin bazı mal ya da hizmetleri, bir sözleşme kapsamında organizasyonun dışında bir kaynaktan sağlamasıdır.
Harrigan (1985)	Tedarikçinin fiziksel veya insanla ilgili olan genel veya özel argümanların kullanımı için işletmeye gerekli iletişim ekolojilerini sağlamasıdır.
Lacity ve Hirschheim (1993)	Daha önce işletme içinde üretilen bir mal ya da hizmetin dışarıdan tedarik edilmesidir.
Embleton,Wright (1998)	Uzmanlık gerektiren bazı hizmetlerin işletmenin dışında başka bir kuruluştan alınması kararıdır.
Lankford, Parsa (1999)	Ürün ya da hizmetlerin örgüt dışı kaynaklardan tedarik edilmesidir.
Aslantaş (1999)	İşletmenin kendisine rekabet avantajı sağlayan faaliyetlere odaklanmasına, kendi uzmanlık alanına girmeyen faaliyetleri ise bu konuda uzmanlaşmış organizasyon dışındaki işletmeler aracılığı ile gerekli kalite ve standartlara uygun bir biçimde sağlanmasına imkan veren bir yönetim stratejisidir.

Elmuti ve Kathawala(2000)	İşletmenin temel yeteneklerinden olmayan faaliyetleri konusunda uzman ve etkili bir hizmet sağlayıcıya devretmesidir.
Zhu (2001)	İşletmelerin bazı faaliyetlerini işletme çalışanlarından işletme çalışanı olmayan bir gruba devretmesidir.
Momme (2002)	İşletmelerin temel yeteneklerine odaklanarak diğer faaliyetlerini başka işletmeden tedarik etmesidir.
Aktaş (2005)	İşletmelerin daha önceden kendi bünyelerinde yaptıkları temel yetkinlikleriyle direkt ilişkili olmayan işleri, ana faaliyet alanlarına odaklanabilmek amacıyla başka işletmelere devretmeleri ve böylece rekabet koşullarını sağlama ve piyasa performanslarını artırma amacıyla yapılan küçülmeye gitme şeklidir.
Rodriguez, Ribana (2006)	İşletmeler için, önceden belirlenmiş stratejik olmayan faaliyetler veya iş süreçleri için gerekli olan ürün imalatlarını veya sağlanan hizmetleri; ilgili iş süreçlerinde veya faaliyetlerinde rekabet avantajı elde edebilmek amacıyla, anlaşmalar veya sözleşme aracılığı ile bu konuda yüksek kapasiteli firmalara yaptırılması yönünde alınan stratejik bir karardır.
Aksu, Ehtiyar (2007)	İşletmenin kendisine rekabet avantajı sağlayan faaliyetlere odaklanmasına, kendi uzmanlık alanına girmeyen faaliyetleri organizasyon dışında bu konuda uzmanlaşmış işletmelerden gerekli kalite standartlarına uygun olarak sağlamasına olanak veren bir yönetim stratejisidir.

DKY tanımları üç ortak noktada birleşmektedir. Bu ortak noktalar; işletmelerin herhangi bir faaliyeti dışarıdan satınalma kararını vermeleri, bu kararın esasını oluşturan temel yeteneklere odaklanma konusu ve dış kaynaklardan yararlanmanın bir sözleşmeye dayanmasıdır (Akdoğan ve Çirli; 2008, 25). Bu çalışmada yukarıdaki tanımların ortak noktaları dikkate alınarak aşağıdaki kapsamlı tanım yapılmıştır.

Dış kaynaklardan yararlanma; işletmenin kendine rekabet avantajı sağlayan ana faaliyetlerine odaklanarak, daha önceden kendi içinde ürettiği ve temel yeteneklerinin kullanılmadığı fakat uzmanlık gerektiren bazı faaliyetleri, bu konuda uzmanlaşmış olan organizasyon dışı işletmelere bir sözleşme ile devretmesine dayalı bir yönetim stratejisidir (Karacaoğlu, 2001:5)

1.2. Dış kaynaklardan yararlanma nedenleri ve uygulamanın avantajları

İşletmelerin bazı faaliyetlerde yetersiz olmasını öncelikli DKY sebebi olarak göstermek mümkündür. İşletmelerin geçmişte bir işi yapmayı gerçekleştiremedikleri durumlarda, yeteneksizlikleri yüzünden, finansal olarak yeterli olmadıklarında, teknolojik imkânsızlıklardan ya da maddi baskılardan dolayı DKY uygulamalarına başvurmuşlardır (Greaver 1999, 13). Literatürdeki en belirgin DKY sebepleri aşağıdaki gibidir (Embleton; Wright 1998, 98; Yan; Kim; Nam ve Diğerleri 2006, 3778):

- İşletmenin bazı yeteneklerde yetersiz olması,
- İşletmenin rekabet gücünü artırmak,
- Maliyetleri azaltmak,
- Temel yeteneklere odaklanma ve temel yeteneği geliştirmek,
- Mal ve hizmet kalitesini yükseltmek,
- Esnekliği artırmak,
- Riski azaltmak,
- Başarılı işletmeler arsına girebilmek.

Bunlara ek olarak işletmeler rekabet avantajı sağlamak, bu avantajı korumak ve maliyetleri azaltmak için DKY'ye başvurmaktadır. Planlaması iyi yapılmış bir DKY uygulaması işletmelerin maliyetlerini %20-40 oranında azaltmaktadır (Blumberg 1998, 8).

Dış kaynaklardan yararlanma faaliyetleri şirket yöneticileri tarafından bilinçli karar verilip, belli planlar dâhil-

inde uygulandığı zaman işletmeye pek çok yarar sağlamaktadır. DKY'nin sağlamış olduğu avantajlar aşağıda belirtilmektedir:

- Temel Yeteneklere Odaklanma
- Esneklik
- Kalitenin Artması
- Maliyetlerin Azalması
- Maliyetlerin Önceden Bilinmesi
- Teknolojik Yenilikleri Takip Etme
- Riskin Azalması
- Yeni Projelere Hızlı Geçiş
- Verimliliğin Artması
- Ürün Çeşitliliği Sağlaması
- Bürokrasinin Azalması

Greaver'a (1999) göre ise DKY'nin nedenleri ve sağladığı faydalar ise aşağıdaki Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2: DKY'nin Sebepleri ve Sağladığı Faydalar

NEDENLER	SAĞLADIĞI FAYDALAR
Örgütsel Nedenler	1-Temel Yeteneği geliştirme 2-Esnekliğin artırılması 3-Organizasyonun yeniden yapılandırılması 4-Mal ve hizmet kalitesinin, müşteri ve sermayedar memnuniyetinin artırılması
İşletmenin Gelişimine İlişkin Nedenler	1-İş süreçlerini geliştirme 2-Yönetimi ve kontrolü geliştirme 3-Riskin azaltılması 4-Yeni gelişmelere odaklanma fırsatı sunma 5-Üst düzey tedarikçilerle birlikte hareket ederek güvenilirliği ve işletme imajını geliştirme
Finansal Nedenler	1-Yatırım maliyetlerini azaltarak diğer amaçlar için gereken kaynakları serbest bırakma 2-İşletme varlıklarının tedarikçiye transfer edilerek nakit yaratılması
Gelire Bağlı Nedenler	1-Tedarik ağları yoluyla yeni iş olanakları yaratılması 2-Tedarikçinin kapasitesi, sistemleri ve süreçleriyle bağlantı kurularak satışların hızlandırılması 3-Harcamaların finanse edilmediği durumlarda satışları ve üretim kapasitesini genişletebilmek 4-Mevcut yetenek ve becerilerin ticari olarak kullanılması
Maliyete Bağlı Nedenler	1-Tedarik ağları yoluyla yeni iş olanakları yaratılması ve pazar payının artırılması 2-Tedarikçinin kapasitesi, süreçleri ve sistemleriyle bağlantı kurularak satışların hızlandırılması 3-Harcamaların finanse edilmediği durumlarda satışları ve üretim kapasitesini genişletebilme 4-Mevcut yetenek ve becerilerin ticari olarak kullanılması
IKY Açısından Nedenler	1-Çalışanlara güçlü bir kariyer planlaması sağlanması 2-İşletmenin temel yeteneği olan konularda bağlılığın artması

Kaynak: Maurice F. Greaver (1999); Strategic Outsourcing: A Structured Approach to Outsourcing Decisions and Initiatives, AMA Publication, New York, 19 dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Tablo 2 incelendiğinde, temel yeteneğin gelişimi, esnekliğin artırılması ve yeniden yapılanma gibi en belirgin DKY avantajlarının örgütsel nedenlerle ilgili faydalar olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra finansal nedenler ile maliyete bağlı nedenlerin de fayda yaratmaya matuf önemli birer unsur olarak ön plana çıktığı vurgulanmaktadır.

1.3. Dış kaynaklardan yararlanmanın dezavantajları

DKY uygulamalarının sağlamış olduğu avantajların yanı sıra işletmeler açısından bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Özellikle tedarikçi ile uyumlu bir organizasyon kültürünün oluşturulmadığı durumlarda işletmenin başarısızlık ihtimali yüksek olmaktadır. Sorunlar ortaya çıkmaya başladığında hizmet satın alan işletme ve tedarikçi işletmenin ortak bir yaklaşım benimseyerek çözüm yoluna gitmeleri uygun görülmektedir. Aksi takdirde yaşanan sorunlar işbirliğini olumsuz etkileyecek ve başarısızlık ihtimalini kesinleştirecektir (Margılıç, 2006, 29). DKY kararının hatalı verilmesi gibi durumlarda ve genel olarak işletmelerin karşılaşılabileceği riskler ve dezavantajlar aşağıda belirtilmektedir (Karacaoğlu, 2001; Earl, 1996; Türksoy, 2005; Allen ve Chandrashekar 2000, Çakıcı, 2006):

- Önemli Becerilerin ve Temel Yeteneğin Kaybolması Riski
- Dış Kaynak Sağlayıcı Firmanın Doğrudan Rakip Haline Gelmesi
- Maliyetlerin Azalması Beklenirken Artması Durumu
- Yanlış ve Nitelsiz Dış Kaynak Sağlayıcı Seçimi
- Yönetimin Zayıf Olması İhtimali
- Dış Kaynak Sağlayıcı Firma İle Yaşanabilecek Kültürel Uyumsuzluk
- Kontrol ve Esnekliğin Kaybedilmesi Riski
- İşletme Bilgilerinin Rakiplerin Eline Geçmesi Riski
- Çalışanlar Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Bu dezavantajlardan sonra otel işletmelerinde DKY uygulamaları nasıldır buna ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

1.4. Otel işletmelerinde dış kaynaklardan yararlanma

Günümüz koşullarında bir otel işletmesinin farklı uzmanlık alanı gerektiren bütün hizmetleri bir arada bulundurması her zaman mümkün olamamaktadır. Bu sebeple otel yöneticileri temel yetenekleri dışında kalan hizmetleri daha düşük maliyetle ve daha yüksek kaliteyle verebilme imkânı olan firmalara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle, oteller DKY uygulamalarını alternatif bir yönetim stratejisi olarak benimsemeye başlamışlardır (Çevirgen 2009, 1343).

Turizm sektöründe dünyada ilk kez 1980'li yıllarda Fransa'daki bir otel bünyesinde tamamlayıcı hizmetlerde uygulanan DKY stratejisi, Türkiye'de 1997 yılında Seferihisar'da bulunan Atlantis Tatil Köyünde konaklama hizmetlerinde uygulanmıştır (Türksoy; Türksoy 2007, 85). Günümüzde ise son yıllarda gelişen her şey dâhil sistemle birlikte DKY uygulamaları daha sık kullanılır hale gelmiştir.

Otel işletmeleri DKY uygulamalarını belirli amaçlara ulaşmak için kullanılmaktadırlar, bu amaçlar işletmeden işletmeye değişiklik gösterse de genel hatlarıyla aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Lam, Han, 2005'den aktaran: Öncü ve Işkın2009, 153-154):

- Otel işletmesinin başarısızlık riskini en düşük düzeyde tutarak işletmenin üstlendiği riskin minimize edilmesi
- Otel işletmelerinin kendi esas faaliyetleri olmayan işlerden kurtularak iç kaynaklarını daha etkin kullanmak istemesi.
- Otel işletmelerinin yerine getirmek zorunda olduğu faaliyetler için büyük yatırımlar yapmak istememesi.
- Otel işletmelerinin yürüttüğü faaliyetlerin maliyetlerini DKY yoluyla azaltmak istemesi.
- Prestijli ve büyük dış kaynak sağlayıcılarla çalışmak koşuluyla dış kaynak tedarikçisinin marka avantajlarından yararlanmak.
- Yeni pazarlara açılmak ve var olan pazarları geliştirmek için dış kaynak tedarikçisinin imkânlarından yararlanmak.
- Dış kaynak tedarikçisinin hizmet sunduğu alanda uzman olması nedeniyle bu işletmenin bu alandaki uzmanlığından yararlanmak.
- Dış kaynak sağlayıcısının uzmanlığını, prestijini ve gücünü kullanarak otellerin oluşturduğu birliklerle rekabet fırsatı yakalamak ve bu birliklere katılmak.
- Dış kaynak tedarikçisinin uzmanlığı sayesinde geliştirdiği yeni üretim tekniklerinden faydalanmak.

Rodriguez (2008), otel işletmelerinin faaliyetlerini stratejik önemlerine göre, temel, tamamlayıcı ve temel olmayan faaliyetler olarak üç grupta sınıflandırmaktadır. Buna göre, resepsiyon, rezervasyon, satınalma,

mutfak, barlar ve yönetim işlemleri gibi DKY başvurma eğilimi düşük olan hizmetler temel faaliyetler olarak görülmektedir. Otelin eğlence ve animasyon etkinlikleri, personel seçimi ve eğitimi, bilgi sistemleri, satış ve pazarlama faaliyetleri tamamlayıcı faaliyetlerdir, bu faaliyetlerin DKY eğilimi ise orta derecededir. Genel alanlar ile oda temizliği, çamaşırhane, yüzme havuzu bakımı, bahçe işleri ve güvenlik hizmetleri ise temel olmayan faaliyetler arasında yer almaktadır. Bu faaliyetler ise en çok DKY uygulanan faaliyetler olarak belirlenmiştir (Rodriguez 2008, 220-221). Bu durumda otel işletmelerinin DKY uygulamalarına başlamadan önce otelin faaliyetlerini stratejik önemlerine göre sınıflandırması yerinde olacaktır.

Dış kaynaklardan yararlanma uygulamaları faaliyetler bazında incelendiği zaman Rodriguez'in (2008) de belirttiği temel faaliyetlerde sık kullanılmadığı, tamamlayıcı faaliyetlerde işletmeden işletmeye farklılık gösterdiği ve temel olmayan faaliyetlerde ise yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir otelin ana bölüm ve faaliyetlerinde DKY uygulamaları aşağıda açıklanmaktadır.

Otel işletmelerinin destek faaliyetleri olarak görülen güvenlik hizmeti bu alanda uzman özel firmalardan güvenlik personelinin sağlanması şeklinde otelcilikte en fazla dış kaynağa konu olan faaliyetlerdir. Aynı şekilde otel işletmelerindeki kuaför, hamam, sauna ve satış mağazalarının dışarıdan şahıslara kiraya verilmesi DKY kapsamında sıkça görülmektedir. Destek faaliyetlerinde animasyon ve rekreasyon etkinlikleri gibi uzmanlık gerektiren ve doğrudan müşteri ile ilişkili hizmetlerde, DKY uygulamalarına rastlanmaktadır. Ancak bu faaliyetlerde iç kaynak kullanımı ile daha fazla müşteri memnuniyetinin sağlanabileceği düşünülmektedir.

Otel işletmeleri son yıllarda yaygınlaşan her şey dâhil sistemiyle birlikte DKY uygulamalarından daha sık faydalanmaya başlamıştır. Otelin yönetim, ön büro, kat hizmetleri, yiyecek-içecek ve destek hizmetleri faaliyetlerinde DKY durumu sürekli yenilenen teknolojiye paralel olarak bu bölümlerdeki değişen ihtiyaca göre şekillenmektedir.

2.1. Otel işletmelerinde dış kaynaklardan yararlanma: Nevşehir İli örneği

2.1. Araştırmanın konusu, amacı ve önemi

Araştırmanın konusu, otel işletmelerinde dış kaynaklardan yararlanma stratejisinin uygulanması durumudur. Son yıllarda dünyada ve Türkiye'de çok sık kullanılan DKY, pek çok farklı sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de uygulama alanı bulmuş bir yönetim yaklaşımıdır. Son yıllarda yaygınlaşan her şey dâhil sistemi ile artan müşteri potansiyelinin ihtiyaçlarını karşılayan otel işletmeleri, maliyetlerini azaltmak, hizmet kalitesini artırmak ve müşteri memnuniyetini sağlamak amacıyla DKY uygulamalarını tercih etmektedirler. Asıl işi konaklama olan otel işletmeleri aynı zamanda yeme- içme, eğlence, temizlik gibi pek çok hizmeti de yerine getirmek zorundadır. Bu sebeple oteller konaklama dışında çamaşırhane, güvenlik ve animasyon gibi pek çok destek faaliyetini DKY yoluyla sağlamaktadır. Bu işletmelerin yarattığı katma değeri en üst seviyeye çıkarmak, istihdam potansiyelini artırmak ve müşteri ilişkilerini iyileştirmek için yeni yönetim tekniklerinden DKY'nin önemli bir çözüm olabileceği düşünüldüğünden turizm sektöründeki mevcut durumun tespiti ve otel işletmelerinin sahiplerini DKY'nin işleyişi hakkında bilgilendirmek önem arz etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; turizm sektöründe yer alan otel işletmelerinde dış kaynaklardan yararlanma uygulamalarına dair tespitler yapabilmektir. Bu doğrultuda otel işletmelerinin dış kaynaklardan yararlanıp yararlanmadığının tespiti, hangi alanlarda ve hangi oranlarda DKY uygulamalarına başvurdıklarının belirlenmesi, otel yöneticilerinin DKY hakkındaki düşüncelerinin değerlendirilmesi, DKY uygulamasının risklerinin tartışılması ile avantajlarının belirtilmesi ve işletmelerin geleceğe yönelik DKY eğilimleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte oluşturulan hipotezlerle otel işletmelerinin dış kaynaklardan yararlanma uygulamalarının işletmenin yıldız türü ve oda sayısı bakımından farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

3. YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Örneklemi, Veri Toplama Tekniği ve Süreci

Konu ile ilgili yerli ve yabancı tez ve makaleler ile internet kaynakları incelenerek literatür taraması yapılmış, birincil veriler ise anket ve görüşme tekniği ile toplanmıştır. Anketler, araştırmanın örneklemini oluşturan 44 otelin yöneticileri ile yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Yüz yüze yapılan anketlerde anket sorularının dışında konuyla bağlantılı diğer sorular da sorularak yöneticilerden ayrıntılı bilgi alınmıştır.

3.2. Anket Formunun Hazırlanması

İki bölümden oluşan anket formunda toplam 21 soru bulunmaktadır. Birinci bölümde işletme bilgilerine yönelik beş soru ile işletmenin DKY uygulamasına ilişkin hazırlanmış 18 soru olmak üzere toplam 23 soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise beşli likert ölçeği kullanılan ve katılımcıların DKY uygulamalarına yönelik düşüncelerini ölçmeyi amaçlayan 18 önerme bulunmaktadır. Likert ölçeği kullanılan ifadeler 1 “kesinlikle katılıyorum”, 2 “katılıyorum”, 3 “ne katılıyorum ne katılmıyorum”, 4 “katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılmıyorum” şeklindedir. Ankette otel ve otel yöneticilerinin isimlerine dair sorular bulunmamaktadır. Anket sorularının hazırlanmasında Kesgin (2005), Şahin(2005), Özdoğan (2006), Türksoy, Türloş (2007), Ünalır (2007), Dirlik (2008), Kılıç (2008), Zorlu (2008) ve Çalık’ın (2009) araştırmalarındaki anketler incelenmiştir. Otel işletmelerinde DKY durumlarını belirlemek için anketin ikinci bölümünde Şahin (2005) tarafından gerçekleştirilen DKY ölçeği kullanılmıştır. Toplam 18 ifadeden oluşan ve 5’li likert ölçeğinin esas alındığı bu ölçeğin güvenirliği 0,885 (Cronbach’s alpha) olarak belirlenmiştir.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada, otel işletmelerinin yıldız türü, oda sayısı ve sermaye yapısı ile DKY uygulamaları arasındaki ilişkilere göre alternatif hipotezler geliştirilmiştir. Bu hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Otel işletmelerinin DKY durumu otelin yıldız türüne göre farklılık göstermektedir.

H₂: Otel işletmelerinin DKY durumu otelin oda sayısına göre farklılık göstermektedir.

H₃: Otel işletmelerinin gelecekteki DKY eğilimleri yıldız türüne göre farklılık göstermektedir.

H₄: Otel işletmelerinin gelecek DKY eğilimleri oda sayısına göre farklılık göstermektedir.

H₅: DKY sonrasında karlılığın hedeflenen şekilde artması otelin yıldız türüne göre farklılık göstermektedir.

H₆: DKY sonrasında karlılığın hedeflenen şekilde artması otelin oda sayısına göre farklılık göstermektedir.

H₇: DKY sonrası personelin motivasyon düzeyi otelin yıldız türüne göre farklılık göstermektedir.

H₈: DKY sonrası personelin motivasyon düzeyi otelin oda sayısına göre farklılık göstermektedir.

H₉: DKY uygulamalarında kaliteli hizmet sunumu otelin yıldız türüne göre farklılık göstermektedir.

H₁₀: DKY uygulamalarında kaliteli hizmet sunumu otelin oda sayısına göre farklılık göstermektedir.

Araştırma amacına uygun olarak geliştirilen hipotezler anket ve görüşmelerden elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda, test edilerek bilimsel bulgulara dönüştürülmüştür.

4. BULGULAR

Öncelikle otel işletmelerinin profillerini yansıtan tanımlayıcı istatistiksel veriler ortaya konmuştur. Tanımlayıcı istatistiklerle işletme bilgilerinin yanı sıra, işletmedeki DKY uygulamalarına ve işletme yöneticilerinin DKY ile ilgi düşüncelerine yönelik bilgiler de değerlendirilmiştir. Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için iki bağımsız örneklem ortalamasını test etmek için ki-kare analizlerinden yararlanılmıştır.

4.1. Otel işletmelerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Otel işletmelerinin yıldız türü, kuruluş tarihleri, oda ve personel sayısı ile işletmelerinin sermaye yapısına ilişkin soruların cevaplarına ilişkin veriler Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3: Otel işletmelerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	N	%
Yıldız Türü		
4 Yıldızlı	16	36,6

5 Yıldızlı	7	15,9
Özel Belgeli	21	47,7
Toplam	44	100
Kuruluş Tarihi		
2000 Yılından Önce	19	43,2
2000 Yılından Sonra	23	52,3
Cevaplamayan	2	4,5
Toplam	44	100
Oda Sayısı		
1-50 arası	19	43,3
51-100 arası	8	18,2
101-150 arası	7	15,9
151-200 arası	6	13,6
201 ve üstü	4	9,1
Toplam	44	100
Sermaye Yapısı		
Tamamı Yerli Sermaye	39	88,6
Tamamı Yabancı Sermaye	1	2,3
Yerli- Yabancı Ortaklığı	4	9,1
Toplam	44	100

Tablo 3'e göre örneklem olarak değerlendirmeye alınan otel işletmelerinin 16'sının 4 yıldızlı (%36,4), 7'sinin 5 yıldızlı (%15,9) ve 21'inin (%47,7) özel belgeli oteller olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan 44 otel işletmesinin kuruluş tarihleri incelendiğinde 19'unun (%43,2) 2000 yılından önce, 23'ünün ise (%52,3) ise 2000 yılından sonra kurulduğu görülmektedir. Otel işletmelerin oda sayıları açısından değerlendirmeye alındığında 1-50 arası odaya sahip 19 (%43,2), 51-100 arası odaya sahip 8 (%18,2), 151-200 arası odaya sahip 6 (%13,6) ve 201 ve üzeri odaya sahip 4 (%9,1) otel işletmesi bulunmaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerin sermaye yapısına ilişkin bilgilere göre, bu otellerin 39 tanesi (%88,6) yerli sermaye ve 1 tanesi (%2,3) yabancı sermayeden oluşmaktadır, 4 tanesinde ise (%9,1) yerli ve yabancı sermaye ortaklığı görülmektedir.

4.2. Otel işletmelerinin dış kaynaklardan yararlanma alanları

Hangi alanlarda DKY uyguladıklarını belirtmeleri istenen otel yöneticileri aynı anda birden fazla seçenek işaretlemişlerdir. Otel işletmelerinin DKY alanları; odalar bölümü, yiyecek-içecek bölümü, muhasebe ve pazarlama bölümleri ile destek hizmetleri kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre odalar bölümünde çamaşırhane faaliyetleri (%59,7), rezervasyon işlemleri (%20), genel alanlar ve oda temizliği (% 13,6) ve resepsiyon (%6,7) işlemlerinde DKY uygulandığı belirlenmiştir.

Yiyecek – içecek bölümündeki faaliyetler DKY açısından değerlendirildiğinde, disko ve barlar (% 70), mutfaklar ve catering hizmetlerinde (%15) uygulandığı; restoranlar ve oda servisinde uygulanmadığı tespit edilmiştir. İnsan kaynakları bölümünde ise eğitim ve endüstriyel ilişkilerde (%50) DKY uygulandığı, işe alma, personel ve iş analizi değerlendirmede ise uygulanmadığı belirlenmiştir. Ayrıca muhasebe işlemlerinde (%3,8) ve pazarlama bölümünde (% 2,5) pek yoğun olmakla birlikte DKY uygulandığı yöneticiler tarafından belirtilmiştir. Son olarak destek faaliyetlerinde DKY uygulanan hizmetler, ilaçlama (% 28), ulaştırma ve taşımacılık (% 12), spa ve güzellik merkezi ile dükkânlarda (% 12), teknik servis (% 9,6), bahçe düzenlemesi (% 7,2), animasyon faaliyetleri (% 2,4), personel lojmanları ve Ar- ge (%1,3) departmanıdır.

DKY uygulamaları bütün faaliyetler bazında değerlendirildiğinde Nevşehir ilindeki otellerin en çok ilaçlama ve çamaşırhane faaliyetleri ile dükkânlar, spa ve güzellik merkezi, ulaştırma ve taşımacılık, teknik servis ile barlarda DKY uygulandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu otellerde DKY uygulanmayan alanlar ise, yönetim faaliyetleri, işe alma, halkla ilişkiler, oda servisi, restoranlar, genel alanlar temizliği, iş analizi ve değerlendirme ile santral hizmetleridir. Nevşehir ilindeki otellerin DKY uyguladıkları alanlar ile Antalya, Muğla ve İzmir (Çeşme) ilinde yer alan otellerin DKY alanları Şahin (2005), Özdoğan (2006) ve Türksoy; Türksoy (2007),

Kılıç (2008)'ın gerçekleştirdiği araştırmalarla benzer ve farklı yönlerinin olduğu görülmektedir.

Buna göre, Nevşehir'deki otel işletmeleri ile paralel olarak Şahin (2005) Antalya'daki otellerin en çok ulaştırma ve taşımacılık (% 22), kat hizmetleri ve çamaşırhane (%13) faaliyetlerinde, farklı olarak da en az mutfak ve güvenlik hizmetlerinde DKY uyguladıklarını tespit etmiştir.

Özdoğan (2006) Muğla ilindeki otellerin Nevşehir'e benzer şekilde en çok çamaşırhane (%33,5) ve güvenlik (%12,8) faaliyetlerinde uygulandığını tespit etmiştir. Nevşehir ilindeki otellerde DKY konusu olan oda temizliği, barlar, genel alanlar temizliği ve restoran ile mutfaklar Muğla otellerinin DKY uygulamadığı alanlardır.

Türksoy ve Türksoy'a (2007) İzmir (Çeşme) otellerinde ilaçlama (%58,33), çamaşırhane (% 20,83), restoran, teknik servis ve personel taşıma (%12,50) en çok; resepsiyon, rezervasyon, barlar, havuz bakımı ve eğitim ise en az DKY uygulanan alanlardır. Kılıç (2008), İstanbul otellerinin en fazla güvenlik ve meydan temizliğinde; Çalık (2009) ise Antalya otellerinin çamaşırhane ve oda temizliğinde DKY uygulamalarına başvurduklarını belirtmişlerdir.

Roriguez (2004) İspanya'da (Kanarya Adalarında) faaliyet gösteren otel işletmelerinde güvenlik, çamaşırhane, animasyon, bahçe ve peyzaj, bilgi sistemleri ve eğitim hizmetlerinde DKY'nin yüksek olduğunu belirtmiştir. İspanya'daki otellerin DKY alanları ile Türkiye'deki otellerin DKY alanları karşılaştırıldığında durum ne tamamen aynı ne de tamamen farklıdır, çünkü Türkiye'de otelin bulunduğu bölgeye göre DKY oranı değişebilmektedir. Buna göre Muğla ve Antalya gibi sahil bölgelerindeki otellerde animasyon faaliyetlerinde DKY oranının yüksek olduğu Kesgin (2005) ve Özdoğan'ın (2006) araştırmalarıyla, Nevşehir ili gibi iç kesimlerde bulunan otellerde ise bu oranın düşük olduğu yapılan bu araştırmada tespit edilmiştir.

4.3. Araştırmanın Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde Ki-kare Testi, kullanılmıştır. Ki-kare testi (Chi-Square Test), iki sınıflamalı iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmektedir (Büyüköztürk, 2006, 39,44). Araştırmada otellerin yıldız türü ve oda sayısına göre geliştirilmiş olan toplam 10 hipotez ki-kare testi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu bilgilere ait tablolar ve tabloların açıklamaları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4: Otellerin Yıldız Türüne Göre DKY Durumu Ki-Kare Testi Sonuçları

İşletmenin DKY Durumu				
İşletmenin Yıldız Türü		Evet	Hayır	Toplam
4 Yıldızlı Oteller	N	6	10	16
	%	37,5	62,5	100,0
5 Yıldızlı Oteller	N	5	2	7
	%	71,4	28,6	100,0
Özel Belgeli Oteller	N	13	8	21
	%	61,9	38,1	100,0
Toplam	N	24	20	44
	%	54,5	45,5	100,0
$X^2=3,138$ sd= 2 p= 0, 208				

Tablo 4'te belirtildiği gibi 4 yıldızlı otellerin %37,6'sı, 5 yıldızlı otellerin %71'i ve özel belgeli otel işletmelerinin ise % 61,9'u DKY uygulamalarına başvurumaktadırlar. İlgili tablo incelendiğinde otel işletmelerinin yıldız türünün DKY durumunu etkilemediği görülmektedir ($X^2=3,138$, $p>0, 208$). Buna göre, otel işletmelerinin DKY durumu otelin yıldız türüne göre farklılık göstermektedir şeklindeki H1 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 5: Otellerin Oda Sayısına Göre DKY Durumu Ki-Kare Testi Sonuçları

İşletmenin DKY Durumu				
İşletmenin Oda Sayısı		Evet	Hayır	Toplam
1-50 Arası	N	14	5	19
	%	58,3	25	43,2

51-100 Arası	N	1	7	8
	%	4,2	35	18,2
101-150 Arası	N	3	4	7
	%	12,5	20	15,9
151-200 Arası	N	2	4	6
	%	8,3	20	13,6
201 ve üstü	N	4	0	4
	%	16,7	0	9,1
Toplam	N	24	20	44
	%	100	100	100,0
$X^2=13,319$ sd= 4 p= 0, 010				

Yukarıdaki Tablo 5'e göre, 1-50 odalı otellerin %58,3'ü; 51-100 odalı otellerin %4,2'si 101-150 odalı otellerin %12,5'i, 151-200 odalı otellerin %8,3'ü ve 201 ve fazlası odaya sahip otellerin %16,7'si işletmelerinde DKY uygulamalarından yararlanmaktadır. Bununla birlikte 1-50 odalı otellerin % 25'i; 51-100 odalı otellerin % 35'i, 101-150 ile 151-200 odalı otellerin %20'si, 201 ve daha fazla odaya sahip otellerin tamamı DKY uygulamalarını kullanmamışlardır. Araştırmada yapılan Ki-kare testi sonucunda $p=0,010<0,05$ olması sebebiyle 'Otel işletmelerinin DKY durumu otelin oda sayısına göre farklılık göstermektedir' biçimindeki H2 hipotezi kabul edilmiş, otel işletmelerinin DKY durumlarının oda sayılarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($X^2=13,319$ $p> 0, 010$).

Tablo 6: Otellerin Yıldız Türüne Göre Gelecek DKY Eğilimi Ki-Kare Testi Sonuçları

İşletmenin Gelecek DKY Eğilimi				
İşletmenin Yıldız Türü		Evet	Hayır	Toplam
4 Yıldızlı Oteller	N	4	1	5
	%	20,0	100,0	23,8
5 Yıldızlı Oteller	N	4		4
	%	20,0		19,0
Özel Belgeli Oteller	N	12		12
	%	60,0		57,1
Toplam	N	20	1	21
	%	100,0%	100,0%	100,0%
$X^2=3,360$ sd= 2 p= 0, 186				

Otel işletmelerinin gelecekteki DKY eğilimlerinin yıldız türüne göre farklılık gösterip göstermediği ya da yıldız türü ile ilişkili olup olmadığına dair ki-kare testi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. Buna göre 4 ve 5 yıldızlı otellerin %20'si ve özel belgeli otel işletmelerinin %60'ı gelecekte tekrar DKY uygulama eğilimindedirler. Diğer yandan 4 yıldızlı otellerin tamamı ise gelecekte tekrar dış kaynaklardan yararlanmayı düşünmektedir. Yıldız türüne göre DKY düşüncesi açısından işletmeler arasında bir fark olmadığı görülmektedir ($X^2=3,360$, $p> 0, 186$). Bu analiz sonucuna göre 'Otel işletmelerinin gelecekteki DKY eğilimleri yıldız türüne göre farklılık göstermektedir' şeklindeki H3 hipotezi desteklenmemektedir.

Otel işletmelerinin gelecekteki DKY eğiliminin oda sayısına göre farklılık gösterip göstermediği ya da oda sayısı ile ilişki olup olmadığına dair ki-kare testi sonuçlarına Tablo 7'de yer verilmiştir

Tablo 7: Otellerin Oda Sayısına Göre Gelecek DKY Eğilimi Ki-Kare Testi Sonuçları

İşletmenin Gelecek DKY Eğilimi				
İşletmenin Oda Sayısı		Evet	Hayır	Toplam

1-50 Arası	N	14		14
	%	100,0		100,0
51-100 Arası	N		1	1
	%		100,0	100,0
101-150 Arası	N	3		3
	%	100,0		100,0
151-200 Arası	N	1		1
	%	100,0		100,0
201 ve üstü	N	2		2
	%	100,0		100,0
Toplam	N	20	1	21
	%	95,2	4,8	100,0
$X^2=21,000$ sd= 4 p= 000,000				

Yukarıdaki tabloya göre, 1-50 odalı otellerin, 101-150 odalı otellerin, 151-200 odalı otellerin ve 201 ve fazlası odaya sahip otellerin tamamının gelecekte DKY eğiliminde oldukları görülmektedir. Bunlardan farklı olarak 51 ve 100 odalı otellerin gelecekte tekrar DKY uygulamayı düşünmedikleri tespit edilmiştir ($X^2=21,000$, $p<0,000$). Bu sonuca göre ‘Otel işletmelerinin gelecek DKY eğilimleri oda sayısına göre farklılık göstermektedir’ şeklindeki H_4 hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 8: Otellerin Yıldız Türüne Göre Karlılık Artışı Ki-Kare Testi Sonuçları

DKY Sonrası İşletmenin Karlılığının Artması				
İşletmenin Yıldız Türü		Evet	Hayır	Toplam
4 Yıldızlı Oteller	N	5		5
	%	100,0		100,0
5 Yıldızlı Oteller	N	3	1	4
	%	75,0	25,0	100,0
Özel Belgeli Oteller	N	11	1	12
	%	91,7	8,3%	100,0
Toplam	N	19	2	21
	%	90,5	9,5	100,0
$X^2=1,658$ sd= 2 p= 0,437				

Otel işletmelerinin DKY sonrası durumları yıldız türüne göre değerlendirildiğinde, 4 yıldızlı otellerin tamamı, 5 yıldızlı otellerin %75’i ve özel belgeli otellerin de %91,7’si karlılık düzeylerinde artış yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yapılan ki-kare testi sonuçları otel işletmelerin yıldız türü ile DKY sonrasında karlılık düzeylerinin artması arasında bir ilişki olmadığını göstermiştir. ($X^2=1,658$, $p>0,437$). Dolayısıyla, ‘DKY sonrasında karlılığın hedeflenen şekilde artması otelin yıldız türüne göre farklılık göstermektedir.’ şeklinde geliştirilen H_5 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 9: Otellerin Oda Sayısına Göre Karlılık Artışı Ki-Kare Testi Sonuçları

DKY Sonrası İşletmenin Karlılığının Artması				
İşletmenin Oda Sayısı		Evet	Hayır	Toplam
1-50 Arası	N	13	1	14
	%	92,9	7,1	100,0
51-100 Arası	N	1	0	1
	%	100,0	0	100,0
101-150 Arası	N	3	0	3
	%	100,0	0	100,0
151-200 Arası	N	1	0	1
	%	100,0%	0	100,0
Toplam	N	1	1	2

201 ve üstü	%	50,0	50,0	100,0
Toplam	N	19	2	21
	%	90,5%	9,5	100,0
$X^2=4,421$ $sd=4$ $p=0,352$				

Tablo 9 Otel işletmelerinde DKY sonrası karlılığın artış gösterip göstermediği oda sayısına göre değerlendirilmiştir. Buna göre, 1-50 odalı otellerin %92,9'ü; 51-100, 101-150 ve 151-200 odalı otellerin tamamı ile 201 ve fazlası odaya sahip otellerin %50'si DKY sonrası karlılık düzeylerinin arttığını ifade etmiştir. Diğer yandan 50 odalı otellerin %7,1'si ile 201 ve daha fazla odaya sahip otellerin de %50'si DKY sonrası karlılık artışı olmadığını belirtmişlerdir. Yapılan Ki-kare analizi sonuçlarına göre, otel işletmelerinin DKY sonrası karlılık artışlarının işletmenin oda sayısına göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($X^2=4,421$, $p>0,352$). Buna göre 'DKY sonrasında karlılığın hedeflenen şekilde artması otelin oda sayısına göre farklılık göstermektedir.' şeklinde geliştirilen H6 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 10: İşletmenin Yıldız Türüne Göre Personelin Motivasyon Düzeyi Ki-Kare Testi

DKY Sonrası Personelin Motivasyon Düzeyi				
İşletmenin Yıldız Türü		Evet	Hayır	Toplam
4 Yıldızlı Oteller	N	4	1	5
	%	80,0	20,0	100,0
5 Yıldızlı Oteller	N	4		4
	%	100,0		100,0
Özel Belgeli Oteller	N	11	1	12
	%	91,7	8,3	100,0
Toplam	N	19	2	21
	%	90,5	9,5	100,0
$X^2=1,078$ $sd=2$ $p=0,583$				

DKY sonrasında personelin motivasyon artışı ile otelin yıldız türü ilişkisi incelendiğinde Tablo 10'da belirtilmiştir. DKY sonrasında 4 yıldızlı otellerin %80'i, 5 yıldızlı otellerin tamamı ve özel belgeli otellerin de %19'u personelinin motivasyon düzeyinde artış yaşandığını belirtirken; daha az işletme bu konuda değişiklik yaşanmadığını ifade etmiştir. Buna göre 4 yıldızlı otellerin %20'si, ve özel belgeli otellerin %8,3'ü çalışanların motivasyon düzeyinin artmadığını belirtmiştir. İşletmenin yıldız türü çalışanlarının motivasyonunu etkilememektedir. ($X^2=1,078$, $p>0,583$). Bu istatistiksel sonuca göre 'DKY sonrası personelin motivasyon düzeyi otelin yıldız türüne göre farklılık göstermektedir' biçimindeki H7 hipotezi desteklenmemektedir.

Tablo 11: İşletmenin Oda Sayısına Göre Personelin Motivasyon Düzeyi Ki-Kare Testi

DKY Sonrası Personelin Motivasyon Düzeyi				
İşletmenin Oda Sayısı		Evet	Hayır	Toplam
1-50 Arası	N	12	2	14
	%	85,7	14,3	100,0
51-100 Arası	N	1		1
	%	100,0		100,0
101-150 Arası	N	3		3
	%	100,0		100,0
151-200 Arası	N	1		1
	%	100,0		100,0
201 ve üstü	N	2		2
	%	100,0		100,0
Toplam	N	19	2	21

	%	90,5	9,5	100,0
$X^2=1,105$ $sd=2$ $p=0,893$				

Tablo 11’de işletmelerin oda sayıları ile personelin motivasyon düzeyinin artışının ilişkisini açıklayan ki-kare testlerine yer verilmiştir. Tabloya göre, 1-50 odalı otellerin%12’si; 51-100, 101-150, 151- 200 ve odalı 201 ve fazlası odaya sahip otellerin tamamı DKY sonrasının DKY sonrası personelinin motivasyon düzeyi artmıştır. Motivasyon düzeyinde artış yapmadığını belirten otellerin sayısının azlığı açıkça görülmekte olup 1-50 odalı otellerin yalnızca 2 tanesi (%14,3) konuyla ilgili olumsuz fikir belirtmiştir. Bu durumda otellerin personel motivasyon seviyelerinin işletmenin oda sayısına göre farklılık göstermemektedir. ($X^2=1,105$, $p>0,893$). Bu sonuç ‘DKY sonrası personelin motivasyon düzeyi otelin oda sayısına göre farklılık göstermektedir.’ şeklindeki H_8 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 12: Otellerin Yıldız Türüne Göre Kaliteli Hizmet Sunumu Ki-Kare Sonuçları

DKY Uygulamalarında Sunulan Hizmetin Kaliteli Olması				
İşletmenin Yıldız Türü		Evet	Hayır	Toplam
4 Yıldızlı Oteller	N	4	1	5
	%	80,0	20,0	100,0
5 Yıldızlı Oteller	N	4		4
	%	100,0		100,0
Özel Belgeli Oteller	N	12		12
	%	100,0		100,0
Toplam	N	20	1	21
	%	95,2%	4,8	100,0
$X^2=4,421$ $sd=4$ $p=0,352$				

Otel işletmelerinin DKY uygulamalarında tedarikçi ile olan ilişkilerinde tedarikçinin sunduğu hizmetin istenen zamanda ve kalitede sunulmasının otelin yıldız türü ile ilişkisi açısından değerlendirilmesine Tablo 12’de yer verilmiştir. Otel işletmelerinin yıldız türlerine bakıldığında, 4 yıldızlı otellerin %80’i, 5 yıldız ve özel belgeli otellerin de tamamı tedarikçinin sunduğu hizmet kalitesinden memnun olduklarını ve 4 yıldızlı otellerin yalnızca bir tanesi (% 20) de hizmet kalitesinin istediği şekilde olmadığını belirtmiştir. Tabloda da ifade edildiği gibi, otel işletmelerinin yıldız türü DKY ilişkilerindeki hizmet kalitesini etkilememektedir. ($X^2=4,421$, $p>0,352$). Bu sonuca göre ‘DKY uygulamalarında kaliteli hizmet sunumu otelin yıldız türüne göre farklılık göstermektedir.’ Şeklinde belirlenen H_9 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 13: Otellerin Oda Sayısına Göre Kaliteli Hizmet Sunumu Ki-Kare Sonuçları

DKY Uygulamalarında Sunulan Hizmetin Kaliteli Olması				
İşletmenin Oda Sayısı		Evet	Hayır	Toplam
1-50 Arası	N	14		14
	%	100,0		100,0
51-100 Arası	N		1	1
	%		100,0	100,0
101-150 Arası	N	3		3
	%	100,0		100,0
151-200 Arası	N	1		1
	%	100,0		100,0
201 ve üstü	N	2		2
	%	100,0		100,0
Toplam	N	20	1	21
	%	95,2	4,8	100,0

$$X^2=21,000 \quad sd=4 \quad p=0,000$$

Otel işletmelerinin DKY uygulamalarında tedarikçinin sunduğu hizmetin istedikleri zamanda ve kalitede olması ile otellerin oda sayısı arasındaki ilişki değerlendirildiğinde Tablo 13'deki veriler elde edilmiştir. Buna göre 1-50, 101-150, 151-200 ve odalı 201 ve fazlası odaya sahip otellerin tamamı (%100) sunulan hizmetin istedikleri kalitede olduklarını belirtmiştir. Bu otel işletmelerinden 51 ve 100 odaya sahip otellerin tamamı (%100) ise diğerlerinin aksine tedarikçi firmanın sunduğu hizmetin istedikleri kalitede olmadığını belirtmişlerdir. Oda sayısına ve yıldız türüne göre geliştirilen hipotezlerin sonuncusu olan H10 yapılan ki-kare testi sonucu kabul edilmiş olup, otellerin oda sayılarının DKY ilişkilerindeki hizmet kalitesine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($X^2=21,000$, $p<0,000$). Elde edilen bu sonuç 'DKY uygulamalarında kaliteli hizmet sunumu otelin oda sayısına göre farklılık göstermektedir' şeklindeki H10 hipotezi kabul edilmektedir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Özellikle son yıllarda turizm endüstrisinde kullanımı yaygınlaşan DKY uygulamalarını diğer işletmeler gibi otel işletmeleri de maliyet avantajı sağlamak ve alanında en iyi olabilmek için bir yöntem olarak görmektedir. DKY uygulamalarına başvurmada asıl sebep maliyetlerin azalması gibi görünse de, işletmeler temel yeteneklere odaklanma, esneklik ile kalite ve verimliliğin artması gibi nedenlerden de DKY'yi tercih etmektedir. DKY'nin maliyet avantajı sağlaması uzun vadeli bir süreci kapsamaktadır. DKY uygulamaları sağlamış olduğu avantajlarla birlikte bazı risk ve dezavantajları da beraberinde getirmektedir.

Araştırmanın değerlendirilmesinde ikinci olarak işletmelerin DKY uygulamasına ilişkin durumları tespit edilmeye çalışılmış bununla bağlantılı olarak, DKY'yi tercih etme veya etmeme nedenleri, DKY sürecinde yaşanan sorunlar ve sözleşme durumlarına yönelik bilgiler verilmiştir. Buna göre, otel yöneticilerinin büyük bir kısmı (%81,8) dış kaynaklardan yararlanma konusunda yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Yöneticiler bildiklerini belirtse de, zaman zaman DKY uygulamalarının basit satın alma işleriyle karıştırıldığı görüşmeler esnasında gözlenmiştir.

Nevşehir ilindeki otellerin %54,5'i DKY uygulamalarına başvurmakta geri kalanı ise DKY uygulamalarını tercih etmemektedir. DKY uygulamalarını reddeden işletme yöneticileri bunun temel sebebini, işletmenin bütün faaliyetlerini kendi imkanlarıyla yerine getirebilmesi ve ihtiyaç duyulmaması olarak belirtmişlerdir. Piyasada yeterli tedarikçi bulunmaması ve beklenen maliyet avantajının sağlanamayacağı endişesi de belirtilen diğer önemli sebepler arasındadır.

Otel işletmelerindeki DKY alanları otelin bölümleri bazında incelendiğinde, en çok destek faaliyetlerinde, ikinci olarak odalar bölümünde, üçüncü olarak da yiyecek-içecek bölümlerinde DKY uygulandığı tespit edilmiştir. Destek faaliyetlerinde ilaçlama ile ulaştırma ve taşımacılık; odalar bölümünde çamaşırhane faaliyetleri ve yiyecek-içecek bölümünde ise disko ve barlar en fazla DKY uygulanan hizmetlerdir. Pazarlama ve muhasebe bölümleri, genel alanlar temizliği, rezervasyon ve resepsiyon hizmetleri daha az oranda DKY uygulanan alanlardır. Bununla birlikte yönetim faaliyetleri ve oda servisinde DKY uygulamalarına rastlanmamaktadır.

İşletmeler için en önemli olan DKY sebebi, işletmenin bazı faaliyetlerde yetersiz olmasıyken, ikinci olarak maliyetleri azaltmak ile mal ve hizmet kalitesini artırmak, üçüncü olarak da temel yeteneklere odaklanmak önemli DKY sebebi olarak belirtilmiştir. Bu otellerin hiçbirisi modaya uymak, başarılı işletmeler arasına girebilmek ve diğer işletmeleri taklit etmek amaçlı DKY uygulamamaktadır.

Otel yöneticileri DKY uygulamalarından sağlanan en büyük avantajın maliyetlerin azalması ve maliyetlerin önceden bilinmesi olarak belirtirlerken, DKY sürecinde çok fazla sorun yaşamadıklarını da ifade etmişlerdir. Bununla birlikte güvenilir tedarikçi bulamamaktan ve bilgilerin paylaşılması endişesinden dolayı sorun yaşadığını belirten yöneticilerde olmuştur.

Otel işletmelerinin DKY sonrası durumları değerlendirildiğinde, işletmelerin çoğu DKY uygulamaları sayesinde personelinin motivasyon düzeyinin arttığını (%90,5) kar oranı ile hizmet kalitesinin istedikleri şekilde gerçekleştiğini (%90,5) ve gelecekte tekrar bu uygulamalara başvurmak istediklerini belirtmişlerdir.

Otel yöneticileri, yönetim faaliyetleri, resepsiyon, rezervasyon, restoran, işealme, halkla ilişkiler ve oda servisi gibi hizmetlerin otelin kendi bünyesinde gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesindedirler. Diğer yandan, destek faaliyetleri kapsamındaki faaliyetlerin, özellikle güvenlik ve alışveriş mağazalarının dış kaynağa devredilmesinin uygun olacağını düşünmektedirler.

Ankete katılan otel yöneticilerinin DKY uygulamaları ile ilgili düşüncelerini tespit etmeye yönelik önermelere vermiş oldukları cevapların “ne katılıyorum katılmıyorum” seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir. Buna rağmen DKY uygulamalarının uzun bir süreci kapsamasına çoğunluğun katılması, turizm sektörü için piyasada yeterli tedarikçi bulunmasına ise çoğunluğun katılmaması yöneticilerin bazı ifadelerle kesin cevaplar verdiklerinin göstergesidir.

Araştırmanın yıldız türü ve oda sayısına göre oluşturulmuş olan toplam 10 hipotezinden yalnızca ikisi kabul edilmiştir. Buna göre, Nevşehir ilindeki otel işletmelerinin DKY durumları ile DKY döneminde aldığı hizmetin kalitesi otellerin oda sayısına göre farklılık göstermektedir.

Otel işletmelerinde DKY konusunu inceleyen diğer çalışmalarda, otel işletmelerinde temel faaliyet alanı olarak görülen konaklama hizmetlerinde DKY oranının son derece düşük olduğu belirtilmiştir (Hemmington, King 2000, Rodriguez, Robaina 2004). Konaklama faaliyetlerinin ana faaliyetlerinin ana faaliyet alanı olarak görülmesinden dolayı dış kaynağa devredilmesinin güç olduğu düşüncesi araştırmamızda doğrulanmıştır. Nevşehir ilinde hiçbir otel işletmesi konaklama alanında DKY uygulamamaktadır.

Otel işletmelerinin temel faaliyet alanında kalan ilaçlama, çamaşırhane, kuru temizleme, hamam ve güzellik merkezleri, temizlik hizmetleri, güvenlik hizmetleri gibi destek faaliyetleri DKY’ye elverişli alanlardır. Nevşehir ilindeki otel işletmelerinde bu alanlarda daha çok DKY uygulamalarının tercih edilmesi Rodriguez, Robaina (2004), Şahin (2005), Özdoğan (2006), Türksoy’un (2007) araştırma sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırma verilerinin değerlendirilmesi sonucunda Nevşehir ilinde yeralan turizm işletme belgeli otellerin DKY uygulamalarında başarı sağlayabilmeleri için aşağıda belirtilen hususları dikkate almaları gerektiği düşünülmektedir.

- Araştırma sonuçları, Nevşehir ilinde yeralan otel işletmesi yöneticilerin ve çalışanların DKY uygulamaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu nedenle bölgedeki otellerde DKY uygulamalarının bilinçli uygulanması açısından işletme yöneticileri ve personele DKY ile ilgili eğitim verilmesi önerilmektedir. Konuyla ilgili verilmesi düşünülen eğitim faaliyetleri yalnızca yöneticilere yönelik olarak ta hazırlanabilir ancak yöneticiler almış oldukları eğitimle sahip oldukları bilgileri mutlaka personel ile paylaşmalıdır. Böylece işletme DKY uygulama aşamasında çalışanlarla yaşayabileceği olası problemlerin önüne geçmiş olacaktır.
- Kapadokya Bölgesinde turizmin geliştirilmesi için çalışan kuruluşlar ve birlikler tarafından nitelikli ve alanında uzman tedarikçilerin yapılandırılmasına destek verilmelidir. Böylece tedarikçi olmamasından dolayı DKY uygulamayan otellerin DKY’nin avantajlarından faydalanması sağlanabilir.
- Otel işletmeleri için bir otelin ana faaliyeti olarak görülen ön büro işlemleri, oda temizliği ve mutfak gibi alanlarda DKY uygulanması önerilmemektedir. Destek faaliyetleri kapsamındaki güvenlik, alışveriş mağazaları ve çamaşırhane faaliyetleri ise DKY için uygun görülen faaliyetlerdir. Otel işletmeleri DKY kararı alırken asıl işi olan yetenekler iyi belirlemelidir.
- Otel işletmeleri dışarıdan hizmet sağlayacağı tedarikçi firmayı önceden araştırmalı ve işini iyi yapıp yapmadığını öğrenmelidirler. Tedarikçi firma seçiminde o firmanın yetkinlikleri iyi değerlendirilmeli ve referanslarının güvenilir olmasına dikkat edilmelidir.
- DKY uygulamaları bir sözleşme kapsamında gerçekleştirilmeli ve hazırlanan sözleşmede her iki tarafın da görev ve sorumlulukları kesin olarak tanımlanmalıdır.
- DKY dönemlerinde çalışan personelin bu süreçten olumsuz etkilenmelerini engellemek için DKY uygulamalarının neden tercih edildiği ve işletmeye sağlayacağı avantajlar hakkında yöneticiler tarafından ikna edici açıklamalar yapılmalıdır.
- Mevsimsel talep dalgalanmalarından etkilenen otel işletmeleri küçülme ile birlikte DKY uygulamalarına da başvurmaktadırlar. Özellikle kriz dönemlerinde otel işletmelerinin krizden en az zararla çıkabilmesi için DKY stratejisini uygulaması önerilmektedir.

Her sosyal araştırma gibi bu çalışmanın da bazı kısıtları bulunmaktadır. Bu çalışma Nevşehir ilindeki oteller olmak üzere küçük bir örneğe uygulanmıştır bu sebeple araştırma sonuçlarını bütün otel işletmelerine genelleme durumu söz konusu değildir. İkinci olarak bu araştırmada DKY için kullanılan ölçek bizzat araştırmacının kendisi tarafından oluşturulduğu için güvenilirliği konusuna temkinli yaklaşılması gerekir. Ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesi için farklı ortam ve sektörlerde denenmesi gerekmektedir.

DKY ile ilgili yapılacak çalışmalara yol gösterici olmak amacıyla, DKY’nin değişik sektörlerle arasındaki

farkların ve DKY uygulamalarının örgüt kültürüne etkisinin gelecekte araştırma konusu yapılabileceği önerilmektedir. Farklı bölgelerde yeralan otel işletmelerinin DKY durumları arasındaki farklılıkları tespit etmek amaçlı çalışmalar ile DKY sözleşmelerini kapsayan araştırmaların da ileride yapılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca otel işletmelerinde DKY uygulamaları otelin bölümleri veya belli faaliyetleri bazında da incelenebilir. Böylece turizm otelcilik alanında DKY araştırmaları çoğalarak turizm endüstrisine katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, Asuman, Çirli Yıldız; (2008). *İnsan Kaynakları Yönetiminde Dış Kaynaklardan Yararlanma: Türkiye'nin İlk 500 Sanayi Kuruluşuna Yönelik Bir Araştırma*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 24, s.13-38.
- Aksu, Akın; Ehtiyar V.Rüya; (2007). *Turizm İşletmelerinde Çağdaş Yönetim Teknikleri*, Ankara: Detay-Yayınılık, ,
- Allen, Sandy, Chandrashekar Ashok; (2000). Outsourcing Services:The Contract Is Just The Beginning, *Business Horizons*, March-April, pp.25-34.
- Arsıantaş, Cem Cüneyt; (2005). Outsourcing Süreci ve Uygulamada Yaşanan Sorunlar, *Outsourcing Dergisi*, Haziran-Temmuz-Ağustos, s:41-52
- Blumberg, Donald F.; (1998). Strategic Assesment of Outsourcing and Downsizing in The Service Market, *Managing Service Quality* ,Vol. 8,Issue 1, pp.5-18.
- Büyüköztürk, Şener; (2003). *Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çakıcı, Ahmet Burhan; (2006). *Modern Yönetim Teknikleri ve Dış Kaynak Kullanımı: Bir Sağlık Kuruluşunda Uygulama Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çalık, İsmail; (2009). *Otel İşletmelerinde Dış Kaynak Kullanımı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çevirgen, Aydın; (2009). Konaklama İşletmelerinde Dış Kaynak Kullanımı Uygulamaları Üzerine Bir Uygulama, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 9,Sayı 4, ss.1341-1555
- Dirlik, Onur; (2008). *Otel İşletmelerini Dış Kaynak Kullanımına Yönelten Faktörlerin Antalya İli Yöresinde Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Earl, Michael J.; (1996). The Risks of Outsourcing IT, *Sloan Manegement Review*, , pp.26-32
- Elmuti, Dean, Kathhawa Yunus ; (2000). The Effects of Global Outsourcing Strategies on Participant's Attitudes and Organizational Effectiveness, *International Journal Of Manpower*, Vol.21,Issue 2, pp.112-128
- Embleton,Peter R., Wright Philip C.; (1998) A Practical Guide to Succesful Outsourcing, *Empoverment in Organization*, Vol.6, Issue 3, pp.94-106.
- Greaver, Maurice F.; (1999). *Strategic Outsourcing: A Structured Approach to Outsourcing Decisions and Initiatives*, New York: AMA Publication
- Harrigan, Kathryn Rudie; (1985). Strategies for Intrafirm Transfers and Outside Sourcing, *Academy of Management Journal*, Vol.28, Issue,4, pp.914-925
- Hemmington, Nigel, King Christopher; (2000). "Key Diemnsions of Outsourcing Hotel Food and Beverage Services, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*,Vol.12,Issue4, pp.256-261.
- Karacaoğlu, Korhan; (2001). *Dış Kaynaklardan Yararlanma ve Teknoloji ile İlgili Dış Kaynaklardan Yararlanmanın Türkiye'de Bankacılık Sektöründe Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kesgin, Muhammed; (2005). *Otel İşletmelerinde Dış Kaynak Kullanımı: Antalya'da Faaliyette Bulunan 4 ve 5 Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Kılıç, Hatice; (2008). *Otel İşletmelerinin Dış Kaynak Kullanım Düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Koçel, Tamer; (1999). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım
- Koçel, Tamer; (2001). *İşletme Yöneticiliği: Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar*, İstanbul: Beta Yayınları

- Kozak, Nazmi; (2002). *Otel İşletmeciliği*, Ankara: Beta Yayınları
- Lacity, M., Hirschheim R.; (1993). *The Information Systems Outsourcing: Myths, Metaphors, and Realities*. John Wiley and Sons, New York.
- Margılıç, Tuncay; (2006). *İşletmelerde Dış Kaynak Kullanımı ve Verimliliğe Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Öncü, M. Akif, Işkın Mustafa; (2009) Otel İşletmelerinin Dış Kaynak Kullanımı Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 29, , s.143-156
- Özdoğan, Osman Nuri; (2006). *Otel İşletmelerinde faaliyet Alanları Açısından Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing) ve Finansal Performans Üzerine Etkileri*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.,
- Rodriguez, Tomas F.Espino, Manuel Rodriguez Diaz; (2008). What Type of Outsourcinmg Relationship Should Hotels Maintain?, *Advances in Hospitality and Leisure*, Vol.4, , pp.213-227.
- Rodriguez, Tomas F.Espino, Padron V. Robaina. (2004). Outsourcing and Its Impact on Operational Objectives and Performance: A study of Hotel in Cnary Island, *Hospitality Management*, Issue,23, ,pp.287-306.
- Şahin, Bayram; (2005). *İşletmelerde Dış Kaynaklardan Yararlanma ve Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisan Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türksoy, Adnan, Türksoy Selcen Seda; (2007). Otel İşletmelerinde Dış Kaynaklardan Yararlanma: Çeşme İlçesinde Turizm Belgeli Otel İşletmelerinde Dış Kaynaklardan Yararlanma Alanlarına İlişkin Bir Araştırma, *D.E.Ü.İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt 22, Sayı1, ,ss.83-104
- Türksoy, Adnan; (2005). Otel İşletmelerinde Dış Kaynaklardan Yararlanma (Outsourcing), *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1-2, , Ocak-Temmuz, s.11-18
- Ünalır, Tolga; (2007). *Dış Kaynak Kullanımının İşletme Düzeyinde Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yang, Dong-Hoon, Seongcheol Kim; Changi Nam ve Diğerleri; “Developing a Desicion Model For Business Process Outsourcing”, *Computers&Operations Research*, 34,pp.3769-3778
- Zorlu, Özcan; (2008). *Konaklama İşletmelerinde Yiyecek İçecek Hizmetlerinde Dış Kaynak Kullanımı ve Marmaris Yöresinde Bir Araştırma*, Yüksek Lisan Tezi Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SUMMARY

In today's highly competitive environmental dynamism, sustainable growth becomes more important attitude for firms. To comply with these improvements, organizations have to head towards their core capabilities in order to have effective working conditions. For this reason, businesses are obliged to look for new ways to endure and to be successful. Outsourcing- a term that refers to a business' buying goods and services from other firms in order to focus more on the work that it is successful in- is one of modern management techniques that businesses are employing more frequently in recent years. It is implemented in a wide range of areas including tourism industry.

The aim of this study is to examine the current status of outsourcing applications within the scope of the hotels in the province of Nevşehir. According to findings of the research, it is found that in the province of Nevşehir, more than half of the hotels have been applying outsourcing.

Outsourcing areas of hotel establishments have been evaluated within rooms section, food & beverage section, accounting and marketing departments and support services. According to this, it is determined that outsourcing has been applied in laundry services (%59,7), reservation operations (%20), public areas & housekeeping and reception operations (% 13,6) in rooms section. Considering the activities in the food & beverage department in terms of outsourcing, it is determined that it has been applied in discos and pubs (% 70), in kitchens and catering services (%15) but not applied in restaurants and room service. As for human resources department, it is determined that outsourcing has been applied in education and industrial relations (%50) but not applied in recruitment, staff and job analysis evaluation. Besides, the application of outsourcing is pointed out by administrators that it has been applied in the accounting operations (%3,8) and marketing department (% 2,5) although not intensive. Finally, services in which outsourcing is applied in support activities are spraying (% 28), transporta-

tion and freight (12%), spa & wellness center and shops (12%), technical services (9.6%), gardening (7.2%), animation activities (2.4%), staff housing and R&D (Research and development) (1.3%) departments.

When outsourcing applications are evaluated on the basis of all activities, it is determined that outsourcing has been applied in spraying, laundry services, shops, spa & wellness center, transportation and freight, technical services and pubs. However, areas that outsourcing is not applied are management activities, recruitment, public relations, room service, restaurants, cleaning of public areas, job analysis and evaluation and telephone exchange.

Hotel managers suppose that such services as management activities, reception, reservation, restaurant, recruitment, public relations and room services should be performed on site.

While the most important outsourcing reason for hotels is hotel's being insufficient in some activities, secondly reducing the costs and improving the service quality and thirdly focusing on basic abilities have been remarked as important outsourcing reasons.

Hotel managers have determined that the biggest advantage of outsourcing is to reduce and estimate the costs, and stated that they do not have problems in outsourcing process. At the same time, there have been managers who point out having problems due to being unable to find reliable supplier and concern of sharing information as well. When the conditions of hotels are evaluated after outsourcing, most of the establishments have remarked that the motivation level of their staff has increased (%90,5) thanks to outsourcing; service quality has been achieved with profit rate as they wish (%90,5) and they would like to consult these applications again in the future.

In addition, it is found out what the advantages and disadvantages of outsourcing for the businesses are what criteria hotels specify while they select the suppliers, and what criteria hotels determine while negotiating with the supplier. Moreover, it is found that the hotels's preference of outsourcing and its service quality change in accordance with the number of the rooms the hotel has. Finally it is stated that this study has some restrictions and some new study areas are suggested for the future researchers.

In this context, this study is applied to a small sample based on hotels in Nevşehir province; therefore, it is not applicable to generalize the research results to all hotel establishments. Secondly, as the scale used for outsourcing is formed by the researcher himself, the issue of reliability should be approached cautiously. The scale should be experimented in different environments and industries in order its reliability to be tested. To be a guide for studies related to outsourcing, it is suggested that differences between outsourcing and varied sectors and the effect of outsourcing applications on organizational culture can be taken as a research subject in the future.

IJBEMP

International Journal of Business, Economics and Management Perspectives

Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi

ISSN: 2458-8997

Yıl: 1, Sayı: 2, Mart 2016, s. 47-63

Dr. Mustafa ARSLAN

Jandarma Genel Komutanlığı, Gülhane Askeri Tıp Fakültesi, arslan_mstf@yahoo.com.

AFGANİSTAN'DA İSTİKRARSIZLIK VE TEMEL SEBEPLERİ¹

¹ Bu çalışma, Dr. Mustafa ARSLAN tarafından Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Başkanlığı'nda Doç.Dr. Yakup ALTAN danışmanlığında tamamlanan "Küreselleşme Bağlamında Organize Suçta Yaşanan Değişim ve Ülke İstikrarına Etkisi: Afganistan ve Kolombiya Örnekleri" konulu doktora tezinden türetilmiştir.

AFGANİSTAN'DA İSTİKRARSIZLIK VE TEMEL SEBEPLERİ

Öz

Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin öncülü olan ve 1747'de Ahmet Şah Durrani tarafından kurulan Afgan İmparatorluğu'ndan günümüze kadar geçen süre boyunca Afganistan'da uzun soluklu istikrar ortamı sağlanamamıştır. Kuzeyden Sovyet Rusya'nın, Güneyden Britanya'nın baskısı altında kalan ülkede uluslaşma ve modernleşme girişimleri başarıya ulaşmamıştır.

Coğrafi yapı, ekonomik sorunlar, yolsuzluk, kaynakların etkin kullanılamaması, çok kültürlü toplumsal yapı, eğitim sisteminin yetersiz altyapısı, adalet sisteminin işlememesi gibi istikrarsızlığa neden olan etkenlere ilave olarak, ülkede istikrarın önündeki en önemli engel uyuşturucu ekonomisidir. Pakistan ve İran'la birlikte literatürde Altın Hilal içinde sayılan ülkede afyon ekonomisi 1989'da SSCB işgali sonrasında artarak devam etmiştir. Başlangıçta mücahit gruplar tarafından SSCB'ye karşı verilen mücadelenin finansmanını sağlaması nedeniyle Batı tarafından hoş görülen uyuşturucu ekonomisi, iç savaş döneminde grupların birbirleri ile mücadelelerinin de finans kaynağı olmuştur.

Afganistan'da kökleri derinlerde olan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık terör yapılanmalarını ve organize suç gruplarını cezp etmiştir. Bugün karmaşık ilişkiler ağıyla örülmüş politik yapı nedeniyle ülkede yaşanan güvenlik sorunları bölge ülkelerini tehdit etmekte ve küresel güvenlik sorunlarına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, İstikrarsızlık, Uyuşturucu Ekonomisi, Organize Suç, Yolsuzluk

UNSTABILITY IN AFGHANISTAN AND ITS MAIN REASONS

Abstract

Since Afghan Empire Period, the precessor of the Islamic Republic of Afghanistan, which was founded by Ahmad Shah Durrani in 1747, long- period stability has not been installed in Afghanistan. Because of the pressure of Soviet Russia from north and Britain Empire from south, modernism and nation-building attempts have not been succeeded.

I addition to the reasons that cause unstability in Afghanistan like geographical structure, economic problems, corruption, ineffective using of sources, multi-culturel social structure, insufficient infrastructure of education sytem, uselessness of justice system, the main obstacle against stability is drug economy. As being involved in Golden Crescent with Pakistan and Iran, the opium economy has been expanded since Soviet invasion in 1989. The drug economy which was tolerated by West because of funding mujahid groups struggling against SSCB, also funded the armed groups during the civil war period.

The deep-rooted politic and economic unstabilities in Afghanistan has been attracted terrorist organizations and organized crime syndicates. Recently, because of the political structure that is spinned by complicated relations, the security problems arised in Afghanistan have been threaded the countries in the region and caused global security problems.

Key Words: Afghanistan, Unstability, Drug Economy, Organized Crime, Corruption

1. GİRİŞ

Afganistan'da kronikleşen istikrarsızlığın arkasında iç içe geçmiş ve birbirini tetikleyen, aralarında sebep-sonuç ilişkisi olan tarihi, toplumsal, ekonomik, jeopolitik, demografik ve siyasî pek çok neden vardır. Araştırmacılara göre ülkenin güçlü, merkezi ve bütünleşmiş bir devlet oluşumunu engelleyen faktörler coğrafi şartlar, etnik ayrılıklar, dini ve mezhepsel farklılıklar, kabileye dayalı toplumsal yapı biçiminde sıralanmıştır (Shahrani, 1997: 24). "Fund for Peace" tarafından hazırlanan raporda 177 ülke içerisinde 170. sırada yer bulan ülkeyi bu noktaya getiren sebepler merkezi hükümetin meşruiyet krizi, kamu kurumlarının yetersiz kalması, yolsuzluklar, uyuşturucu trafiği, süregelen etnik çatışmalar, sınır sorunları, hükümetin halk desteğinden yoksun olması ve ayrılıkçı gruplardan kaynaklanan şiddet biçiminde sıralanmıştır (Va'zquez del Pino, 2011: 188). Buzan ve Waever'e göre (Buzan ve Waever, 2009: 253) Afganistan; hiçbir komşu devletin üzerinde hâkimiyet kurmasının mümkün olmadığı coğrafi ve demografik yapısı, güvenlik şartlarını tek başına iyileştirme olanağına sahip olmaması ve kom-

şu devletlerin farklı güvenlik endişeleri taşımaları gibi nedenlerle istikrarsızlığın yaşandığı bir ülkedir (Shroder, 2007: 95).

Sovyetlerin ülkeyi terk etmesi sonrasında baş gösteren ekonomik yıkım, kontrol dışı kalan silâhların yasadışı piyasaya düşmesi, uyuşturucu ekonomisi nedeniyle içinden çıkılmaz hal almıştır. Çeyrek asırlık savaş, bir nesli eğitim ve zanaat edinme olanaklarından mahrum etmiştir. Ailelerini ve evlerini kaybeden vasıfsız bu nesil, daha sonra çıkacak iç savaşta savaş ağaları ve etnik grupların silâhlı insan kaynağı olmuştur. Ülke radikal grupların üreme alanı haline gelmiştir (Wardak, 2004: 322). İç savaş ortamında harap olan ülkede, Taliban'la kısmen de olsa kazanılan istikrar, ABD işgaliyle sekteye uğramış, Taliban rejiminin 2001'de yıkılması sonrasında ülkede yoksulluk, uyuşturucu ticareti ve güvenlik önemli sorunlar olarak belirmiştir. Bonn Konferansı sonrasında beklenen iyileşme ve istikrar gerçekleşmemiştir (Mutanoğlu, 2006: 56, 61). Günümüzde ise Afganistan'da 17 eyalette güvenlik, 5 eyalette altyapı, 4 eyalette eğitim, 3 eyalette işsizlik, 3 eyalette ulaşım, 2 eyalette tarım ve 1 eyalette yönetim birinci öncelikli sorunlar olarak tespit edilmiştir. Güney ve güneydoğu eyaletlerinde güvenlik öncelikli sorundur (ANDS: 23).

2. İSTIKRAR

Arapça bir kelime olan istikrar, Batı literatüründe “stability” kelimesi ile karşılık bulmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre kavramını genel anlamı, “*Aynı kararda, biçimde sürme, kararlılık, stabilizasyon*”, ekonomik anlamı ise “*Ödemeler dengesinde, istihdamda düzen, stabilizasyon*” şeklindedir (TDK, 05.10.2014). İstikrar konusunda çalışmanın kapsamı ekonomik ve siyasi yönüyle sınırlı tutulmuştur.

Ekonomik istikrar, kamu harcamalarının türü ve seyri, gelirlerin ekonomiye katkısının etkinlik düzeyini ve kalkınma hedeflerine uyum düzeyini gösterir (Ceyhun, 1979: 55). Ekonominin mevcut durumunun sürdürülmesi, denge şartlarının oluşturulması, dönemsel dalgalanmalardan kaynaklı olumsuzlukların engellenmesi veya etkisinin düşürülmesi olarak tanımlanabilir (Eker vd., 1994: 82).

Siyasî istikrar ise dar anlamda; iç savaşın, başarılı veya başarısız olduğunu bakılmaksızın askeri müdahalelerin, diktatörlükten demokrasiye geçiş gibi anayasal değişikliklerin sık sık yaşanmadığı, yurtiçi terör eylemlerinin, yolsuzlukların ve kamulaştırmaların olmadığı siyasî yapı olarak tanımlanabilir (Posner, 1997: 344). Hurwitz siyasî istikrara yönelik beş genel kabul gören görüş olduğunu belirtmektedir. Bunlar şiddetin olmaması, hükümette devamlılık, meşru anayasal rejimin varlığı, yapısal değişkenliğin olmaması ve çok yönlü sosyal bağların varlığıdır (Hurwitz, 1973: 449).

Kısaca istikrarın yaşanmadığı ortamı ifade eden istikrarsızlık kavramı, ekonomik anlamda arz ile talep, yatırımla harcama, gelirle gider arasında dengelerin olmadığı ortamı ifade eder (Çelebi, 1993: 3). Ekonomik istikrarsızlık döviz kaybı, dış ticaret dengesinde bozukluk, arz talep dengesizliğinden kaynaklı fiyat istikrarsızlığı ve yetersiz istihdam düzeyini kapsar. Ekonomik istikrarsızlığın temel nedenleri; kamu açıkları, cari işlemler açığı ve tasarruf açıklarının artışı olarak sıralanabilir (Arıcan, 2002: 15).

Siyasî istikrarsızlıkta toplumsal hareketler veya askeri müdahalelerle devletin yasama ve yürütme organlarında yaşanan kesintileri ifade eder. Yanlış ekonomi politikaları özellikle gelişmekte olan ülkelerde, var olan siyasî krizlerin de etkisiyle ciddi siyasî istikrarsızlıklara neden olabilir (Arıcan, 2002: 15). Alesina vd. ne göre siyasî istikrarsızlık, devletin en üst düzey karar verme mercisinin faaliyetlerinde yasal ve yasadışı yollardan etkide bulunma eğilimidir (Alesina vd., 1996: s. 2). Ekonomik büyüme bağlamında siyasî istikrar ele alındığında kastedilen hususlar; hukuk düzeni, güçlü bireyler (kastedilen monarşik veya otokratik yönetimin başındakilerdir) yerine güçlü devlet kurumları, hesap veren ve etkili kamu bürokrasisi, düşük yolsuzluk seviyesi ve yatırımları teşvik eden yatırımcı çevresidir (Shepherd, 31.03.2014, s. 9).

3. AFGANİSTAN'DA İSTIKRARSIZLIĞIN NEDENLERİ

Yıllardan beri istikrara kavuşamayan ülkede istikrar önünde duran bir takım yapısal ve işlevsel nedenler bulunmaktadır. Coğrafi yapı, etnik köken sayısındaki fazlalık ve uyuşturucu ekonomisi diğer istikrarsızlık nedenlerini de tetikleyen hususlardır.

3.1. Coğrafi Yapı ve Ulaşım Olanaklarının Yetersizliği

Ülkenin ortasında, batı-doğu istikametinde uzanan ve kuzeyi ile güneyi arasında bir set oluşturan sıradağların olduğu görülür. Hindukuş dağları kuzey eyaletlerini ülkenin geriye kalan kısmından ayırmaktadır. Ülkenin güneyini ve Kabil'i kuzeye bağlayan Salang Geçidi, Pakistan sınırındaki Hayber Geçidi, Kabil'in doğusundaki Lataband Geçidi ve Tang-e Gharu geçitleri ile ulaşım sağlanmaktadır. Bu geçitlerin dışında alternatif yol inşasını Afganistan ulusal olanaklarıyla karşılayamaz (Gen.Kur.Bşk., 2006: 2, 6).

Nüfus, kaynağını bu dağlardan alan vadi aralarındaki ovalarda öbekler halinde dağılmıştır. Güney plâtosunda nehir yatakları dışında tarıma elverişli arazi yoktur ve nüfus seyrek (Gen.Kur.Bşk., 2006: 2). Bu öbekler yüksek dağlar ve yaşamın olmadığı çöllerle birbirinden izole edilmiş vaziyettedir. Toplumun dağınık biçimde birbirinden yalıtılmış bölgelerde küçük yerleşkeler halinde yaşaması sebebiyle zaten kıt olan ekonomik imkânlarla elektrik, içme suyu, doğalgaz gibi temel hizmetlerin halka ulaştırılması olanaksızdır. Coğrafi yapı ve sert iklim şartları eğitimin de kırsalla yayılmasını engellemiş, eğitim zenginlerin bir uğraşı haline gelmiş, lâik düşünce topluma yayılamamıştır (Akkurt, 2005: 40).

Arazi şartları ve ekonomik nedenlerle ülkede karayolu ulaşımı gelişmemiştir. Ülkenin madenlerini rafinerilere ulaştırmak için karayolu ve demiryolu ağına ihtiyacı vardır ancak bunların yapımında dış yardıma bağımlıdır. Petrol ve doğalgaz boru hatlarının yapımında da benzer sorunlar vardır (Shroder, 1981: 48). Mevcut karayolları da uzun yıllar süren bağımsızlık mücadelesi ve iç savaş nedeniyle tahrip olmuştur (Akkurt, 2005: 56). İnsan ve ticaret mallarının hareketi bu yollarda ulaşımın güvenli bir şekilde ve beşeri ve fizikî herhangi bir nedenle kapanmamasına bağlıdır (Gen.Kur.Bşk., 2006: 8).

Ekonomisi tarıma dayalı olan ülkede tarım ürünleri üretildikleri bölgede tüketildiği için ticarete dayalı bir sosyal kaynaşma olanağı yoktur (Gibbs, 1986: 38). Ülkedeki iç savaşlar ve ulaşım olanaksızlıkları nedeniyle yer altı kaynakları tam olarak işlenememektedir (Akkurt, 2005: 24). Ülkede akarsulardan sadece Amuderya üzerinde 96 km deniz taşımacılığı yapılmaktadır (Gen.Kur.Bşk., 2006: 4). Diğer akarsular taşıma alanında dikkate değer bir ticarî taşıma imkânına sahip değildir.

Afganistan-Pakistan sınırının kuzeybatısında kalan toprakların verimsizliği ve bölgenin az gelişmiş olması nedeniyle uyuşturucu dışında geçim kaynağı yoktur. Bu bölgede yoksulluk oranı yüksektir ve bölgenin Afganistan, Pakistan ya da uluslararası kuvvetler tarafından denetiminin olanaksız olması nedeniyle Taliban ve El Kaide güçleri için güvenli cennettir (Karacasulu, 2011: 44). Terör ve ayrılıkçı hareketlerin de ulaşım olanaklarının ve ekonominin zayıf olduğu bölgelerde yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Amerikalı general ve diplomatlar, eski general yeni Büyükelçi Karl Eikenberry'nin "ulaşım yollarının bittiği yerde Taliban'ın başladığı" yönündeki fikrini desteklemektedirler (Collins, 2011: 6). Ülkenin dışarıyla tek bağlantısı Kabil Hamid Karzai Havalimanı'ndan sağlanmaktadır. Ülke içi havayolu taşımacılığı uluslar arası standartların oldukça altındadır.

3.2. Ekonomik Sorunlar

Afganistan'da yaşanan istikrarsız ortamın temel nedenlerinden birisi de ülkede kronikleşmiş hal alan ekonomik sorunlardır. Zayıf ekonomi nedeniyle ülkede merkezi yönetim ülkenin her bölgesinde varlığını hissettirememekte, devletin boş bıraktığı alanlar ise yerel güçler ve yasadışı gruplarca zaman kaybetmeksizin doldurulmaktadır. Devlet bu yerel yapılar nedeniyle vergi gelirinden yoksun kalmakta, yer altı kaynaklarını güven içinde işletmemekte, ulaşım yollarının güvenliğini sağlayamamakta, yabancı yatırımları ülkeye yatırım yapmaktan kaçınmaktadır.

Sovyet işgalinden kalma birkaç ufak çaplı fabrika dışında bir sanayisi olmayan ülkede tarım ekonomisi özellikleri görülmektedir. Ülke yer altı kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen bunları kullanabilecek niteliklere sahip değildir. Uzun yıllar süren savaş altyapıyı tahrip etmiş, eğitilmiş insanlar ülkeden kaçmış, milyonlarca insan evini, toprağını terk etmiş, eğitim ve sağlık hizmetleri yetersiz kalmış, tarım sektörü kuraklık nedeniyle can çekişir olmuştur (Jones, 2008: 13). Ülkede zaten kısıtlı olan tarıma elverişli arazilerin bir kısmında Sovyet işgali ve iç savaş sırasında mayınlama yapıldığı için tarım yapılamamaktadır. Ülkede, yarım hektardan az sulanabilir arazisi olan bir çiftçi sadece

tarım yoluyla ailesini geçindiremez ancak çiftçilerin % 65'i bu durumdadır. Tarım halen ilkel yöntemlerle yapılmaktadır ve tarım işçilerinin % 70'ini kadınlar oluşturmaktadır. Ekonomik temeli tarım dayalı olan Afganistan'ın geliştirilmesinde başı çeken sektör tarım olmalıdır (Qureshi, 2002: 6). Ülkede gıda ihtiyacı asgari düzeyde karşılanabildiği için, gıda kaynaklarına dayalı itilaflar ciddi boyutlara ulaşabilmektedir. Özellikle düşük gelir grubunda gıda fiyatları alım gücünün üzerindedir (Weinbaum, 1980: 12).

Yıllardır süren iç savaş ve istikrarsızlık yerli ve yabancı yatırımcıları ülkeye yatırım yapma hususunda isteksizleştirmektedir. Ülkeye yapılan dış yardımlar da hedefine ulaşmamaktadır. Nakit olarak gelen yardımların ülkede bir yatırıma veya yönetim kademesinde bir iyileşmeye neden olması gerekirken beklenen gerçekleşmemiştir. Güvenliği sağlama maksatlı yapılan askeri yardımlarsa, arazi sahipliği ve üretim temelli elit yapısını, bu askeri yardımlara dayanan askeri temelli elit yapısına dönüştürmüştür (Sidky, 2007: 861). 2004 tarihinde gerçekleştirilen "Uluslararası Afganistan Konferansı"nda 8,3 milyar dolar, 2006 Londra Konferansı'nda 10,4 milyar dolar yardım yapılan Afganistan bu yardımlara rağmen 2007 yılında 178 ülke içerisinde 174'üncü sırada yer alarak Sahara-altı Afrika ülkelerinin bile gerisine düşmüştür (IOM, 2008: 22).

Ülke, gelir kaynağı bakımından fakir olmasının yanında zaten düşük olan gelirin eşit dağıtılmamasının yarattığı sorunlara da sahiptir. En zengin % 25'lik kesim, kaynakların % 39'unu tüketirken en yoksul % 25'lik kesim ise sadece % 9'unu tüketmektedir (MDG, 2010: 22). Batılı ülkelerde emekten elde edilen artı değer yatırım alanına aktararak ekonomiye bir canlılık kazandırdığı, üretimi ve ihracatı artırıp işsizliği azalttığı halde Afganistan'da bu artı değer yurt dışı hesaplara aktarılmakta, yurtdışında taşınmaz mallara yatırılmakta veya silâhlanmaya harcanmaktadır.

Koalisyon güçlerinin müdahalesi sonrasında gerek güvenliğin sağlanması ve gerekse yardımlar nedeniyle ülke ekonomisinde az da olsa bir iyileşme görülmektedir. Piyasa merkezli yasal ve ticari altyapı tesis edilmiş, 2002'ye kıyasla elektrik üretimi ikiye katlanmış, 12000 km karayolu inşa edilmiş, Kâbil Havaalanı genişletilmiş ve iyileştirilmiş, özel havayollarının uçuşu başlamıştır (ANDS: 3). Ülkede karayollarının durumu iyileştirilmiştir. Üç hava alanından uçuş yapılmaktadır.

Politika ve güvenlik alanlarında birtakım zorluklar olmasına rağmen, makroekonomik değerlerde iyileşme görülmektedir. 2009–2010 döneminde ülke % 22,5'luk tarihi büyüme kaydetmiş, tarım sektöründe büyüme oranı, düzenli yağışların da yardımıyla, % 53 olmuştur. Buğday üretimi ikiye katlanmış, kamu hizmetleri, finans ve ulaştırma hizmetlerinin liderliğinde hizmet sektöründe de büyüme görülmüştür. Maden işletmeciliği son iki yılda % 30 büyüme kaydetmiştir. Aynı dönemde, bir önceki yıla oranla % 53'lük hazine geliri artışıyla, finansal performansta iyileşme görülmüş, bütçe % 16 büyümüştür. Vergi gelirlerinde % 68, gümrük gelirlerinde % 48'lik artış görülürken kamu harcamalarında % 10'luk düşüş görülmüştür (MDG, 2010: 16, 17).

Ülkede yasadışı ekonomi, bilinen boyutuyla en az yasal ekonomi kadar büyüktür. Ülkenin en önemli ihracat kalemini afyon sakızı oluşturmaktadır. Haşhaş tarımı çiftçiler yanında bunun işleme ve kaçakçılığını yapan silâhlı gruplara da finansal kaynak sağlamaktadır. Ülkede yaşanan istikrarsızlığın günümüzdeki kaynağı da önemli ölçüde savaş ağalarıdır. Savaş ağaları ekonomik gücü ellerinde tuttukları için siyasî güç sahibidirler. Kuraklık ve savaşın etkisiyle yıkıma uğramış ülkede birkaç endüstri kolu ayakta kalabilmiştir.

3.3. Yolsuzluklar

Yolsuzluk işlem maliyetlerini artırmak suretiyle ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Tahmin edilebilirliği azaltır, belirsizliği artırır. Bu sorun, yabancı sermayeye muhtaç ekonomilerde, yatırımcıların cesaretini kırarak, ciddi sorunlar yaratır. Geniş ölçülü düzenlemeler, bürokrasi ve kırmızı hatlar rant kollama için ortam yaratır (Foreman, 2007: 143).

Hükümetin hesap verebilirliğinin altını boşaltan, devlete olan güveni yıkan, devlet kurumlarının meşruiyetini yok eden yolsuzluk, Afganistan'ın büyümekte olan problemidir. Dünya Bankası kaynaklarına göre Afganistan yolsuzlukla mücadele etme kapasitesi bakımından 212 ülke arasında sonuncudur. Yasadışı silâhlı gruplar ülkenin birçok yerinde yerel demokratik kurumlarla iç içe girmiştir. Bu

gruplardan bazılarının polis ve yerel bürokratlarla yakın ilişkilerinin olması yolsuzlukları cesaretlendiren bir husustur (ANDS: 6, 146). Yerel mafya ve militanlar polisin de dâhil olduğu devlet kurumlarının üstesinden gelmektedirler. Profesyonel ve her kesime eşit mesafede durması gereken polis, yönetici elitlerin çıkarlarının koruyucusu durumundadır (Ghufran, “2008: 157).

Ülkeye istikrarın gelebilmesi için uyuşturucu ticareti ve yolsuzluklara kucak açan yerel liderler ve savaş ağalarının devre dışı bırakılmaları gerekirken, Karzai'nin bu kesimi arkasına alması uyuşturucu ve yolsuzlukla mücadeleyi olanaksızlaştırırken ülke boyutunda güvenliği tehdit etmektedir (Uslubaş, 2010: 195). Müdahale sonrasında ABD'nin Afganistan'ı yeniden teşkil etmek yerine, buradaki savaş ağalarını kilit mevkilere getirerek terörle mücadelede kullanma taraftarı olması Afgan toplumunda barış konusunda hayal kırıklığı yaratmıştır. Savaş ağalarına verilen bu destek ülkede ulusal birlik kurumlarının oluşumu ve istikrar önündeki en büyük engeldir (Wardak, 2004: 322).

Araştırmacılar yolsuzluk, uyuşturucu trafiği ve artan kanunsuzlukları Afganistan'ın uzun dönem istikrarı için tehdit görmektedirler (Ghufran, 2008: 157). Yolsuzluğun yoğun olduğu devlet kurumları Afgan Ulusal Meclisi, yargı teşkilâtı, eğitim bakanlığı ve polis teşkilâtıdır. Ülkede her alanda hukukî ve idarî mevzuatta görülen eksiklikler keyfi muamele doğurmaktadır. Grafik-2'de ülkede yolsuzluğa bulaşmış kurumların başında yargı kurumları gelmektedir. Ülkede görülen yaygın kaçakçılık nedeniyle gümrük memurları ve polisler; mülteci konumuna düşen kişilerin tekrar yurtlarına döndüklerinde karşı karşıya kaldıkları arazi anlaşmazlıklarını çözmede başvurdukları kurum olması hasebiyle kadastro görevlileri rüşvete muhatap kalmaktadır

3.4. İç Güvenliğin Sağlanamaması

Afganistan'da güvenliğin tesis edilememesi istikrarsızlığın temel nedenidir. Ekonomik büyümenin sürükleyici unsurları olan yatırım ve üretim ancak güvenli bir çevrede gerçekleşebilir. Merkezi yönetim, yurt genelinde kontrolü tamamen ele alacak ekonomik ve siyasî güce sahip değildir. İnsani gelişim göstergelerinin çoğuna göre ülkede yönetim zayıftır ve pek çok karşıt grup tarafından hedef alınmaktadır. Ülkenin yarısına yakını bu isyancı grupların kontrolündedir (UNODC, 2010: 30). Ülkede sermayeyi elinde bulunduran çevrelerin dar bir bölümü, güvenlik şartlarının olmaması ve ülkenin geleceğinden umutlu olmamaları nedeniyle ülkeye yatırım yapmaya soğuk bakmaktadırlar. Yabancı yatırımcılar ise benzer nedenlerle yatırım yapmaktan kaçınmaktadırlar. Ülkenin yerli sermaye sahiplerinin geniş bir kesimi eski savaş ağaları, toprak zenginleri gibi sermayelerini baskı, ganimet, uyuşturucu ticareti ve yağmayla elde eden kesim olup bu kişiler iş olanağı yaratacak alanlardan ziyade uyuşturucu ticareti, kaçakçılık gibi yasadışı alanlarda faaliyete devam etmektedirler. Bu kişilerin üst düzey siyasetçi ve bürokratlarla bağlantıları da vardır.

Yasa dışı silâh, patlayıcı, mühimmat, roket ve hatta füzelerin ülkeye Pakistan üzerinden rahatlıkla sokulabilmesi, Pakistan'da ise bu tür askeri malzemelerin yasa dışı piyasada rahatlıkla ve düşük fiyata satın alınabilmesi bir diğer güvenlik sorunudur. Sovyet savaşında Pakistan aracılığıyla mücahitlere verilen silâhlar, bugün yasa dışı piyasalarda satılmaktadır ve savaş ağaları ve ayrılıkçı gruplar tarafından kullanılmaktadır. Örneğin, Stinger füzeleri SSCB işgali sonrasında ABD'nin de hedef alındığı birçok eylemde ve iç çatışmada kullanılmıştır (Phythian, 2000: 6,7).

Afganistan'daki önemli sorunlardan birisi de kendi kontrollerinde silâhlı güçleri olan savaş ağalarıdır. Bu durum merkezi hükümetin otoritesini sarsmasının yanında savaş ağaları arasında çatışmalara ve dolayısıyla güvenlik ve istikrarın ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Akkurt, 2005: 258). Bu gruplar finansını uyuşturucu ekimi ve ticaretinden elde eden, devlet yöneticileri ile bağlantıları olan ve gerektiğinde güvenlik güçleri ile çatışmaktan çekinmeyen gruplardır. Bölgelerinden geçen araçlardan haraç almakta, malları yağmalamakta, yatırımcıları haraç vermeye zorlayarak yatırım maliyetlerini artırmaktadırlar. Örneğin Türkmen doğal gazının Afganistan üzerinden Pakistan'ın Karaçi Limanına ulaşması projesinin mahsurlarından birisi, boru hattı boyunca hâkimiyet kurmuş olan yerel ağaların pay talep etmeleri ve muhtemel yeni çatışmalardır (Kinzer, 2004: 214, 215).

Bir diğer güvenlik zafiyeti de eski Taliban üyeleri ve savaş ağalarının ulusal ve yerel yönetimlerde ve emniyet birimlerinde görev almalarıdır. Bu kişilerin her dönem aktif olarak yönetim kademesinde yer aldıkları görülmektedir. Taliban'la bağını kesen eski üyeler polislik, memurluk gibi görevlere getirilmektedirler (DIS, 2012: 32).

3.5. Su ve Diğer Yer Altı Kaynaklarının Etkin Kullanılamaması

Afganistan su ve yer altı kaynakları bakımından zengin bir ülke olmasına ramen su kaynakları gerektiği ölçüde etkin kullanılamamaktadır. Ülke yerüstü su kaynakları bakımından İran ve diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla daha iyi seviyededir ve düşük maliyetle sulama tarımı yapılabilir (World Bank Group, 2005: 11). Ülkede var olan tarımsal sulama altyapısı SSCB müdahalesi esnasında tahrip olmuştur. Sulama sisteminin yeniden inşası ve yeni kanallar yapılması mali kaynak gerektirmektedir. Su yönetimi ülke içi ve bölgesel çatışmalara da neden olmaktadır. Yerel çatışmaların yaklaşık yarısının sebebini, doğal kaynakların paylaşımı oluşturmaktadır. Üzerinde rekabet olan doğal kaynaklarda ilk iki sırayı arazi ve su almaktadır. Doğal kaynakların ihracat geliri temelli istismarı çerçevesinde ortaya çıkan çatışmalar, yaygın yolsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Suyun kontrol altında tutulmaması baharda sellere sebep olup arazi ve evleri silip süpürürken yazın ise kuraklığa neden olmaktadır (Sexton, 2012: 7- 12).

Doğalgaz, petrol, demir, bakır, krom, tuz, kurşun, sülfür, çinko ve değerli taşlar en önemli doğal zenginliklerdir (Mutanoğlu, 2006: 21). Afganistan'ın gelişmesi sahip olduğu doğal kaynakların işletmesine bağlıdır. 1978'de Taraki yönetiminin ilk icraatı, kaynakları işletmeye teşebbüs etmek olmuş, Sovyetler bu vurguya şüpheyle yaklaşmış ve bir oldu-bittiyle bunu engellemiştir. Ülkenin yeniden inşası için tasarlanan bölgesel ve uluslararası stratejiler kömür, doğal gaz, demir cevheri, bakır cevheri ve diğer minerallerin, değerli taşların boru hattı ve mümkünse demiryolu inşası yoluyla naklini öngörmektedir (Shroder, 2007: 39, 92).

3.6. Etnik Köken Sayısındaki Fazlalık

Afganistan; beşi çoğunlukta olan toplam yirmi dört farklı etnik kökenden insanın yaşadığı bir ülkedir. Nüfus oranı; % 42 Peştun, % 27 Tacik, % 11 Türk, % 9 Hazara ve % 11 diğerleri şeklinde dağılmıştır. Ülke nüfusunun % 99'u Müslüman olup % 80'i Sünnî, % 19'u Şii'dir (Mutanoğlu, 2006: 17). Tacikler'in % 1'lik kısmı Şii'dir ve bu kesim Şii Hazaralarla yakın ilişki içindedir. Ülkede Şii'lerle Sünnîler arasında bir gerilim vardır. Hazaraların 1994'te Şah Mesud tarafından, 1997'de ise Taliban tarafından katledilmeleri, Hazaraların 1997'de Taliban mensuplarını katletmesi, Taliban'ın Özbekleri katletmesi ülkedeki etnik ve dini gruplar arasında onulmaz yaralar açmış, ülkenin ulusal ve dinsel dokusunu tahrip etmiştir (Raşid, 2007: 114).

Farklı etnik kökene mensup insanlar birbirleriyle kaynaşmış değildir. Karşılıklı kültür aktarımı ve ekonomik ilişki yoktur. Örneğin başkent Kabil'de her etnik kökenden insan yaşamakla birlikte, etnik grupların belirli bölgelerde toplu olarak yaşadıkları ve birbirleriyle kaynaşmadıkları görülmektedir. Bunun temel nedeni, her an bir iç savaş ve saldırı beklentisi içinde olan bireylerin, mensubu oldukları etnik köken içinde güven içinde olacakları tecrübesi ve düşüncesidir.

Afganistan'da farklı dini, mezhepsel ve etnik kökenden grupların bulunması nedeniyle her grubun siyasî talepleri farklı olmaktadır. Müceddidi, Geylani ve Nabi geleneksel değerlerle İslâm'ın sentezi bir yönetimi savunurken, Hikmetyar ve Halis tamamen İslâm kurallarına göre işleyen bir İslâm emirliği talep etmektedir. Rabbani ve Seyyaf Vahabi ekolünü savunmakta, Şii Hazaralar ise İran Devrimi'nin model alınmasında ısrarcı olmaktadır. Özbek ve Türkmenlerin temsilcisi Dostum ise lâik bir düzende ısrar etmektedir (Uslubaş, 2010: 122). Afganistan'da savaş ağaları, ülkenin derin yerel çatlaklarla tanımlanabilecek siyasî yapısı içerisinde merkezi hükümet politikalarını destekleyebilecek güçler olmaları nedeniyle, merkezi hükümet açısından vazgeçilemezlerdir ve onları ortadan kaldırmak değil onlarla işbirliği yapma politikası güdülmektedir (Rubin ve Oppel, 2010). Bu grupların savundukları tezlerin birbirlerine olan uzaklığı ve geçen yıllarda yaşananlar, Afganistan'ın bir bütünlüğe kavuşmasının zor olduğunu göstermektedir. Ülkedeki etnik köken sayısındaki bu fazlalık dışarıdan gelebilecek müdahale ve kışkırtmalara uygun ortam yaratmaktadır.

3.7. Eğitim Sistemindeki Yetersizlikler ve Yetişmiş İnsan Gücü Açığı

Coğrafi şartlar nedeniyle dağınık biçimde yerleşen ve bu yerleşim birimleri arasında ulaşım olanakları yetersiz olan ülkede, devlet, eğitim olanaklarını tüm vatandaşlara sunacak güçte değildir. Yıllardır yaşanan savaş, ülkenin sosyal dokusunu tahrip etmiş, insanların öncelikli ihtiyacı güvenlik olmuştur. Eğitim çalışmaları 1950'lerde modernleşme hareketleri ile başlamış, 1931- 78 arasında eği-

timde mollaların etkisi görülmüştür (Gibbs, 1986: 48). Mollaların verdiği eğitim, pozitif bilimlerden ziyade geleneksel dini eğitimidir. Okul sayısı yeterli olmayıp özellikle kırsalda tarikat medreselerinin etkin olduğu görülmektedir (Akkurt, 2005: 36).

1979–89 arası dönemde Sovyet Savaşı nedeniyle ülkede okullar zarar görmüş, insanlar mülteci durumuna düşmüş ve öğrenci sayısı azalmıştır. Bu dönemde sosyalist yönetim özellikle kuzeyli çocukları ailelerinden alarak SSCB'nin değişik okullarında ideolojik eğitime tabi tutmuştur. Bugün ülkede varlık gösteren az sayıdaki sosyal demokrat aydın, eğitime tabi tutulan bu gençlerdir. 1996'da Taliban kontrolü ele geçirene kadar ki dönemde eğitim alanında küçük çaplı kıpırdanmalar görülse de Taliban'la birlikte okullar kapatılmış, bayan öğretmenlere görevden el çektilmiş, kız çocuklarının okula gitmesi yasaklanmıştır. 1999'da yapılan bir araştırma, nüfusun yaklaşık % 36'sının okuma yazma bildiğini göstermiştir (Mutanoğlu, 2006: 22,23). 2001 müdahalesi sonrasında eğitim alanında ciddi iyileşme görülmüştür. 2001'de 1 milyon olan öğrenci sayısı 2007'de 5,7 milyona çıkmıştır (ANDS: 2). 15 yaş ve üzeri nüfusun %28,1'i okuma yazma bilirken, bu nüfus içindeki kadınların %12,6'sı, erkeklerin ise % 43,1'i okuma yazma bilmektedir.

Ülkede öğretim olanakları yetersizdir. Toplumun eğitim düzeyi, ulusal ve uluslararası yayınları takip ederek bilinçlenebilecek seviyede değildir. Kulaktan duyma haberler ve bilgiler kolaylıkla yayılmakta ve toplumu galeyana getirmektedir. Başka ülkelerde basılan yayınlar Afganistan'da yayımlansa bile Afganistan'da az kişi bunları okuyarak faydalanabilir. Geçmişteki ilişkileri Afganları, kendi ülkeleri hakkında başkalarının daha fazla bilgi sahibi olması durumuyla karşı karşıya getirmiştir (Shroder, 1981: 47).

Eğitim olanaklarının yetersizliğinden kaynaklanan en önemli sorun, nitelikli iş gücü ve yetişmiş insan sermayesinden mahrumiyettir. Sovyet savaşı, iç savaş ve darbe yönetimleriyle halkın eğitimli kesimi ya ortadan kaldırılmış ya da ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır. Yapılan araştırmaya göre göç eden erkek sayısı kadın sayısından fazladır. Erkek göçmenlerin $\frac{3}{4}$ 'ü çalışma yaşındaki bireylerdir ve bunların % 86'sı kırsal kesimdenidir. Göç edenlerin % 78'i orta ve kuzey bölgelerdendir (Afghanistan Mortality Survey, 2011: 29). Bu bölgelerde yaşayan kesim diğer bölgelere kıyasla daha eğitilmiş ve aydındır. 1978 Komünist darbesinde Kâbil Üniversitesi'nden 36 öğretim üyesi idam edilmiş, 260'ı ise ülkeyi terk etmiştir. 1980'li yıllarda 800 ilkokul ve 300 ortaokulun % 80'i kullanılamaz hale gelmiştir (Mutanoğlu, 2006: 22,23). Ülkede yaşanan şiddet ve terör olaylarının mağdurları etnik köken fark etmeksizin eğitimli bayanlar, akademisyenler, diğer uzmanlar, gazeteciler ile eski devlet memurları olmuştur (Amnesty International, 1995: 4). 1980'lerin sonlarında ayda ortalama 250–300 eğitimli Afgan vatandaşı “Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği”ne iltica talebiyle başvurmuştur (Shroder, 1981: 57). Sovyet savaşı ve sonrasında yaşanan iç çatışmalar nedeniyle beyin takımı ülke dışına kaçmayı tercih eden Afganistan'da en basit işler bile yapılamaz olmuştur (Uslubaş, 2010: 138). Taliban yönetimindeki kurum ve kuruluşların başına herhangi bir teknik bilgisi olmayan, ülkenin inşasını bölgelerindeki nakliye ve kaçakçılık pazarıyla yek tutan molla tüccarlar getirilmiştir (Raşid, 2007: 175). 1994'te Taliban'ın Kandahar'ı ele geçirmesi sonrasında Pakistan tüm birimlerini harekete geçirerek altyapı ve iyileştirme çalışmalarına girişmiş ve Taliban'a olan halk desteğinin artmasını sağlamıştır (Uslubaş, 2010: 138).

3.8. Sosyo-Kültürel Yapı ve Toplumsal Değerler

Geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına henüz geçememiş olan Afganistan'da kabilelerin yerel normları ile merkezi yönetimin normları örtüşmemektedir (Thoumi, 2009: 119). Geleneksel toplumların değer yargıları toprak, coğrafya ve iklimle şekillenirken, modern toplumlarınki endüstriyel örgütlenmedeki farklılıklarla şekillenmektedir (Huntington, 2013: 91). Gelenekselden lâik-akılcılığa geçişle geleneksel tarım toplumundan modern endüstriyel topluma geçiş arasında paralel bağlantı vardır. Geleneksel toplumlar dine vurgu yapar, otoriteye saygı duyarlar ve kutsallık atfederler, uluslarıyla gururlanırlar. Toplumlar lâik ve akılcı olduğunda bu değer yargıları da değişir (Inglehart ve Welzel, 2009: 40). Modern toplumlarda partiler din, etnik köken, sınıf ve sosyal statü ile bağlantılıyken geleneksel toplumlarda yerel seçkinlerin tercihlerinden ibarettir (Powell, 1990: 165). Geleneksel kimlikleri gasp edilen ancak küresel ekonomik sisteme entegre edilmeyen, yolsuzluk ve sosyal adaletsizlikler içinde hayal kırıklığı yaşayan insanlar, ümmetçilik anlayışına sıkı sıkıya bağlanmıştır. Yaşadıkları kötü hatıraların sebebi olarak gördükleri inançsızları İslâm ülkelerinden uzaklaştırmak için

önlerine bir alternatif olarak çıkan Taliban ve El Kaide'ye bağlanmışlardır (Sidky, 2007: 877).

Afganistan'da toplumu bir pota içinde eritecek ulusal ordu gibi bir kurum, bilinçlendirecek bir eğitim sistemi ve insanları birbiriyle ilişki kurmaya sevk edecek bir ticaret ve sanayi altyapısı yoktur. 1978-79'da ulusal çatı yapısının çözülmesiyle birlikte, kırsal toplumda, geleneksel akraba yapısının yanında dini gruplar ve ulusal direnç partileri ortaya çıkmıştır (Rubin, 1989: 153). Toplumun özü, yerel örgütlenmeye dayalıdır. Temel hükümet fonksiyonları yerel birimlerdedir. Yerel otoriteler demokratik yollardan oluşmadıkları halde halkın temsilcisi konumundadırlar ve yeniden yapılanma sürecinin kritik kaynağıdır (Thier ve Chopra, 2002: 896).

Ülkede kentleşme kısmen sağlandığı için kent yaşamının getirdiği siyasî kültür oluşmamıştır. Siyasî partiler bir ideolojiden çok etnik köken ve dine hitap ettikleri için, rekabete dayalı bir iyileşme sağlayamamakta ve toplum üzerinde bilinç oluşturmamaktadırlar. Taşralı Afganlar aşırı tutucudurlar ve genellikle dışarıdan gelen fikirlere direnç gösterirler. Direncin kaynağı eğitimsizlik, modern gelişmelerden yalıtılmış olma, çatışma ortamında kendi başına ayakta kalmış olma, güvensizlik, şüpheli yaklaşma ve yolsuzluktur (Corruption: 29.10.2014). Ülkede etnik gruplar güven içinde yaşayabilmek için silâhlı grupların birinin himayesine girmek zorundadır (Simonsen, 2004: 718). Himayesine girdikleri grup da genellikle mensubu olduğu etnik kökenden olan savaş ağasıdır. Bu savaş ağaları aynı zamanda yerel elitlerdir.

Yerel elitler Afgan toplumunun ihtiyaçları, gelenekleri ve değerlerine bağlı olma eğilimindedirler. Toplumun ihtiyaçlarını belirleme ve karşılamada bu gruplar hayati rol oynamaktadır (Va'zquez del Pino, 2011: 192). Diller, kabileler ve dini ve mezhepsel farklılıklarından müteşekkil bu yapı, dış güçleri bu yerel liderlerle ittifaklar kurmaya telkin etmekte, onlara merkezi yönetime karşı ayak direme cesareti vermektedir. Ülkede barışın sağlanması için prensipte ve pratikte iç güç odakları, komşu devletler ve büyük güçlerin kabullendiği bir anlaşma zemini oluşturulmalıdır (Barber, 2009: 9, 10). Ancak bu politika izlenirken denge gözetilmesi de önemlidir. Taliban ve paralelindeki gruplarla yapılan mücadelede, ABD'nin uyuşturucu kaçakçılığı gibi organize suç faaliyetlerinin aktörlerinden olan eski savaş ağaları ile ittifak oluşturma politikası merkezi hükümeti zayıflatmaktadır. Savaş ağaları bulundukları bölgelerin yöneticisi gibi görülmekte, bu durum bölgesel ve yerel devlet yöneticilerinin otoritelerini sarsmaktadır. Toplum, savaş ağalarını kendi güvenliği için tehdit görmektedir (Jones, 2008: 26).

Dünya üzerinde gerçekleşen sol devrimci hareketlerin tamamı köylü ayaklanmasına dayanırken, Afganistan'da köylüler karşı-devrimci rol oynamışlar, eğitim, toprak reformu, cinsiyet eşitliği gibi devrimsel düzenlemeleri reddetmişlerdir. 1978'de Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin müdahalesiyle başlayan devrimci hareket, köylülerin silâhlı direnişiyle karşılaşmış ve direnişin üstesinden ancak Sovyet desteği ile gelebilmiştir (Gibbs, 1986: 36).

Sanayi devrimi öncesinin feodal toplumunda aynı milliyetten gelen insanlar arasındaki sınırlar katıdır ve devrim sonrasında kırdan kente gelen bireyler iş olanaklarını ancak eğitim almakla elde edebilmiştir. Bu durum onları aşiret, tarikat gibi eski geleneksel değerlerini terk etmeye yönlendirmiş, toplum ortak bir dil ve kültür potasında erimiştir (Fukuyama, 1999: 341). Böylece etnik bilinç zayıflayarak bir ulus kültürü doğmuştur. Ulus kültürü, ekonomik büyümeyle uyumlu hareket eder. Buna ilâve olarak, çevredeki yetenekli bireyleri de çekim alanına alarak ulusal güce katkı sağlar (Brzezinski, 2014: 18). Batılı ülkelerdeki bu gelişmeler Afganistan'da görülmemektedir. Ülkede kent merkezleri Batı'da olduğu gibi bir kültür merkezi değildir. Sisteme eleştiri yöneltten bireylerin savunabilecekleri alternatif bir ideoloji yoktur. Sol düşünce filizlenmeden budanmıştır. Toplumun tüm kesimlerinin çıkarları doğrultusunda arkasına sığındıkları tek yapı dindir. Eğitim olanakları tüm vatandaşların erişimine sunulamamaktadır. Her şeyden önce eğitim alanında cinsiyet ayrımı dikkat çekmektedir. Toplumda kadın daima ikincil plândadır ve karar verme süreçlerine dâhil edilmez (IOM, 2008: 23). 2010 yılı rakamlarına göre, 25 yaş ve üzeri erkeklerin % 17'si, kadınların ise % 6'sı herhangi bir resmi eğitim olanağına sahiptir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Afganistan'da da eşitsizlikler milyonlarca çocuğun eğitim olanaklarına sahip olmasını engellemektedir. Okul çağındaki çocukların % 50'si sınıf ortamını hiç görmemiştir. 4 milyon yetişkin erkekle 5,5 milyon yetişkin kadın okuma yazma bilmemektedir. "Okula Geri Dön" kampanyası neticesinde 2002'de 1 milyon olan öğrenci sayısı 2010'a gelindiğinde yaklaşık 7 milyona ulaşmıştır (MDG, 2010: 24-27). Eğitim olanağına sahip olma-

yan bireylerin sınıf atlayarak bir orta sınıf oluşturması mümkün değildir. Afgan hükümeti, yönetsel kapasiteyi, insan kaynağının niteliğini yükseltmek, yargı kurumunu iyileştirmek ve özel sektör gelişimini teşvik etmek niyetindedir. Eğitimli ve refah içinde yaşayan bireyler, aşırılık yanlısı grupların etkisine girmez (ANDS: 53). Vatandaşların kentin acımasız ortamında ayakta kalmasını sağlayacak sığınak, kendi etnik kökeninden olanlardır. Bu durum toplumun farklı kesimlerinin kent merkezlerinde kaynaşmasını önlemektedir.

Bu yapı merkezi yönetimin otoritesini sarsıyor gibi görünse de siyasî ve ekonomik kriz dönemlerinde devreye girmektedir. Devletin yönetim gücünün yetersiz kaldığı veya devlet otoritesinin tamamen yıkıldığı dönemlerde enformel sivil toplum veya yerel yönetim mekanizmaları devreye girerek boşluğu doldurmakta ve bazı devlet fonksiyonlarını yerine getirmeye devam etmektedirler. Merkezi hükümet yıkıldığında bile, geleneksel yapı nedeniyle köy seviyesinde kanunsuz, düzensiz bir ortam kesinlikle görülmemiştir (Coyne ve Pellillo, 2012: 45). Afganistan'ın İngiliz ve Rus işgallerine rağmen ayakta kalabilmesi bu güçlü geleneğe dayanır.

Afganistan'da toplumsal yapı küçük çiftçi, esnaf ve memurlardan oluşan geniş halk yığınları; daha varlıklı çiftçi, orta seviye memur ve ordu mensuplarından oluşan orta sınıf; boy beyleri, toprak ağaları, üst düzey ordu mensupları ve din adamlarından oluşan üst sınıftan oluşur (Akkurt, 2005: 29). Geleneksel yapısında var olan köy mollaları ve onların bir alt basamağında yer alan Mevleviler köyde insanlara dini bilgiler verirken kesinlikle devlet işlerine müdahil olmayı düşünmezler, devlet işlerinin modern mekteplilerin işi olduğunu düşünürlerdi (Oğuz, 2001: 228). Afganistan'da toplumsal kanı ve kıvanç kaynağı yenilmez olduklarına olan inançlarıdır. Bu düşünceye göre Afganistan'ı istilâ edebilecek güç yoktur. Sovyet istilâsını püskürten güç bu inançtan kaynaklanmaktadır (Hüseyin vd., 1982: 106). Afganistan dağlık yapısı ve tarihsel süreçte edindiği kültür nedeniyle İngiltere ve SSCB gibi büyük güçlerin bile hâkimiyet kuramadığı bir ülkedir (Savran, 2001: 199). Bu ülkede, ülke içinden bir grubun da öne çıkıp ülkenin kontrolünü ele geçirmesi olanaksız görünmektedir. Başlangıçta, Sovyet işgaline karşı ilân edilen cihadın mücahit grupları ortak düşman etrafında birleştirmesi ve Afgan geleneğinde var olan “kanın kanla temizlenmesi” geleneği Rusların Afganistan'da yaşadıkları mağlûbiyetin temel nedenlerini oluşturmuştur.

3.9. Uyuşturucu Ekonomisi

1970'lere kadar Afganistan, uluslararası uyuşturucu piyasasında önemli bir aktör değildi. Her ne kadar geleneksel olarak yüzyıllardır afyon yetiştiriliyor olsa da bu hiçbir zaman ülkenin geneline yayılmamış ve yerel ve uluslararası problemler yaratacak konuma gelmemiştir (Thoumi, 2007: 127). 1972'de İran, Pakistan ve Türkiye tarafından haşhaş tarımını önlemeye dönük düzenlemeler ekim alanlarını Afganistan'a kaydırmıştır. 1979'da SSCB'nin ülkeyi işgaliyle devlet otoritesinin etkisiz kaldığı ortamda mücahit gruplar, savaş ağaları, dini ve siyasî gruplar afyon üretimine yönelmişler, giderleri için ihtiyaç duydukları finansı uyuşturucudan sağlamışlardır (UNODC, 2010: 28).

Sovyetlerin yıkılmasından sonra ise Avrupa ve eski Sovyet cumhuriyetlerinde eroine duyulan talep Afganistan'ı haşhaş üretimi için cazibe merkezi haline getirmiştir (Ceccarelli, 2007: 27). Afyonun kontrol altına alınmasını zorlaştırdıkları gerekçesiyle, Afganistan ve Burma diplomatik yalıtımla karşılaşmış, dünya ekonomisinden dışlanmış ve afyon ekonomisine bağımlı hale gelmişlerdir (Mccoy, 2000: 210). Afyon ekonomisi, Afgan çiftçisinin uzun ekonomik depresyon sürecinde hayatta kalma mücadelesinin bir ürünüdür (Chouvy ve Laniel, 2007: 136). Sovyetlere karşı verilen savaş Afganistan'da kırsal üretim ve istihdam sektörünü olumsuz etkilemiş, parasal ve finansal sistemi çökertmiş, eğitim sistemini ortadan kaldırmıştır. Toplumu haşhaş üretimine yönlendiren nedenler savaşı finanse etme ve çöken finans sisteminde geri ödemenin afyon sakızı üzerinden yapılmasıdır. Kuru afyon hacmine oranla az yer kaplayan ve değerli olan, stoklanabilen, istendiğinde paraya çevrilebilen bir değer halini almıştır (Thoumi, 2007: 129). Raf ömrünün uzun olması nedeniyle afyon yatırım aracı vazifesi görmektedir. Yıllardır süregelen ekonomik ve siyasî kriz ortamında çiftçileri krizin etkisinden kurtarmıştır (Chouvy ve Laniel, 2007: 134, 136). Afgan ekonomisinde uyuşturucu üretimine getirilecek bir engelleme, tarım sektöründe işsizlik ve istikrarsızlık yaratmak suretiyle sosyal çalkantıları körükleyecektir (Widener vd., 2013: 598). Uyuşturucu ekonomisi ülkede Gayri Safi Milli Hasılanın % 50'sini oluşturmaktadır ve her seviyede kamu görevlisinin yolsuzluğa bulaştırılmasında pay sahibidir. Kabile-sel savaş ağaları ekim alanlarının korumasını yapmakta, silâh ve personel masraflarını buradan karşı-

lamaktadırlar. Yoksul çiftçilere arazi karşılığında ekim zorunluluğu getirilmekte, ailelerini geçimi için gerekli kredi sağlanmaktadır (Afganistan Opium: 29.10.2014).

Afyon ekonomisindeki büyüme, güvenlik tehditleri ve etnik gerilim halen devam etmektedir ve özellikle uyuşturucu ekonomisi istikrarlı büyüme için öncelikli tehdittir. Uyuşturucuya dayalı çıkar ilişkileri ekonomiyi şekillendirmektedir. Uyuşturucu gerek ülkede gerekse bölgede istikrara uzanan adımları engellemektedir (MDG, 2010: 18). Taliban'ın sahip olduğu 100 milyon dolarlık savaş ekonomisinin 20 milyon dolarının haşhaş ekiminden elde edildiği bilinmektedir (Soyyer, 2002: 140). Afyon ekonomisi ülkede yolsuzluk katsayısını artırmaktadır. Hamid Karzai'nin de dahil olduğu çoğu kimse afyon ekonomisinden kaynaklı asıl tehdit Taliban direnişinin güçlenmesi, uluslararası güvenliğe zarar vermesi ve Afganistan'da yolsuzlukları artırması noktasındadır (Chouvy ve Laniel, 2007: 136). Uyuşturucu ekonomisi, yolsuzluk yaratmak suretiyle Afganistan'da ekonomik altyapının ve fonksiyonel demokrasinin gelişmesine dönük girişimlerin altını boşaltmaktadır. Afyon tarımı ve onunla bağlantılı diğer aktiviteler, üretimin yapıldığı bölgelerde yasal ekonominin oluşturulmasına dönük çalışmaları engellemektedir (Widener vd., 2013: 591).

Afganistan'da yönetime gelen her rejim, başlangıçta uyuşturucu sektörünün üzerine gitmiş ancak birkaç yıl içerisinde ülke gerçeklerini görerek, bu politikadan vazgeçmiştir. 1994'te ortaya çıkan Taliban hareketi, 1995 ve 96'lı yıllarda getirdiği ağır cezalar içeren tedbirlerle haşhaş tarımını kısmen azaltmış ancak 99 ve 2000 yıllarında uyuşturucu üretimi Taliban öncesi seviyesinin üzerine çıkmıştır. 2001'de yapılan müdahale ve aynı yıl yaşanan kuraklık nedeniyle 1980 sonrasının en düşük seviyesine inen haşhaş tarımı sonraki yıldan itibaren artarak devam etmiştir. Ülkede afyon tarımında yıllar içinde yaşanan değişim Grafik-1'de görülmektedir.

Uyuşturucu ekonomisi diğer suç türlerini de tetikler. Ülkede 2007 yılında silâhlı çatışma ve terör eylemlerinde bir önceki yıla göre keskin bir artış yaşanmıştır. Aylık ortalama 425 olayın meydana geldiği ülkede 2007 yılında olay sayısı 566 ile rekor seviyeye çıkmıştır (IOM, 2008: 20). Aynı yıl ülkede o döneme kadar ki afyon üretim rekoru kırılmıştır. Afyon tarımının % 80'inin yapıldığı Helmand, Kandahar, Uruzgan, Day Kundi, Zabul, Farah ve Nimroz Eyaletleri aynı zamanda şiddetin en yoğun yaşandığı bölgelerdir (Ghufran, 2008: 159).

3.10. Hukukun İşlevsizliği

Anayasada bağımsız olduğu açıkça yer alan yargı erki, yasama ve yürütme erklerinin vesayeti altındadır. Yüksek yargıçlar ve mahkeme hâkimleri, anayasal ihlal olmasına rağmen kolaylıkla görevden uzaklaştırılmakta, şahsa özel karar vermeye zorlanmaktadırlar. Ülkede İktidarı ele geçiren siyasî çevrelerin tamamı hukuk sistemini kendi siyasî hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak istismar etmektedirler (Wardak, 2004: 319).

Ülkede güvenlik ve adalet hizmeti sunan kurumlar bina, teçhizat ve yetişmiş insan gücü olanaklarından yoksundur. Sovyet savaşı sonrasında bina ve tesislerin tahrip edilmesi, resmi kayıtların kaybolması, yüzlerce hâkim, savcı ve emniyet görevlisinin öldürülmesi, cezaevine atılması ve göçe zorlanmasıyla adalet mekanizması ağır darbe almıştır (Wardak, 2004: 319). Mahkemelerin personel sayısı nicel ve nitel olarak yetersizdir. Yasa ve yönetmelik gibi hukukî mevzuata ulaşım imkânı sunan bir elektronik veri tabanı mevcut değildir. Hâkimler ve savcılar ile akademisyenler ve hukuk fakültesi öğrencilerinin bile ulaşmakta güçlük çektiği yasal mevzuata, okuma yazma oranı da dikkate alındığında, sıradan bir vatandaşın başvurması, hak ve sorumluluklarını öğrenmesi mümkün görünmemektedir. Yargıçların bölgelere göre dağılımını gösteren Grafik-2'de Kabil ve çevresindeki dar bir alanda yargıç sayısı nüfusa oranla yeterli seviyede olduğu, diğer bölgelerde ihtiyaca cevap verecek bir adalet mekanizmasının olmadığı görülmektedir. Mevcut adalet mekanizmasına nicel yetersizlik yanında rüşvet ve yolsuzlukların sebep olduğu nitel yetersizlik eklendiğinde toplumun alternatif adalet mekanizma arayışına girdiği görülür. Coğrafi yapı ve ulaşım olanakları açısından ele alındığında da bireylerin ulaşım güçlüğü nedeniyle resmi hukuk sisteminden ziyade geleneksel hukuk mekanizmasını tercih ettiği görülmektedir.

Hakkaniyet kavramına önem veren toplum, resmi yargı makamlarının hakkaniyete uygun kararlarına inanmadığı için gayri resmi yollara yönelmektedir (Nauta: 14.12.2014). Ülkede birden fazla formel ve enformel hukuk sistemi birlikte işlemektedir (Kouvo: 14.12.2014). Toplumun müracaat

ettiği enformel hukuk kurumları ise geleneksel şura ve jirga² ile Taliban gibi gruplardır. Etkin ve güvenilir olmasının yanında kararları verilen rüşvete bağlı olmaması Taliban'ın tercih edilmesinin sebebidir (Ledwidge, 2009: 6). Küçük çaplı uyuşmazlıklar yerel gelenekler ve şeriatı esas alan yerel jirgalar tarafından karara bağlanmaktadır. %80'inin yaşadığı güney ve doğu Bölgelerinde, özellikle taşrada, geleneksel hukuk sistemi hüküm sürmektedir. Bunun nedeni, Jirga'nın verdiği kararlara saygının, yaşlılara ve topluma saygıyı ifade etmesi ve sosyal statü kazandırmasıdır.

Ancak son dönemde jirga kararları, savaş ağalarının etkisi nedeniyle sorgulanmaya başlamıştır (Wardak, 2004: 326- 328). Geleneksel jirgalar enformel olarak faaliyetlerini yürütmeye devam etmekte fakat göreceli olarak daha basit anlaşmazlıkları karara bağlamaktadırlar. İhtilâf konusu hususun daha ciddî olması durumunda hem vatandaşlar resmi hukuku harekete geçirmekte hem de devlet kurumları olayı resmi hukuk alanına taşımaktadırlar. Bu gayri resmi yapı her ne kadar uluslararası standartlara uygun değilse de ülkede siyasi düzen bozulduğunda toplumsal düzeni sağlayarak karmaşaları önlemiştir. Grafik-5'te Afgan toplumunun formel ve enformel hukuk mercileri hakkındaki görüşleri verilmiştir. Güvenilirlik, adaleti sağlama, ulaşılabilirlik, etkili ve zamanında karar verme gibi kıstasların tamamında enformel hukuk mercilerinin formel hukuk mercilerinin önüne geçtiği görülmektedir.

4. SONUÇ

Afganistan, 1747'de Durrani tarafından kurulan Afgan İmparatorluğundan günümüze kadar geçen tarihi süreçte kısa süreli periyotlar dışında istikrar yakalayamamış bir ülkedir. Ülkede istikrarın sağlanamamasının birçok fiziki ve beşeri nedeni vardır. Ülkede modernleşme ve uluslaşma girişimleri İngiliz ve Rus müdahaleleriyle başarısız olmuştur. Özellikle 1989 Sovyet işgali ve sonrasında başlayan iç savaş etnik gruplar arasında onulmaz düşmanlıklar yaratmıştır.

Ülke coğrafyası etnik grupları birbirinden yalıtmıştır ve karşılıklı ticari ve sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesi mümkün olmamıştır. Arazi nedeniyle dışarıdan bir gücün veya ülke içinden bir grubun ülke genelinde hâkimiyeti ele geçirmesi şu aşamada mümkün görünmemektedir. Etnik gruplar arasında geçmişten kaynaklı derin itilaflar vardır. Arazi yapısı merkezi hükümetin kontrol sağlamasını önlemektedir ve kontrol dışında kalan bölgeler yasadışı grupların eylem alanı olmaktadır. Ulaşım ağları ülkenin belirli bölgelerinde yeterli düzeydedir. Bu durum kamu hizmetlerinin ülkenin her noktasına ulaşmasını engellemektedir.

Ülke sanayisi uluslar arası seviyenin çok altında olup tarım toplumu özellikleri göstermektedir. Yer altı kaynakları ve su bakımından zengin olmasına rağmen bu kaynakları yönetebilecek altyapıya sahip değildir. Tarım ekonomisi özelliği taşımasına rağmen tarım arazileri susuzluk ve Sovyet döneminde döşenen mayınlar nedeniyle etkin kullanılamamaktadır. Sulama kanalları savaş döneminde tahrip olmuştur.

Yıllardır süregelen çatışmalar nedeniyle yabancı yatırımcılar ülkeye yatırım yapma taraftarı değildir. Yerel sermaye çevreleri ise yatırım yapmaktan ziyade illegal sektörlerde sermayelerini büyütmeyi tercih etmektedirler. Yatırımların olmadığı ülkede modernleşmenin gereği olan kentleşme gerçekleşmemekte, din dışında siyasi ideolojiler görülmemektedir. Ülke ekonomik olarak dış yardımlara muhtaçtır. Gelen dış yardımlar yatırım yerine seçkinlerin şahsi servetine ilave olmaktadır. Zaten kıt olan kaynakların toplum kesimleri arasında eşit dağıtılmamasından kaynaklı sorunlar halen sürmektedir. Sovyetlerle olan savaştan yıkımla çıkan ülke çiftçisi, iç savaş ortamında hayatta kalmak için bir gruba dahil olmaya ve uyuşturucu tarımına girmeye mecbur kalmıştır. Gerek Sovyetlere karşı verilen mücadelenin ve gerekse iç savaşta grupların karşılıklı mücadelesinin finansmanı afyon üretiminden sağlanmıştır. 1989'a kadar kayda değer bir afyon üretimi göze çarpmazken bu yıldan sonra hızla artmıştır.

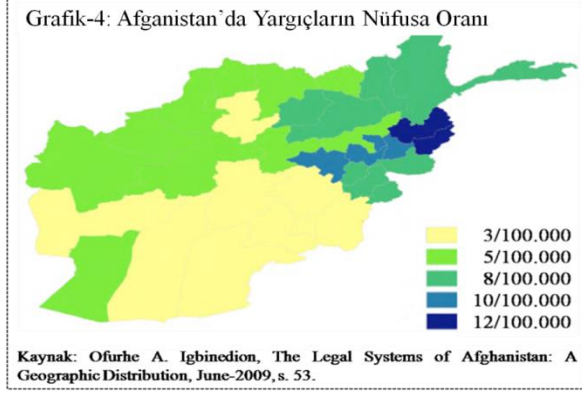
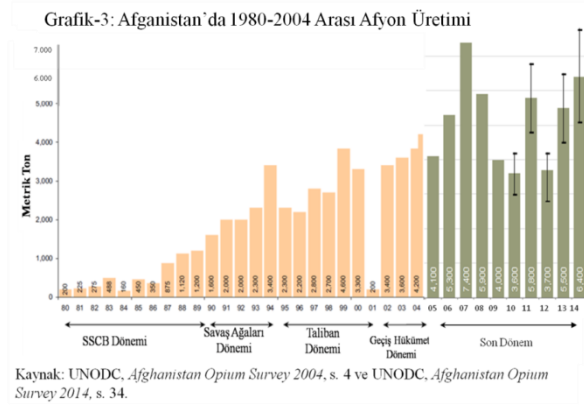
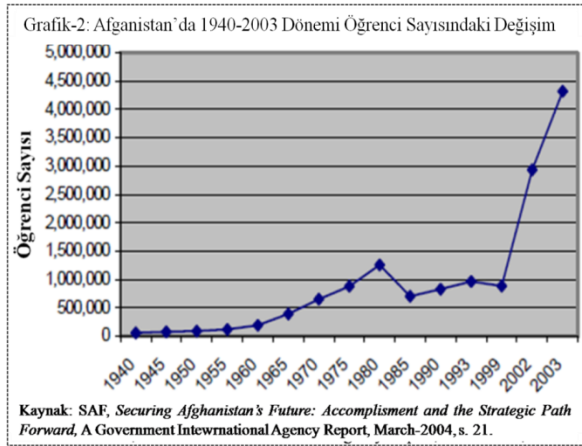
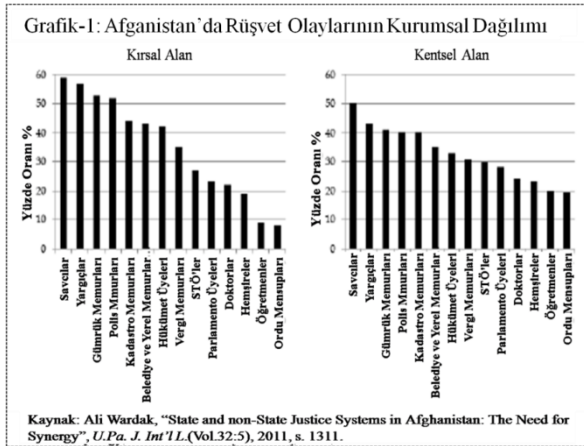
Ülkenin gelişmesi için lokomotif görevi yapacak kalifiye insan sermayesi ülkeyi terk etmiştir. Eğitim altyapısı zayıftır ve kırsalda eğitim dini grupların kontrolü altında geleneksel biçimde ifa edilmektedir. Kamu idarelerinin amir ve çalışanları nitelikleri doğrultusunda değil etnik aidiyetleri ve

² Jirga, Afgan toplumunda Peştun kabileleri tarafından kabile içi uyuşmazlıklarda kabile büyükleri, kabileler arasında ise kabilelerin ileri gelenlerinin toplanmasıyla oluşan ve anlaşmazlığı çözüme kavuşturan mekanizmadır.

rüşvet yoluyla göreve gelmektedirler. Özellikle yargı, emniyet, ulusal meclis gibi kurumlarda yolsuzluk oranı oldukça yüksektir. İnsanlar resmi adalet mekanizması yerine daha güvenilir buldukları gayri resmi hukuk mercilerinde anlaşmazlıkların çözülmesini tercih etmektedirler.

ABD önderliğindeki Batı'nın ülkede gerçekleştirmeye çalıştığı iyileştirmelerde bir miktar yol alınmış olsa da ülke henüz kendi öz kaynaklarıyla ayakta durabilecek güce sahip değildir. Sermayesinin kaynağı uyuşturucu olan ve ülke siyasetinde de etkili olan ekonomik elitlerin merkezi ve yerel yönetimlerdeki mevcudiyetleri devam ettiği, yeniden yapılanma sürecinde bu kişilerin nüfuzundan yararlanma politikası devam ettiği sürece ülkenin istikrara kavuşmasının mümkün olmadığı değerlendirilmektedir.

GRAFİK DİZİNİ

Grafik-5: Afgan Toplumunun Formel ve Enformel Hukuk Mekanizması Hakkındaki Kanaati

Kesinlikle Katılıyorum	Devlet Mahkemeleri	Jirgalar ve Şuralar
Biraz Katılıyorum	%	%
Ulaşılabilirler	73	86
Adil ve güvenilirler	53	73
Toplumumuzun yerel norm ve değerlerini dikkate alıyorlar	51	70
Adalet hizmeti sunmada etkinler	54	69
Uyuşmazlıkları makul sürede ve gecikmeden çözümlüyorlar	42	66

Kaynak: Ali Wardak, "State and non-State Justice Systems in Afghanistan: The Need for Synergy", *U.Pa. J. Int'LL* (Vol.32:5), 2011, s. 1311.

KAYNAKLAR

- AFGHANISTAN MORTALITY SURVEY 2010, (Erişim: 16.06.2015)
<http://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR248/FR248.pdf>.
- AKKURT, M., (2005), *Afganistan'ın Yapılandırılmasında Siyasî ve Ekonomik Stratejiler*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- ALESINA, A., vd., (1996), "Political Instability and Economic Growth", *Journal of Economic Growth*, 1(2), ss. 189–211.
- AMNESTY INTERNATIONAL, (1995), *Afganistan; International Responsibility for Human Rights Disaster*, Amnesty International Publications.
- ANDS, Afghanistan National Development Strategy (2008 – 2013), A Strategy for Security, Governance, Economic Growth & Poverty Reduction.
- ARICAN, E., (2002), *Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye*, İstanbul, Derin Yayınları.
- BARBER, M., (2009), "Afghanistan: Ending the Thirty-Year War", *The World Today*, Vol. 65, No. 4, ss. 9-12.
- BRZEZINSKI, Z., (2014), *Büyük Satranç Tahtası; Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gerekliklikleri*, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- CECCARELLI, A., (2007), "Clans, Politics and Organized Crime in Central Asia", *Trends in Organized Crime* 10:19–36.
- CEYHUN, E., (1979), *Ekonomik Kalkınmada Siyasî İstikrar*, İstanbul, Yeni Asya Yayınları.
- CHOUVY, P.A., ve LANIEL, L.R., (2007) "Agricultural Drug Economies: Cause or Alternative to Intra-State Conflicts?", *Crime Law Social Change* 48, ss. 133-150.
- COLLINS, J.J., (2011), *Understanding War in Afghanistan*, National Defense University Press, Washington, D.C.
- CORRUPTION, (Erişim: 29.10.2014),
<http://www.globalsecurity.org/military/world/afghanistan/corruption.htm>,
- COYNE, C.J., ve PELLILLO, A., (2012), "The art of seeing like a state: State building in Afghanistan, the DR Congo, and beyond", *Rev Austrian Econ*, ss. 35–52.
- ÇELEBİ, K.A., (1993), *Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları*, Manisa,.
- DIS, (2012), "Afghanistan; Country of Origin Information for Use in the Asylum Determination Process", *Report From Danish Immigration Service's Fact Finding Mission to Kabul, Afghanistan*, 25 February to 4 March 2012.
- EKER, A., vd., (1994), *Maliye Politikası*, Ankara, Takav Matbaacılık.
- FOREMAN, V.K., (2007), "Economic Freedom and Foreign Direct Investment in Developing Countries", *The Journal of Developing Areas*, Vol. 41, No. 1, ss. 143-154.
- FUKUYAMA, F., (1999), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, İstanbul, Gün Yayıncılık.
- GEN.KUR.BŞK., (2006), *Afganistan El Kitabı*, Ankara GHUFRAN, N., (2008), "Afghanistan in 2007: A Bleeding Wound", *Asian Survey*, Vol. 48, No. 1, ss. 154-163.
- GIBBS, D., (1986), "The Peasant as Counter –Revolutionary: The Rural Origins of the Afghan Insurgency", *Studies in Comparative International Development*, ss. 36-59.

- HUNTINGTON, S.P., (2013), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, İstanbul, Okuyan Us Yayın Dağıtım.
- HURWITZ, L., (1973), “Contemporary Approaches to Political Stability”, *Comparative Politics*, Vol. 5, No. 3, Special Issue on Revolution and Social Change.
- HÜSEYİN, S.S., vd., (1982), *Sovyet İşgali Altındaki Afganistan*, İstanbul, Bürde Yayınları.
- IGBINEDION, O. A., (2009), *The Legal Systems of Afghanistan: A Geographic Distribution*.
- INGLEHART, R., ve WELZEL, C., (2009) “How Development Leads to Democracy: What We Know About Modernization”, *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 2, ss. 33-48.
- IOM, (2008), *Trafficking in Persons in Afghanistan-Field Survey Report*, International Organization for Migration (IOM).
- JONES, S.T., (2008), “The Rise of Afghanistan's Insurgency: State Failure and Jihad”, *International Security*, Vol. 32, No. 4, ss. 7-40.
- KARACASULU, N., (2011), *Bölgesel Güvenlik Analizi Afganistan*, İstanbul, Beta Yayınları.
- KINZER, S., (2004), *İpek Yolu'nda Kara Altın, 11 Eylül'den Afganistan'a ABD İmparatorluğu*, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- KOUVO, S., “Hukukun eksikliği bir güvenlik sorunu oluşturuyor”, (Erişim: 14.12.2014)<http://www.nato.int/docu/review/2009/Afghanistan-law-order-elections/Rule-of-law/TR/index.htm>, NATO Dergisi,
- LEDWIDGE, F., (2009), *Justice and Counter Insurgency in Afghanistan: A Missing Link*, 154 Royal United Services Inst.
- MCCOY, A.W., (2000) “Coercion and Its Unintended Consequences: A Study of Heroin Trafficking in Southeast and South West Asia”, *Crime, Law & Social Change* -33, ss. 191–224.
- MDG, (2010), *Afghanistan Millennium Development Goals Report 2010*.
- MUTANOĞLU, M., (2006), *Moğol İstilasından Amerikan İşgaline Afganistan*, İstanbul, İlke Yayıncılık.
- NAUTA, D., “Afganistan'da Adli Reform Süreci”, (Erişim: 14.12.2014), <http://www.nato.int/docu/review/2009/Afghanistan-law-order-elections/Judicial-Reform-Process/TR/index.htm>,
- OĞUZ, E., (2001), *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, Doğan Kitapçılık.
- PHYTHIAN, M., (2000), “The Illicit Arms Trade: Cold War and Post-Cold War”, *Crime, Law & Social Change*, 33: 1–52,.
- POSNER, R.A., (1997). “Equality, Wealth, and Political Stability”, *Journal of Law, Economics, & Organization*, Vol. 13, No. 2.
- POWELL, G.B., (1990), *Çağdaş Demokrasiler Katılma, İstikrar ve Şiddet*, Ankara, T.D.V. ve Siyasî İlimler Derneği Ortak Yayını.
- QURESHI, A.S., (2002) “Water Resources Management in Afghanistan: The Issues and Options”, *Working Paper- 49, Pakistan Country Series*, No. 14.
- RAŞİD, A., (2007), *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Agora Kitaplığı.
- RUBIN, A.J., ve OPPEL, R.A., (July12, 2010), “U.S and Afghanistan Debate More Village Forces”, *New York Times*.
- RUBIN, B.R., (1989), “The Fragmentation of Afghanistan”, *Foreign Affairs*, Vol. 68, No. 5), ss. 150-168.

- SAF, (2004), *Economic Framework and Prospects, Securing Afghanistan's Future: Accomplishments and the Strategic Path Forward*, a Government/International Agency Report, March 17, 2004.
- SAVRAN, S., (2001), *Avrasya Savaşları; Körfez'den Afganistan'a Yeni Dünya Düzeni'nin Kuruluşu*, İstanbul, Belge Yayınları.
- SEXTON, R., (2012), "Natural Resources and Conflict in Afghanistan; Seven Case Studies, Major Trends and Implications for the Transition", *Afghanistan Watch*.
- SHAHRANI, M. N., (1997), "State Building and Social Fragmentation in Afghanistan; A Historical Perspective", *The State Religion and Ethnic Politics; Afghanistan, Iran and Pakistan*, Syracuse University Press, ss. 23-74. (Eds. Ali Banuazizi, Myron Weiner)
- SHEPHERD, B., "Political Stability: Crucial for Growth?" (Erişim: 31.03.2014)
<http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SU004/shepherd.pdf>.
- SHRODER, J.F., (1981), "Physical Resources and The Development of Afghanistan", *Studies in Comparative International Development*, ss. 36-63.
- _____, (2007), "Afghanistan's Development and Functionality: Renewing a Collapsed State", *GeoJournal*, 70, ss. 91-107.
- SIDKY, H., (2007), "War, Changing Patterns of Warfare, State Collapse, and Transnational Violence in Afghanistan: 1978-2001", *Modern Asian Studies*, Vol. 41, No. 4, ss. 849-888.
- SIMONSEN, S. S., (2004), "Ethnicising Afghanistan?: Inclusion and Exclusion in Post-Bonn Institution Building", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 4, ss. 707-729.
- SOYYER, Y., (2002), "Bir İdeolojinin İzdüşümü Taliban", Isparta, Fakülte Kitabevi.
- TDK, (Erişim: 05.10.2014),
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.543048eb67adf4.37127955,
- THIER, A. ve CHOPRA J., (2002), "Political and Institutional Reconstruction in Afghanistan", *Third World Quarterly*, Vol. 23, No. 5, Reconstructing War-Torn Societies:Afghanistan, ss. 893-907.
- THOUMI, F.E., (2007), *The Rise of Two Drug Tigers: The Development of the Illegal Drugs Industry and Drug Policy Failure in Afghanistan and Colombia*.
- _____, (2009), "Necessary, Sufficient and Contributory Factors Generating Illegal Economic Activity, and Specifically Drug-related Activity, in Colombia", *Iberoamericana, Nueva época*, Año 9, No. 35, ss. 105-126.
- UNODC, (February 2010), *Crime and Instability: Case Studies of Transnational Threats*,.
- _____, (2004), *Afghanistan Opium Survey*.
- _____, (2014), *Afghanistan Opium Survey*.
- USLUBAŞ, F., (2010), *Büyük Oyundan Büyük Kaosa*, Ankara, Karınca Yayınları.
- VA'ZQUEZ DEL PINO, T.R., (2011), "Afghanistan: The 'Failed State' as Status Quo?", *European View*, 10, ss. 187-194.
- WAEVER, O., ve BUZAN, B., (2009), "Macrosecuritisation and Security Constellations: Reconsidering Scale in Securitisation Theory", *Review of International Studies*, Cilt 35, s. 253- 276.
- WARDAK, A., (2004), "Building a Post-War Justice System in Afghanistan", *Crime, Law & Social Change*, 41, ss. 319-34.
- _____, (2011), "State and non-State Justice Systems in Afghanistan: The Need for Synergy", *U. Pa. J. Int'l L.*, Vol. 32:5.

- WEINBAUM, M.G., (1980), “Food and Political Stability in the Middle East”, *Studies in Comparative International Development*.
- WIDENER, M.J., vd., (2013), “Modeling Policy and Agricultural Decisions in Afghanistan”, *Geo-Journal*, 78, ss. 591–599.
- WORLD BANK GROUP, (2005), “Benchmarking FDI Opportunities, Investment Horizons: Afghanistan”, *A Study of Foreign Direct Investment Costs and Conditions in Four Industries*.

IJBEMP

International Journal of Business, Economics and Management Perspectives

Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi

ISSN: 2458-8997

Yıl: 1, Sayı: 2, Mart 2016, s. 64-75

Doç. Dr. Nuri ÖMÜRBEK

Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nuriomurbek@sdu.edu.tr

Aslı ÖZCAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, İşletme ABD YL., aslozcn09@gmail.com

BIST'DE İŞLEM GÖREN SİGORTA ŞİRKETLERİNİN MULTIMOORA YÖNTEMİYLE PERFORMANS ÖLÇÜMÜ

BIST'DE İŞLEM GÖREN SİGORTA ŞİRKETLERİNİN MULTIMOORA YÖNTEMİYLE PERFORMANS ÖLÇÜMÜ

Öz

Bu çalışmanın amacı, BIST'de sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin finansal açıdan performanslarını değerlendirmektir. Çalışmada BIST'de sigorta sektöründe faaliyet gösteren 6 sigorta şirketi (*Ak Sigorta, Anadolu Sigorta, Aviva Sigorta, Güneş Sigorta, Halk Sigorta ve Ray Sigorta*) 10 adet finansal oran (*cari oran, nakit oranı, varlık devir hızı, borç oranı, brüt kar marjı, net kar marjı, öz sermaye karlılığı, yatırım karlılığı, fiyat/kazanç oranı ve piyasa değeri/defter değeri oranı*) çerçevesinde finansal açıdan değerlendirilmiştir. Bu amaçla, çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan MOORA (The Multi-Objective Optimization by Ratio Analysis) yöntemi kullanılarak bazı finansal oranların yardımıyla performans değerlemesi yapılmıştır. MULTIMOORA Yönteminin sonuçlarına ulaşmak için MOORA oran metodu, referans noktası yaklaşımı ve tam çarpım formu yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sigortacılık, Performans Değerlendirme, MULTIMOORA Yöntemi

PERFORMANCE MEASUREMENT OF INSURANCE COMPANIES WHICH PROCESSED IN BIST WITH MULTIMOORA METHOD

Abstract

The aim of this study is to appraise performance of companies which operates in insurance sector in BIST in a financial way. In this study, 6 insurance company (*Ak Sigorta, Anadolu Sigorta, Aviva Sigorta, Güneş Sigorta, Halk Sigorta ve Ray Sigorta*) which operates in insurance sector in BIST appraised in a financial way as part of 10 financial ratio (current ratio, cahs ratio, asset turnover rate, debt ratio, gross margin of profit, net margin of profit, equity stability, investment stability, price/income ratio, and market value/book value ratio). For this purpose, performance valuation is made by using MOORA (The Multi-Objective Optimization by Ratio Analysis) which is one of the multi criteria decision making techniques with the help of some financial ratios. MOORA ratio method, reference point approach and full multiplication for methods used to reach the conclusions of MULTIMOORA method.

Keywords: Insurance Trade, Performance Evaluation, MULTIMOORA Method

1. Giriş

Sigorta kavramının temelinde, risklerle dolu bir dünyada yaşayan insanların gerçekleşmesi muhtemel risklerin yol açacağı zararların giderilmesi amacıyla riskin oluşmasından önce bazı tedbirler alma gereği yatmaktadır. Sigorta; aynı riske maruz kalan insanların ve işletmelerin bir araya gelerek, sigorta şirketi ile yaptıkları sözleşme kapsamında doğacak zararın giderilmesini, sigorta şirketine önceden yaptıkları ödemeler karşılığında güvence altına almalarıdır. Sigortalılar veya sigorta ettirenler, teminat altına aldıkları olası rizikoların gerçekleşmesi sonucu oluşan tazminatlarının karşılanması için bugünden gelirlerinin bir bölümünü prim olarak sigorta şirketlerine vermektedirler. Rizikonun gerçekleşmesi halinde ise sigorta şirketlerinden güvence satın alanlar, doğal hakları olarak, hasar bedellerinin tazmin edilmesini beklemektedirler (Şenel, 2006:298).

Sigorta sektörü modern ekonomilerin temel taşlarından biridir. Bu sektörün temel işlevlerinden biri, yatırımların finansmanında kullanılabilir fon yaratmasıdır. Bu işlevi ile de finans sektörünün bir ayağını sigortacılık sektörü oluşturmaktadır. Bir finans kurumu olarak ele alınabilen bir sigorta şirketi, sigortacılık sektöründe de olan yoğun rekabete dayanabilmesi için, sigortalılarına, güvenilir ve

nitelikli hizmetler sunması gerekmektedir. Böylece sektördeki rekabet edebilirliğini sürdürebilir ve devamlılığını sağlar (Kılıçkaplan ve Baştürk, 2004:63).

Bu çalışmada ilk olarak sigorta şirketlerinde performans ölçümü ve MOORA Yöntemi ile ilgili literatür incelenmesi yapılmıştır. İkinci bölümde ise MOORA Yönteminin metodolojisi adımlar halinde anlatılmıştır. Daha sonra BİST’de sigorta sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin performansları MOORA yöntemine göre değerlendirilmiştir.

2. Sigorta Şirketlerinde Performans Ölçümü İle İlgili Literatür İncelemesi

Mansor ve Radam, Malezya’da yer alan bireysel emeklilik şirketlerinde Malmquist-Toplam Faktör Verimliliği Endeksi yöntemiyle etkinlik ölçümünde bulunmuşlar ve çalışmanın sonucu, teknik etkinlik ve teknik gelişimin şirket performansını en çok etkileyen unsurlar olduklarını göstermiştir (Mansor ve Radam, 2000:93-105). Çiftçi; Veri Zarflama Analizi yöntemini kullanarak, Türk sigortacılık sektöründe hayat ve hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren 62 sigorta şirketinin etkinliklerini değerlendirmiştir. Veri Zarflama Analizi sonucunda, hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren 41 sigorta şirkettinden; 1’inin etkin, 30’unun etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hayat branşında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin değişen ölçek varsayımı altında, BCC (Banker-Chaenes-Cooper) ve VZA analizi sonucu; 12 sigorta şirketinin etkin 9 tanesinin etkin faaliyette bulunmadığı ve sabit ölçek varsayımı altında, CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) ve VZA analizi sonucu; 9 sigorta şirketinin etkin 12 tanesinin etkin faaliyette bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. (Çiftçi, 2004:121-149). Kılıçkaplan ve Karpas; Veri Zarflama Analizi (VZA) ve TOBIT modelini kullanarak, 1998-2002 döneminde hayat sigorta şirketlerinin teknik, saf ve ölçek etkinliklerini araştırmışlardır. Araştırmada 1998 ve 1999 yıllarında 19; 2000, 2001 ve 2002 yıllarında 23 hayat sigorta şirketi değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, şirket sayısı ile teknik etkinliğin negatif ilişkili, şirket sayısının ölçek etkinliği ile pozitif ilişkili olduğu, depremin meydana geldiği yılda teknik etkinlik ve ölçek etkinliğinin azaldığı, 2000 yılında meydana gelen krizin ise ölçek etkinliğini azaltırken teknik etkinliği arttırdığı tespit edilmiştir (Kılıçkaplan ve Karpas, 2004:1-14). Tsai, Huang ve Wang Analitik Ağ Süreci (AAS) ile performans kriterlerinin ağırlıklarını belirlemişler ve TOPSIS yöntemi ile sigorta şirketlerinin sıralamasını yapmışlardır (Tsai, Huang ve Wang, 2008:56-61). Fan ve Cheng, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak Tayvan’daki sigorta şirketlerinin performanslarını ölçmüşlerdir. Performans kriterlerini; önem sırasına göre bireysel sigorta hizmeti verip vermediği, sigorta şirketlerinin işlemleri ve sigorta şirketlerinin kuralları şeklinde belirlemişlerdir (Fan ve Cheng, 2009:1-8). Wang ve Chang, VZA yöntemiyle Tayvan Sigorta şirketlerinin etkinliklerini araştırmış ve yüksek pazar payına sahip olanların daha etkin oldukları sonucuna varmışlardır (Wang ve Chang, 2010:646). Altan; CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) girdi yönelimli VZA (Veri Zarflama Analizi) modelini kullanarak, 2005-2007 döneminde hayat dışı branşında 25 sigorta şirketinin etkinliğini değerlendirmiştir. Araştırma sonuçlarında, şirketlerin büyük çoğunluğunun etkinlik sınırına ulaşamadığı tespit edilmiştir (Altan, 2010:185-204). Peker ve Baki; çalışmalarında sigorta sektörde faaliyette bulunan üç firmanın performansının ortaya konulmasını amaçlamışlardır. İlk olarak Türkiye’deki sigorta sektörünün genel yapısı incelenmiştir. Daha sonra, sigorta şirketlerinde performans ölçümü ve Gri İlişkisel Analiz tekniğiyle ilgili literatür araştırmasına yer verilmiştir. Bu bölümü, 2008 yılı verilerine göre Türk sigorta şirketlerine yapılan Gri İlişkisel Analiz uygulaması takip etmiş ve son olarak sonuçlar irdelenerek çeşitli önerilerde bulunulmuştur (Peker ve Baki, 2011:1-18). Akyüz ve Kaya, Türkiye’de hayat dışı sigorta şirketlerinin ve hayat/emeklilik şirketlerinin 2007-2011 yıllarındaki finansal performansını sektörel bazda çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions) yöntemiyle değerlendirmiştir. Çalışmada sektöre ilişkin 10 finansal performans oranına eşit ağırlıklar verilerek performans puanları elde edilmiştir. Çalışmanın sonucunda hayat dışı sigorta sektörünün en başarılı yılı 2007, en başarısız yıl ise 2008 yılı olduğu ortaya çıkmış olup, hayat/emeklilik şirketlerinin en başarılı yılı ise 2007 iken, en başarısız yılın 2009 yılı olduğu ortaya çıkmıştır (Akyüz ve Kaya, 2013: 355-371).

3. MOORA Yöntemi İle İlgili Literatür İncelemesi

Kalibatas ve Turskis binalarda iç iklimi değerlendirmek ve çeşitli açılardan inceleyerek sorunun çözümüne en uygun şekilde karar vermek amacıyla MOORA yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada 10 oturma odası alternatifine karşın kriter olarak kişi başına değiştirilebilir hava, nem, ısı, aydınlatma şiddeti, çiy oluşma derecesi, hava debisi kullanılmıştır. MOORA yöntemi kullanılarak elde edilen değerlendirme verileri, belirli daireler veya Litvanya daire piyasa değerinin belirlenmesinde olduğu gibi diğer ülkelerde de kullanılmaktadır (Kalibatas ve Turskis, 2008:79-83). Görener, Hacıoğlu ve Dinçer çalışmalarında banka şube yer seçimi için oran analizini kullanmışlardır. Yer seçimi kararı ve yeni bir şubenin genel performansı arasındaki stratejik uyum olduğunu dile getirmişler. Yeni bir banka şubesi yeri seçimi kararı öncelikle Analitik Hiyerarşi Proses (AHP) tekniği kullanılarak yapılmıştır. Daha sonra da oran analizi temelinde çalışmaya devam edilmiştir. Alternatif olarak 4 kuruluş yeri 9 kriter açısından değerlendirilmiştir. Bu kriterlerden bazıları; toplam nüfus, okuma yazma oranı, şehirleşme oranı, işsizlik oranı, gayri safi milli hasıla ve eğitim harcamaları olarak belirlenmiştir. MOORA için listelenen en iyi seçim sonuçları sıralaması ise tüm konum alternatifleri arasında Yer-4 olduğunu göstermiştir (Görener, Dinçer ve Hacıoğlu, 2013:41-52). Kracka, Brausers ve Zavadskas binalarda ısı kaybına karşılık farklı pencere ve duvar tasarım alternatiflerine karar vermede MULTIMOORA tekniğini kullanmışlardır. Oran metodu, referans noktası yaklaşımı ve tam çarpım formu ile ayrı ayrı alternatifleri sıralayarak üçünde de en baskın olanı seçmişlerdir (Kracka, Brausers ve Zavadskas, 2010:352-359). Brauers, Zavadskas ve Peldschus, yol dizaynı optimizasyonunda 5 alternatif ve 5 kriter kullanılmıştır. Kriterler; yolun ömrü, inşaat malzemesinin fiyatı, çevreyi koruma, ekonomik geçerliliği ve inşaatın yapım süresidir. Bu çalışma teorik olarak kalmayıp gerçek hayatta uygulandığında da başarılı olmuştur (Brauers, Zavadskas, Peldschus ve Turkis, 2008:541-548). Gadakh, 9 adet öğütme kesme tipinin değerlendirmesinde MOORA yöntemini kullanmıştır. Yöntemde; kesme hızı, besleme oranı, radyal derinlik ve eksenel derinlik kriterleri kullanılmıştır. Kesme hızının kriterinin ağırlığı en fazladır bu nedenle sonuçta çok etkili olmuştur (Gadakh, 2011:743-758). Brauers ve Zavadskas geçiş ekonomilerinde özelleştirme uygulamalarının değerlendirilmesinde MOORA yöntemini kullanarak 4 kriter ve 3 alternatif A, B, C projesini değerlendirmişlerdir. Kriterler; iç karlılık oranı, geri ödeme süresi, verimlilik artışı ve makro ekonomik hedeflerdir. Sonuç olarak B projesi seçilmiş A ve C projesi ise eşit çıkmıştır (Brauers ve Zavadskas, 2006; 445-469). Kildiene, Avrupa Birliği üyesi devletlerde inşaat şirketleri için fırsatları en iyi değerlendiren ülkelerin sıralamasını yapmak üzere MULTIMOORA yöntemini kullanmışlardır. Bu çalışmada 27 Avrupa ülkesi alternatifine karşılık 8 kriter bulunmaktadır. Sonuç olarak ilk sırada Danimarka ardından Birleşik Krallık onun ardından da üçüncü olarak Avusturya'nın inşaat şirketleri arasında fırsatları en iyi değerlendirilen ülke olduğuna karar verilmiştir (Kildiene, 2013:557-564).

4. MOORA Yöntemi

MOORA (Multi-Objective Optimization By Ratio Analysis) yöntemi; ilk olarak Willem Karel Brauers ve Edmundas Kazimieras Zavadskas tarafından bir bütün olarak 2006 yılında "Control and Cybernetics" adlı çalışmaları ile tanıtılmıştır. Bu yöntemin üstünlükleri; tüm amaçları dikkate ve değerlendirmeye alması, alternatifler ve amaçlar arası tüm etkileşimleri parça parça değil, aynı anda göz önüne alması, subjektif ağırlıklı normalleştirme yerine subjektif olmayan yönsüz değerler kullanmasıdır. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemlerinde sınırlı sayıda ya da sonsuz sayıda alternatif arasından karar vericinin karar vermesi istenmektedir. Sonsuz sayıda alternatif arasından karar vermeye destek olmak maksadıyla ÇKKV, sınırlı sayıda alternatiften ise ÇKKV yöntemleri geliştirilmiştir. Sınırlı sayıda alternatifi değerlendirmesine rağmen literatürde ÇKKV modeli olarak değerlendirilen MOORA yöntemi de bunlardan birisidir. MOORA yöntemi; farklı alternatiflerin farklı kriterlere karşılık gelen değerlerinden oluşan matrisin hazırlanması ile başlar (Karaca, 2011:23-24).

MOORA yöntemini uygularken uygun bir sonuç elde etmek için bazı dikkate alınması gereken koşullar vardır. Tüm etkilenenler hesaba katılmalıdır. Tüm kriterler dikkate alınmalıdır. Alternatifler ve kriterlerarası tüm ilişkiler dikkate alınmalıdır. Nesnel olunmalıdır. En güncel verilerin kullanılması gerekmektedir. Farklı MOORA tekniklerinin uygulanarak beraber değerlendirilebilmesi gerekmektedir. Diğer MOORA teknikleri aşağıda sıralanmıştır; (Karaca, 2011:24)

- ✓ MOORA-Oran Metodu

- ✓ MOORA-Referans Noktası Yaklaşımı
- ✓ MOORA-Tam Çarpım Formu
- ✓ MULTI-MOORA

MULTI-MOORA kendi başına bir metot değildir. Farklı MOORA metotları sonucu yapılan sıralamaları en son baskınlıklarına göre değerlendirilerek son bir değerlendirme yapılmasını sağlamaktadır. Bu şekilde araştırmaların dayanıklılığını arttırmaktadır. MOORA yönteminin adımları aşağıda sıralanmıştır: (Önay ve Çetin, 2012; 95; Brauers, Kracka and Zavadskas 2010; 353; Brauers, Zavadskas, Turskis and Vilutienė, 2008:248; Karaca, 2011:25).

1. Adım: Karar matrisinin satırlarında üstünlükleri sıralanmak istenen alternatifler, sütunlarında ise karar vermede kullanılacak değerlendirme kriterleri yer almaktadır. Karar matrisi aşağıdaki gibidir;

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1i} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{j1} & \cdots & x_{ji} & \cdots & x_{jn} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mi} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad \begin{array}{l} i = 1, 2, \dots, n \text{ (kriterler)} \\ j = 1, 2, \dots, m \text{ (alternatifler)} \end{array} \quad (1)$$

2. Adım: $i = 1, 2, \dots, n$ kriterlerin sayısı, $j = 1, 2, \dots, m$ alternatif (amaç) sayısı olmak üzere, her bir alternatifin aldığı kriter değeri her bir alternatif değerinin karelerinin toplamının kareköküne bölünerek normalizasyon işlemi yapılır.

$$X_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^m x_{ij}^2}} \quad (2)$$

3. Adım: Oran Metodu : Normalizasyon işleminden sonra hazırlanan tabloda amaçların maksimum veya minimum amaçları olmasına göre belirlenip, toplanırlar ve toplanan maksimum amaç değerlerinden toplanan minimum amaç değeri çıkartılır. Yani $j=1, 2, \dots, g$ maksimize edilecek amaçlar, $j=g+1, g+2, \dots, n$ minimize edilecek amaçlar olmak üzere aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^* \quad (3)$$

y_i^* ; j alternatifinin tüm amaçlara göre normalleştirilmiş değerlendirilmesidir. y_i^* lerin sıralanmasıyla oran metoduna göre alternatiflerin sıralaması yapılmış olur.

4. Adım: Referans Noktası Yaklaşımı : Referans noktası yaklaşımında, oran metoduna ek olarak, her amaç için; amaç maksimizasyon ise maksimum noktalar, amaç minimizasyon ise minimum noktalar olan, maksimal amaç referans noktaları (r_j 'ler) belirlenir. Belirlenen bu noktalara her x_{ij}^* 'a olan uzaklıklar bulunur ve matris olarak yazılır.

$$r_j - x_{ij}^* \quad (4)$$

$i = 1, 2, \dots, n$ kriterlerinin sayısını,

$j = 1, 2, \dots, m$ alternatiflerinin (amaçlarının) sayısını,

$x_{ij}^* = i$. kriterin j . alternatifindeki normalleştirilmiş değerini,

$r_j = j$. alternatifin referans noktasını göstermektedir.

Oluşturulan yeni matris, Tchebycheff min - maks metrik işlemi uygulanarak her bir alternatifteki maksimum değerler seçilip sıralanır. Referans noktası yaklaşımına göre sıralama yapılmış olur.

5. Adım: Tam Çarpım Formu Yaklaşımı : Amaçların değerleri ve anlamları, çarpımlar şeklinde ifade edildiğinde; x_{ij} değerleri aşağıdaki eşitlikler yardımıyla düzenlenir ve sonuçlar maksimumdan minimuma doğru sıralanmak üzere tam çarpım formu matrisi oluşturulmuş olur.

$$U_j = \prod_{i=1}^n x_{ij}, \quad U^j = \frac{A_j}{B_j}, \quad A_j = \prod_{g=1}^i X_{gi}, \quad B_j = \prod_{k=i+1}^n X_{kj} \quad (5)$$

U_j = j. kriterin kullanılabilirliği

U_j = Alternatiflerin uygulanabilirliği

A_j = Maksimize edilmiş hedeflerin (kriterlerin) sayısı

B_j = Minimize edilmiş hedeflerin (kriterlerin) sayısı

$i = 1, 2, \dots, n$ kriterlerinin sayısı

$j = 1, 2, \dots, m$ alternatiflerinin (amaçlarının) sayısı

6. Adım: MULTIMOORA Yöntemi

Uygulanan MOORA metotlarının (Oran Metodu, Referans Noktası Metodu ve Tam Çarpım formu) sonucundan da, yapılan sıralamalar toplu bir şekilde değerlendirilir. MULTIMOORA (The Multi-Objective Optimization by Ratio Analysis) sonucuna ulaşmak için bir baskınlık karşılaştırması yapılarak sıralamaya konulur.

5. BİST’de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin MULTIMOORA Yöntemiyle Performans Değerlemesi

Çalışmanın bu bölümünde BİST’de sigorta sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin performanslarının MOORA yöntemi ile değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak sigorta şirketlerinin performans değerlendirilmesi yapılırken kullanılacak olan finansal oranlar ilgili literatür taraması ve konunun uzmanları ile yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir. Böylece BİST’de sigorta sektöründe faaliyette bulunan Ak Sigorta, Anadolu Sigorta, Aviva Sigorta, Güneş Sigorta, Halk Sigorta ve Ray Sigorta şirketlerinin belirlenen 10 finansal oran doğrultusunda MOORA yöntemi ile performansları değerlendirilecektir. Performans değerlendirilmesinde; *Cari Oran, Nakit Oranı, Varlık Devir Hızı, Borç Oranı, Brüt Kar Marjı, Net Kar Marjı, Özsermaye Karlılığı, Yatırım Karlılığı, Fiyat/Kazanç Oranı ve Piyasa Değeri-Defter Değeri Oranı* gibi finansal oranlar kullanılmıştır. Performansları değerlendirilecek şirketler adına haksız rekabete yol açmamak için bu şirketler A, B, C, D, E ve F alternatifleri olarak adlandırılmıştır. Herbir şirket için belirlenen kriter değerleri hesaplanarak karar matrisi oluşturulup ağırlıklar eşit olarak hesaplanmıştır. Daha sonra MOORA Oran Metodu, Referans Noktası Yaklaşımı ve Tam Çarpım Formu Yöntemi uygulanarak Multi-MOORA yöntemiyle baskınlık araştırması yapıp sonuçlara ulaşılmıştır.

5.1.Finansal Oranların Belirlenmesi

Çalışmada kullanılan finansal oranlar literatürde en sık kullanılan finansal oranlar olup aşağıda daha detaylı olarak açıklanmıştır. Bu oranlar sektör ortalaması, rakiplerin verileri ve geçmiş yıl verileri göz önüne alınarak şirket yöneticilerine alması gereken önlemler hakkında bilgiler vermektedir (Ayдын, 2012; 88-102). Bu oranlar aşağıdaki Tablo 1.’de açıklanmıştır

Tablo 1. Finansal Oranlar ve Kodları

KOD	KRİTERLER	TANIM
K1	Cari Oran: DönenVarlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Firmanın toplam likiditesini ölçen bu oran, cari aktiflerin cari pasifleri ne denli karşıladığını gösterir. Bir başka deyişle, cari oran ne ölçüde büyükse firmanın vadesi gelen cari borçlarını ödeme gücü o denli yüksektir. Cari

		oranın sezgisel olarak 2.0 olması iyi olarak kabul edilir.
K2	Nakit Oranı: Hazır Değerler + Menkul Kıymetler / KVKYK	Bir işletmenin en likit varlıkları, hazır değerleri ile menkul kıymetleridir. Bu nedenle finansal analizde, işletmenin likiditesi analiz edilirken nakit oranına da bakılır
K3	Varlık Devir Hızı: Net Satışlar / Toplam Varlıklar	Toplam varlık devir hızı, işletmenin varlıklarını ne kadar verimli kullandığını gösterir. Oran, her bir liralık varlığın yarattığı satışları ölçer
K4	Borç Oranı: Toplam Yabancı Kaynaklar / Toplam Varlıklar	Firma varlıklarının hangi oranda borçlarla karşılandığını gösterir. Bu oranın düşük olması firmaya kredi verenler için iyi bir gösterge iken oranın yüksek olması, firmanın finansal riskinin arttığını gösterir. Bu riskin yükselmesi firmanın kredi almasını zorlaştırır ve sermaye maliyetini yükseltir. Mümkün olan en düşük seviyede olması istenir.
K5	Brüt Kar Marjı: Brüt Satış Karı / Net Satışlar	Bütün giderleri karşılayıp net kâra katkı sağlayan değerdir ve net satışlar ile satılan malın maliyeti arasındaki farkın, satışlara bölünmesiyle hesaplanır. Satılan malın maliyetinin düşük brüt kâr marjının mümkün olan en yüksek seviyede olması istenir
K6	Net Kar Marjı: Dönem Net Karı / Net Satışlar	Satılan her liralık malın yüzde kaçının vergiden sonraki net kâr olduğunu gösterir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta şudur; karşılaştırılan iki şirketin faiz ve vergiden önceki kârları eşit olmasına rağmen net kârları eşit olmayabilir. Bunun nedeni karşılaştırılan şirketlerden birisinin öz sermayeye ağırlık verip daha az faiz ödemesi diğerinin ise; yüksek bir finansal kaldıraç kullanıp daha fazla faiz ödemesi olabilir. Bu oranın da yüksek olması istenir.
K7	Özsermaye Karlılığı: Dönem Net Karı / Özsermaye	Ortaklar tarafından firmaya yapılan yatırımın ne ölçüde etkin kullanıldığını gösterir. Aktif kârlılık oranından farkı kullanılan finansal kaldıraç seviyesidir. Finansal kaldıraç iyi kullanılmışsa öz sermaye kârlılık oranı yüksek olur.
K8	Yatırım Karlılığı: Dönem Net Karı / Toplam Varlıklar	Yatırım Karlılığı oranı dönem net karının dönem net karına bölünmesiyle elde edilmektedir. Oran, bir işletmenin yapmış olduğu yatırımın karlılığını gösterir.
K9	Fiyat / Kazanç Oranı: Hisse Başı Piyasa Fiyatı / Hisse Başı Kazanç	Fiyat-gelir ya da fiyat-kazanç oranı, işletmenin her bir liralık hisse başı net kazancına karlılık, yatırımcıların hisse senedine kaç lira ödemeye hazır olduğunu gösteren bir orandır.
K10	Piyasa Değeri-Defter Değeri Oranı: Hisse Başı Piyasa Değeri / Hisse Başı Defter Değeri	Piyasa Değeri-Defter Değeri karşılaştırmalarında işletmeler tarafından kullanılacak muhasebe uygulamaları ve değerlendirme yöntemlerine dikkat edilmelidir.

Kaynak: (Aydın, 2012:88-102)

5.2. MOORA Yönteminin Uygulanması

1.Adım: Karar matrisinin oluşturulması : Karar matrisinin satırlarında üstünlükleri sıralanmak istenen alternatifler, (*Ak Sigorta, Anadolu Sigorta, Aviva Sigorta, Güneş Sigorta, Halk Sigorta, Ray sigorta*) sütunlarında ise karar vermede kullanılacak değerlendirme kriterleri (*cari oran, nakit oranı, varlık devir hızı, borç oranı, brüt kar marjı, net kar marjı, öz sermaye karlılığı, yatırım karlılığı, fiyat/kazanç oranı ve piyasa değeri/defter değeri oranı*) yer almaktadır. Kriter ağırlıkları eşit olarak alınmıştır. Oluşturulan karar matrisi aşağıda Tablo 2.'de görülmektedir.

Tablo 2. Standart Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
	Max	Max	Max	Min	Min	Max	Max	Max	Min	Max
A	1,5	0,27	0,03	0,69	0,62	0,41	0,006	0,02	21,89	1,32
B	1,22	0,16	0,006	0,785	1,67	1,2	0,07	0,02	9,57	0,67
C	0,95	0	0	0,983	2,49	0,021	0	0	0	86,31
D	0,89	0,07	0,011	0,788	0,92	0,64	0,03	0,01	26,67	0,93
E	1,41	0,003	0,073	0,714	0,13	0,09	0,26	0,07	6,95	1,79
F	1,3	0,08	0,005	0,726	1,68	1,15	0,02	0,83	38,42	0,83

2. Adım: Matrisin hazırlanmasından sonra, MOORA yönteminin uygulanması için Formül [2] ile standart karar matrisi normalize edilir. Normalize edilmiş karar matrisi; her bir alternatifin her bir kriter açısından aldığı değer bulunduğu sütun değerleri karelerinin toplamının kareköküne bölünerek normalizasyon işlemi yapılır. Normalize edilmiş kara matrisi Tablo 3.'de görülmektedir.

Tablo 3. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
A	0,4969421	0,81478832	0,374678149	0,35792012	0,1715675	0,224049035	0,0220809	0,023995585	0,41320684	0,0152865
B	0,4041796	0,48283752	0,07493563	0,407198977	0,4621254	0,655753272	0,2576107	0,023995585	0,1806482	0,0077590
C	0,3147300	0	0	0,50990649	0,6890372	0,011475682	0	0	0	0,9995339
D	0,2948523	0,21124141	0,137381988	0,408755151	0,2545840	0,349735078	0,11040460	0,01199779	0,5034365	0,0107700
E	0,4671256	0,00905320	0,91171683	0,370369515	0,0359738	0,049181495	0,95683987	0,08398454	0,13119175	0,0207295
F	0,4306832	0,24141876	0,062446358	0,376594213	0,4648926	0,628430219	0,07360306	0,99581678	0,72523559	0,0096120

3.Adım: Moora yöntemlerinden biri olan Oran Metodunda; normalize edilmiş karar matrisi değerlerinin optimizasyonu için; amaç fonksiyon değerlerine göre her bir alternatif için max değerler toplamından min değerler toplamı çıkartılır. Daha sonra bu değerler Tablo 4.'de görüldüğü gibi büyükten küçüğe sıralama yapılır.

Tablo 4. Oran Metodu Matrisi

	Max	Max	Max	Min	Min	Max	Max	Max	Min	Max		S
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	(Max-Min)	r
A	0,49694217	0,814788322	0,374678149	0,357920101	0,171567575	0,224049090	0,02208092	0,023995585	0,413206847	0,01528658	1,029126278	2
B	0,404179632	0,482837524	0,07493563	0,407198989	0,462125454	0,655753232	0,257610737	0,023995585	0,18064822	0,007759098	0,857098873	4
C	0,314730041	0	0	0,5099064964	0,689037272	0,011475656	0	0	0	0,999533949	0,126795849	5
D	0,294852354	0,211241417	0,137381988	0,408755151	0,254584040	0,349735050	0,110404601	0,011997793	0,503436574	0,010770091	0,04039246	6
E	0,46712564	0,009053204	0,91171683	0,370369595	0,035973838	0,049181414	0,956839879	0,083984548	0,131191758	0,020729529	1,961096018	1
F	0,430683214	0,241418762	0,062446358	0,376594242	0,464892626	0,628430202	0,073603068	0,995816787	0,725235599	0,009612016	0,875287995	3

4. Adım: Oran metoduna ek olarak normalize edilmiş kara matrisi üzerinden her amaç için ayrı ayrı "Referans Noktaları" belirlenir. Bu noktalar amaç minimizasyon ise min, maksimizasyon ise max noktalarıdır. Belirlenen bu noktalardan, her değer için uzaklıklar formül 4 yardımıyla bulunur. Bu şekilde Referans Noktası Matrisi Tablo 5.'de oluşturulmuş olur. Bu matrise göre her bir alternatifin maksimum değeri seçilip yazılır. Daha sonra bu yazılan maksimum noktalara göre sigorta şirketlerinin küçükten büyüğe sıralaması yapılır. Referans Noktası yaklaşımına göre tablonun sonundaki değerler her bir alternatife göre en yüksek değerler seçilerek oluşturulmuştur.

Tablo 5. Referans Serisi Oluşturulmuş Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10		Sıra
	Max	Max	Max	Min	Min	Max	Max	Max	Min	Max	$\Sigma \max X_{ij} - \Sigma \min X_{ij}$	
A	0	0	0,537038681	0	0,135593	0,4317042	0,934758959	0,971821201	0,413206847	0,9842473	0,98424732	2
B	0,092762538	0,33195079	0,8367812	0,0492788	0,426151	0	0,699229142	0,971821201	0,18064822	0,9917748	0,991774803	5
C	0,182212129	0	0,91171683	0,1519863	0,653063	0,6442775	0,956839879	0,995816787	0	0	0,995816787	6
D	0,294852354	0,60354690	0,774334842	0,0508350	0,218610	0,3060181	0,846435277	0,983818994	0,503436574	0,9887638	0,98876381	4
E	0,02981653	0,805735119	0	0,0124493	0	0,6065717	0	0,911832238	0,131191758	0,9788043	0,978804371	1
F	0,066258956	0,57336956	0,849270472	0,0186740	0,428918	0,0273230	0,883236811	0	0,72523559	0,98792188	0,987921884	3

5. Adım : Tam Çarpım Formuna göre karar matrisi üzerinden alternatifler ve kriterler birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. K1 ve K2' nin değerleri maksimum-maksimum olduğu için her ikisinin karar matrisindeki değerleri çarpılır. Oluşan K1*K2 değeri ile K3 formunun değeri de maksimum olduğu için (K1*K2) ile K3 çarpılır. K4' ün değeri minimum olduğu için ise oluşturulan son değer ((K1*K2)*K3) K4' e bölünür. Bu işlem maksimum değerde olan kriterlerde çarpılıp minimum değerde olan kriterler bölünerek devam eder. Son olarak K10 kriteriyle de işlemler yapıldığında her bir kriter için sonuca ulaşılır ve bu sonuçlar büyükten küçüğe sıralanıp Tam Çarpım Formu sıralamasına (Tablo 6.) ulaşılır.

Tablo 6. Tam Çarpım Formu

		1	2	2,1	3	3,1	4	4,1	5	5,1	
		K1	K2	K1*K2	K3	2.1*K3	K4	3.1/K4	K5	4.1/K5	
		Max	Max		Max		Min		Min		
A		1,5	0,27	0,405	0,03	0,01215	0,69	0,017608696	0,62	0,028401122	
B		1,22	0,16	0,1952	0,006	0,0011712	0,785	0,001491975	1,67	0,000893398	
C		0,95	0	0	0	0	0,983	0	2,49	0	
D		0,89	0,07	0,0623	0,011	0,0006853	0,788	0,00086967	0,92	0,000945294	
E		1,41	0,003	0,00423	0,073	0,00030879	0,714	0,000432479	0,13	0,003326761	
F		1,3	0,08	0,104	0,005	0,00052	0,726	0,000716253	1,68	0,000426341	
	6	6,1	7	7,1	8	8,1	9	9,1	10	10,1	
	K6	5.1*K6	K7	6.1*K7	K8	7.1*K8	K9	8.1/K9	K10	9.1*K10	
	Max		Max		Max		Min		Max		Sıra
A	0,41	0,0116444	0,006	6,9866805	0,02	1,3973406	21,89	6,3834408	1,32	8,426108	1
B	1,2	0,0010720	0,07	7,5045405	0,02	1,5009106	9,57	1,5683507	0,67	1,050707	5
C	0,021	0	0	0	0	0	0	0	86,31	0	6
D	0,64	0,0006049	0,03	1,8149605	0,01	1,8149607	26,67	6,8052609	0,93	6,328809	2
E	0,09	0,0002994	0,26	7,78462	0,07	5,4492406	6,95	7,8406307	1,79	1,4034706	4
F	1,15	0,000490293	0,02	9,8058506	0,83	8,1388606	38,42	2,1183907	0,83	1,7582607	3

6. Adım : Uygulanan Moora Oran Metodu, Referans Noktası Yaklaşımı ve Tam Çarpım Formu yöntemleri kullanıldıktan sonra, yapılan sıralamalar toplu bir şekilde değerlendirilir ve bir baskınlık karşılaştırması yapılarak sıralamaya konulur. Baskınlık karşılaştırması sonucunda Tablo 7.' deki değerler elde edilerek sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 7. MULTI-MOORA Sonuç Tablosu

	ORAN METODU	REFERANS NOKTASI	TAM ÇARPIM FORMU	MULTI-MOORA
A	2	2	1	2
B	4	5	5	5
C	5	6	6	6
D	6	4	2	4
E	1	1	4	1
F	3	3	3	3

Tablo 7.'ye bakıldığında elde edilen sonuçta en iyi sıralamaya sahip olan alternatif E şirketi, en kötü sonuca sahip olan ise C şirketi olmuştur. Moora Oran Metodu, Referans Noktası Yaklaşımı ve Tam Çarpım Formu yöntemleri kullanıldıktan sonra Multi-Moora Yöntemiyle baskınlık araştırması yapılarak bu sonuçlara ulaşılmıştır.

6. Sonuç Ve Değerlendirmeler

Çok kriterli karar verme teknikleri hızla değişen, giderek zorlaşan yaşam ve çalışma koşulları, insanları, kurum ya da işletmeleri sürekli "çok iyi" ve "iyi" olarak karar vermeye zorlamaktadır. Böyle bir ortamda ayakta kalabilmek, rekabet avantajı kazanmak ve bunu sürdürmek için sağlıklı karar verme bir gereklilik olmaktadır. Geleneksel olarak bir karara ulaşılırken, karar süreci ile ilgili veriler toplanır ve "sezgisel" olarak analiz edilerek sonuca varılır. Ancak artık birçok durumda başarılı kararlar verebilmek için alternatif davranış yolları bilimsel karar verme tekniklerinin desteği ile değerlendirilmektedir. Gerçek hayatta karşılaşılan karar problemleri; birden fazla faktörün ve amacın bir arada değerlendirilmek zorunda olması, amaçların genel olarak birbirleri ile çatışmaları, bunlara ulaşma derecelerinin ölçülmesindeki zorluklar, karar durumlarının içerdiği belirsizlikler, karar süreçlerine birden fazla aktörün dahil olması, kararın sonuçlarının bir çok kişiyi ilgilendirmesi ve hayati önem taşıyor olması gibi nedenlerle karmaşık bir yapıdadırlar. Karar vericiye bu tür problemlerin üstesinden gelmede -onun kişisel değer yargılarından da faydalanarak yardımcı olan bilimsel teoriler ve analitik yöntemler geliştirilmiştir. Modern karar destek yöntemlerini kullanan organizasyonlar, giderek karmaşık bir hal alan iş ortamında şirketlere önemli bir rekabet avantajı kazanmaktadır (Çınar, 2004:13).

Bu çalışmada da, çok kriterli karar verme yöntemlerinden MULTIMOORA yöntemi kullanılarak BIST'de işlem gören 6 sigorta şirketinin performans değerlemesi çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan MULTIMOORA yöntemi ile yapılmıştır. Sigorta şirketlerinin performans değerlemede on kriter kullanılmıştır. Karar matrisini oluşturan kriter değerleri BIST'in resmi sitesinden, şirketlerin faaliyet raporlarından ve Bigpara adlı web sitesinden faydalanarak elde edilmiştir. Yapılan uygulama sonucunda E olarak isimlendirilen şirketin ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Böylece BIST'de faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin, mali durumları (belli bir dönemdeki mali performansları) açısından karşılaştırılarak, sigortalar arası bir derecelendirmeye ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, sigorta şirketleri ile ilgili dönemdeki bilançolarından hesaplanan finansal oranlar çoklu nitelikler olarak düşünülerek elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Bu çalışma, MULTI-MOORA yöntemi kullanılarak diğer sektörlerde şirket karşılaştırması veya benzer şekilde şirketlerin yıllar itibari ile performanslarını karşılaştırılmasında kullanılabileceğini göstermiştir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Y. & Kaya, Z., (2013). “Türkiye’de Hayat Dışı Ve Hayat\Emeklilik Sigorta Sektörünün Finansal Performans Analiz Ve Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26 (13): 355-371.
- Altan, S.M., (2010). “Türk Sigortacılık Sektöründe Etkinlik: Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle Bir Uygulama”, *Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (1): 185-204.
- Aydın, N., (2012). Finansal Yönetim-1, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Dizgi Ekibi.
- Brauers, W.K.M. & Ginevicius, R., (2010). “The Economy of the Belgian Regions Tested with MULTIMOORA”, *Journal of Business Economics and Management*, 11 (2): 173-209
- Brauers, W.K.M. & Zavadskas, E.K., (2006). “The MOORA Method And Its Application to Privatization In A Transition Economy”, *Control And Cybernetics*, 35 (2): 445-469.
- Brauers, W.K.M., Zavadskas, E.K., Peldschus, F. & Turskis, Z., (2008 June). “Multi-Objective Optimization of Road Design Alternatives with an Application of the MOORA Method” , *The 25th International Symposium on Automation in Robotic in Construction*, 26-29 June 2008, 541-548
- Brauers, W.K.M., Zavadskas, E.K., Turskis, Z. & Vilutienė, T., (2008). “Multi-Objective Contractor’s Ranking By Applying The MOORA Method”, *Journal of Business Economics and Management*, 9 (4): 245-255.
- Çınar, Y., (2004). Çok Nitelikli Karar Verme Ve 'Bankaların Mali Performanslarının Değerlendirilmesi' Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çiftçi, H., (2004). “Türk Sigorta Sektörünün Sorunları; DEA Analizi ile Türk Sigorta Şirketlerinin Etkinlik Düzeylerinin Belirlenmesi”, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1): 121-149.
- Fan Chiang Ku and Cheng Shu Wen, (2009). “Using Analytic Hierarchy Process Method and Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution to Evaluate Curriculum in Department of Risk Management and Insurance”, *Journal Social Science*, 19 (1), p.1-8.
- Gadakh, V.S., (2011). “Application of MOORA Method for Parametric Optimization of Milling Process”, *International Journal Of Applied Engineering Research*, 1 (4): 743-758
- Görener, A., Dinçer, H. & Hacıoğlu, Ü., (2013). “Application of Multi-Objective Optimization on the Basis of Ratio Analysis (MOORA) Method for Bank Branch Location Selection”, *International Journal of Finance & Banking Studies*, 2 (2): 41-52.
- Kalibatas, D. & Turskis, Z. (2008). “Multicriteria Evaluation of Inner Climate by Using Moora Method”, *Journal of Information Technology and Control*, 37 (1): 79-83
- Karaca, T., (2011). Proje Yönetiminde Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerini Kullanarak Kritik Yolu Belirlenmesi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kılıçkaplan, S. & Baştürk Hayırsever, F., (2004). “Türkiye Hayat Dışı Alanda Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinin 2002 Yılındaki Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Ölçülmesi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6 (2): 63-79.

- Kılıçkaplan, S. & Karpat, G., (2004). “Türkiye Hayat Sigortası Sektöründe Etkinliğin İncelenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1): 1-14.
- Kildiene, S., (2013). “Assessment of Opportunities for Construction Enterprises in European Union Member States Using the MULTIMOORA Method” , *Journal of Procedia Engineering*, 57: 557-564.
- Kracka, M., Brauers, W.K.M. & Zavadskas, E.K., (2010). “Ranking Heating Loses in a Building by Applying the Multimoora”, *Journal of Engineering Economics*, 21 (4): 352-359.
- Mansor Shazali Abu & Radam Alias, (2000). “Productivity and Efficiency Performance of the Malaysian Life Insurance Industry”, *Jurnal Ekonomi Malaysia*, 34, p. 93-105.
- Önay, O. & Çetin, E., (2012). “Turistik Yerlerin Popülaritesinin Belirlenmesi: İstanbul Örneği”, *Yönetim Dergisi*, 23 (72): 90-109.
- Peker, İ. & Baki, B., (2011). “Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Türk Sigortacılık Sektöründe Performans Ölçümü”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7 (4): 1-18.
- Şenel, A., (2006). “Sigorta Şirketlerinde Mali Yeterlilik”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, VIII (2): 297-315.
- Tsai Hui-Yin, Huang Bao-Huey & Wang An Siou, (2008). “Combining ANP and TOPSIS Concepts for Evaluation the Performance of Property-Liability Insurance Companies”, *Journal of Social Sciences*, 4 (1), p.56-61
- Wang Jiun-Hao & Chang Hung-Hao, (2010). “Examining The Types And Payments Of The Disabilities Of The Insurants in The National Farmers’ Health Insurance Program in Taiwan”, *Bio-Med Central Public Health*, 10, p.646.

IJBEMP

International Journal of Business, Economics and Management Perspectives

Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi

ISSN: 2458-8997

Yıl: 1, Sayı: 2, Mart 2016, s. 76-85

Öğr. Gör. Dr. Uğur ÇİÇEK

Süleyman Demirel Üniversitesi Gelendost Meslek Yüksekokulu, ugurcicek@sdu.edu.tr

Öğr. Gör. Hakkı KIYMIK

Süleyman Demirel Üniversitesi Gelendost Meslek Yüksekokulu, hakkikiymik@sdu.edu.tr

TÜRKİYE’DE BİNEK OTOMOBİL FİYATLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN HEDONİK YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

TÜRKİYE’DE BİNEK OTOMOBİL FİYATLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN HEDONİK YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Öz

Otomobil birçok farklı özelliğe sahip olan heterojen bir maldır. Hedonik fiyat modeli heterojen malların sahip olduğu özelliklerin fiyat üzerindeki etkisinin ölçülmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de otomobillerde bulunan özelliklerin otomobilin fiyatını ne ölçüde etkilediği hedonik fiyat modeli ile tahmin edilmiştir. Analizde veri olarak Türkiye’de en fazla satışı yapılan 10 otomobil markasının 32 model ve alt modelinden oluşan 105 farklı otomobilin sahip olduğu özellikler kullanılmıştır. Model log-lin formunda oluşturulmuş ve değişen varyansın sınamak için White Testi uygulanmıştır. Modelde toplam 22 tane bağımsız değişken kullanılmış ve bunlardan 11 tanesi istatistiksel olarak 0,01 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Tahmin sonuçlarına göre, otomobil fiyatlarını etkileyen en önemli unsurlar; yakıt türü, ortalama yakıt tüketimi, otomobilin ağırlığı, silindir hacmi ve denge kontrol sistemi olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hedonizm, Hedonik Fiyat Modeli, Otomobil Fiyatı, Otomobil Piyasası

THE ANALYSIS OF THE FACTORS AFFECTING PASSENGER AUTOMOBILES PRICES WITH HEDONIC FRAMEWORK APPROACH IN TURKEY

Abstract

Automobile is a heterogeneous product with many different features. Hedonic price model ensures to measure the effects of the features of heterogeneous products on price. In this study, in what extent did the features of cars available in Turkey affect the car’s price is estimated by the hedonic price model. The data was obtained from the features of 105 different cars consisting of 32 models and sub-models of 10 brands that have the most sales in Turkey. Model created in the form of log-lin and the White (heteroscedasticity) test was applied to test changing variance. In this model 22 independent variables used and in these variables 11 were found to be statistically significant at the .01 level of significance. According to the results of estimates, the most important factors that influence car prices are; fuel type, the average fuel consumption, the weight of the car, the cylinder volume and the stability system.

Keywords: Hedonism, Hedonic Price Model, Car Price, Automobile Market

GİRİŞ

Hedonik terimi, keyif ve mutluluğun hayattaki en büyük iyilik olduğu öğretisini tanımlayan ‘Hedonizm’ kelimesinden türemektedir(Heijden, 2004: 695).

“Hedonizm” tam anlamıyla, “hayattan mümkün olan en fazla zevki alabilecek şekilde yaşamak ve davranmak” olarak tanımlanır ve hayatta en önemli şeyin insanın kendisini zevklendirmesi fikrine dayanır(Parmeter, 2010: 11). Hedonizm, tüketicinin bencilliğiyle ve duyguları hoş tutmasıyla ilgilidir. Hedonizm, beş duyu organıyla hissetmekten daha derinden hissetmek; yani “duyusal değil duygusal” olarak hissetmektir. Bu durum, bir ölçüde hedonik tüketimin zihinsel imajlarla ve fantezilerle ilgili olmasına yol açmaktadır(Özdemir ve Yaman, 2007: 82). Hedonik durum; Holbrook ve Hirschman (1982), Hirschman ve Solomon (1984) tarafından belirtilen hoşlanma ve hoşlanmamanın yanında sevgi, nefret, korku, neşe, sıkıntı v.b. gibi heyecan verici duygulardan ileri gelmektedir(Ahtola, 2006: 8).

Bireyler herhangi bir mal alımında veya kiralamada, malın bir takım karakteristik özelliklerine göre, faydalarını maksimum eden seçimlerde bulunurlar. Bu özelliklerin her biri malın değeri üzerinde artırıcı veya azaltıcı etkiye sahip olabilmektedir. Malın değeri, sahip olduğu özelliklere göre farklılaşabileceği gibi, bu özelliklerin malın üzerindeki etkisi de bölgeden bölgeye hatta ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Aslında malın değeri fayda düzeyidir. Fayda, bireyin bir mal demetinden elde etmiş olduğu mutluluk bir diğer ifade ile tatmin ölçüsüdür. Fayda ölçülemediğinden dolayı, faydayı ölçmeye yarayacak bir takım modeller geliştirilmiştir(Kayar, 2011: 21).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de binek otomobillerin özelliklerinin ve fiyatlarının hedonik model çerçevesinde incelenmesidir. Çalışmada otomobillerin sahip olduğu özelliklerin fiyat üzerindeki etkisi hesaplanmıştır.

1. HEDONİK FİYAT MODELİ

Hedonik Fiyat Modeli (HFM), heterojen malların sahip oldukları karakteristiklerin her birinin tüketiciye farklı bir fayda ya da tatmin düzeyi sağladığını gösteren, Klasik İktisadın Tüketici Teorisine dayanan bir modeldir. Modelde bir malı oluşturan karakteristikler tüketicilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamakta ve her bir karakteristiğin tüketimi sonrası tüketicilerin fayda ya da tatmin düzeyi değişmektedir. Bu nedenle, mal ve hizmetlerin tüketimi sonrası ortaya çıkan haz, memnuniyet, tatmin ya da fayda anlamlarını ifade eden “Hedonik” terimi bu modellere adını vermektedir.

HFM Lancaster (1966)’in tüketici tercih teorisine dayanmaktadır. HFM ile öncelikle bir malın sahip olduğu özellikleri ile o malın fiyatı arasında ilişki kurulmakta daha sonra da ilave her bir özelliğin malın fiyatı üzerindeki etkisi ayrıştırılarak ilave özellikler ile malların farklılaştırılması sağlanmaktadır (Özkan ve Yalpır, 2005). Bir başka ifade ile HFM, belirli bir malın fiyatını, malın sahip olduğu özelliklerin değer toplamı olarak ifade eden ve her bir özelliğin değerini regresyon analizi kullanılarak tahmin eden bir yöntem olmaktadır (Shimizu et al., 2010: 12).

Hedonik fiyat metodunun dahice kavramalarından biri de, bu modelin bir Pazar-dışı değerlendirme tekniği haline gelmesidir. Net olarak fiyatlandırılmayacak özellikler, satılan üründen ayrılamayacağı için, bu özellikler ile ilgili biçimsel bir piyasa oluşmamaktadır. Otomobilinizin daha fazla beygir gücüne sahip olması için, beygir gücü piyasasına gidip alamazsınız, bunun için daha fazla beygir gücüne sahip bir başka otomobil satın almak durumunda kalırsınız. Dolayısıyla bu endeksler, normal pazarlarda alım satımı yapılmayan ve genel ekonomik mallar olmayan ürünlerin değerini belirleyebilecek bir yol olduğu için gerçekten eşsizdir.

2. HEDONİK FİYAT MODELİNİN EVRİMİ

Hedonik modellerinin teorisinin altında yatan neden farklılaştırılmış ürünlerin altında yatan nedendir. “Ev” ve “otomobil” gibi aynı isimle adlandırılan ürünler, gerçekte üründen ürüne önemli şekilde farklılaşan özelliklerden oluşmaktadır ve bu farklılaşmanın ürünlerin fiyatlarını nasıl etkilediğini belirlemek arzulanmaktadır (Parmeter, 2010: 19).

HFM’nin temelleri 1920’li yıllara dayanmaktadır. Yapılan araştırmaların çoğunda bu alandaki ilk çalışmanın 1928 yılında Waugh’un tarım malları için yaptığı analiz olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte Colwell ve Dilmore (1999), 1922 yılında Haas’ın tarımsal alan fiyatlandırmasına yönelik yüksek lisans tezinin ilk çalışma olduğunu belirtmişlerdir (Colwell and Dilmore, 1999: 620-626). Bartik (1987) ise, 1939 yılında Amerikan otomobil sanayi uzmanı olan Court’un otomobilin fiyatını, otomobilin çeşitli özelliklerinin bir fonksiyonu olarak ele alıp heterojen malların hedonik fiyatlarını analiz ettiği çalışmasını, yapılan ilk çalışma olarak belirtmiştir (Bartik, 1987: 81-88).

Triplett’e göre bağımlı değişken ve değer arasında ilişkiyi (hedonik) ilk kez açıklayan iktisatçılar tarım iktisatçıları olmuşlardır. Court ise açıklayıcı değişken-değer fonksiyonunu ilk kez “hedonik” olarak adlandırmış ve bu fonksiyonu ilk kez fiyat endekslerindeki kalite değişimi sorununa uygulamıştır (Triplett, 2004: 26). A. Court’a göre yeni model ürünler eski modellere oranla daha fazla arzu edilen özelliklere sahip olduğundan yeni ve eski moda ürünlerin fiyatları arasındaki farkın direkt enflasyona yansıtılmaması gerekmektedir. Court ve daha sonralar Z. Grilliches fiyatları ürün özelliği ile ilişkilendiren regresyon kullanılmasını, daha da sonra ise bunun yardımıyla “kaliteye göre düzeltilmiş” fiyat değişmelerinin elde edilmesini önermişlerdir (Alakbar, 2007: 23).

Court’un nihai amacı otomobil endüstrisine ilişkin fiyat endeksini ortaya koymaktır. Daha sonra bu metod traktörler, bulaşık makineleri v.b. diğer tüketici mallarını kapsayacak şekilde genişletilmeye başlanmıştır. Hedonik modellerinin teorisinin altında yatan neden farklılaştırılmış ürünlerin altında yatan nedendir. “Ev” ve “otomobil” gibi aynı isimle adlandırılan ürünler, gerçekte üründen ürüne önemli şekilde farklılaşan özelliklerden oluşmaktadır ve bu farklılaşmanın ürünlerin fiyatlarını nasıl etkilediğini belirlemek arzulanmaktadır. Court (1939), sınırsız bir dizi özellik çerçevesinde farklılaştırılmış ürünler üzerinde araştırma yapmak için itinalı bir matematiksel model geliştirirken, kısa bir süre

sonra Houthaker (1952)’den, bu alanda tüketici davranışlarının anlaşılması ve kalite değişimleri ile bağlantısı konularında önemli katkılar gelmiştir. Houthaker’in modeline önemli iyileştirme ve pekiştirmeler de, Becker (1965), Lancaster (1966) ve Muth (1966)’dan gelmiştir (Parmeter, 2006: 21).

Sherwin Rosen’in 1974’deki yeni ufuklar açan çalışmasından çok önce farklılaştırılmış ürünler ile ilgili teorik çalışmalar olsa da, tüketiciler ve üreticiler arasındaki benzerlik dikkat çekmektedir. Rosen, hedonik regresyonu sadece bir index sayı göstergesi olarak kullanmak yerine farklılaştırılmış ürünler pazarında dengenin bir yansıması olarak görmüştür (Rosen, 1974: 34-55).

Rosen (1974) tarafından ortaya konan ekonomik model, alıcı ve satıcı etkileşiminin bir ürün spektrumu içinde yer aldığı rekabetçi denge tanımında toplanır. Burada, mallar ürün özellikleri olarak görülebilir ve pazarda ticareti yapılan tek mal vardır. Bu model, üzerinde alıcılar ve satıcıların konuştuğu çeşitli boyutlar düzlemindeki bir rekabetçi dengenin tanımı anlamına gelir. Bu nedenle, düzlemdeki her hangi bir nokta Denklem 1 koordinatlarının vektörü olarak gösterilir:

$$z_i = (z_1, z_2, \dots, z_n) \quad (1)$$

Burada z_i , her bir ürünün içerdiği i ninci özelliğin miktarı olarak görülür. Sınıf içerisindeki ürünler tamamen z nin numerik değerleri ile belirlenmekte ve alıcılara farklı özellik paketleri sunmaktadır.

Ayrıca, ürün farklılaştırmasının varlığı çok sayıda alternatif paketin mevcut olduğu anlamına gelir. Bu yüzden, ürünlerdeki dönüşümler, özellikler demeti olarak düşünüldüğünde satışlara denktir ki bu durum eşit avantaj prensibinin piyasa dengesi analizinde kullanılabilir olduğunu varsayar.

Tüketicilerin sadece tek bir satıcı ile eşleştiği bir piyasa varsayalım. Tüketicilerin kararlarını verirken esas aldıkları hedonik fiyat fonksiyonu $p(z)$ olsun. Bu fonksiyon malın özellikleri değiştiğinde fiyatın nasıl değişeceğini gösteren bir fonksiyondur:

$$p_z = p(z_1, z_2, \dots, z_n) \quad (2)$$

Piyasada rekabetin ortaya çıkmasının nedeni, kurumların pazara her hangi bir ağırlık koymamaları ve fiyatları da kendi kararlarına parametrik şekilde görmeleridir. Gerçekte p_z fonksiyonu yukarıda belirtildiği gibi, bir dizi hedonik fiyat ile aynıdır. Bu fiyatlar bazı piyasa koşulları ile belirlenir: Düzlem üzerinde her noktada, satıcılar tarafından sunulan mal miktarı, mutlaka o düzlem üzerinde konuşlanmayı tercih eden tüketiciler tarafından istenilen miktara eşit olmalıdır. Burada hem tüketiciler hem de üreticiler, konumsal ve miktarla ilgili kararlarını maksimizasyon davranışı üzerine oturturlar. Ayrıca denge fiyatları da alıcı ve satıcılar mükemmel şekilde eşleştiğinde belirlenmektedir. Hiçbir birey de mevcut pozisyonunu geliştiremez. Tüm optimum tercihler yapılabilir. Genelde piyasadaki fiyatlar (p_z), temel olarak tüketici tercihleri ve üretici maliyetleri tarafından belirlenir. Rosen’in çalışmasında, gözlemlerin uygun şekilde dönüşümü ile bu dağılımların altında yatan parametrelerin nasıl belirlenebileceği gösterilmektedir.

3. TÜRKİYE BİNEK OTOMOBİL PİYASASI HEDONİK FİYAT ANALİZİ

Otomotiv sanayi, yarattığı katma değer, doğrudan ve dolaylı olarak istihdama katkısı ve teknolojik gelişmeye öncülük etmesi dolayısıyla ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol oynamakta olup; tüm sanayileşmiş ülkelerde ekonominin lokomotif sektörü konumundadır. Sektörün ekonomideki sürükleyici-lokomotif etkisinin nedeni, ekonominin diğer sektörleri ile olan çok yakın ilişkisidir. Otomotiv sanayi, başta demir-çelik olmak üzere, petro-kimya, lastik gibi temel sanayi dallarında başlıca alıcı ve bu sektörlerdeki teknolojik gelişmenin de sürükleyicisidir. Birçok sektöre de ürün vererek bu sektörleri canlandırmaktadır. Bu nedenle sektördeki değişimler, ekonominin tümünü yakından etkilemektedir (İSO, 2002: 7).

Otomobil birçok farklı özelliğe sahip olan heterojen bir maldır. Bu özelliklerin her birinin fiyat üzerinde etkisi olmasına karşın, otomobilin tüm özelliklerin bütününden oluşan tek bir fiyatı bulunmaktadır. Bu durum modelin, heterojen bir malın fiyatının onu oluşturan farklı özelliklerin piyasa fiyatlarının (örtük fiyatlar) toplamından ibaret olduğu varsayımından kaynaklanmaktadır. Böylece heterojen

mallar için marjinal fiyatlar söz konusu olmaktadır. Çalışmanın temel amacı otomobilin farklı özelliklerinin fiyatına olan marjinal etkisinin ekonometrik analizler ile belirlenmesidir.

3.1. Veriler ve Yöntem

Araştırmanın verileri Türkiye’de 2013 (Ocak-Aralık) ve 2014 (Ocak-Haziran) yıllarının toplamında en fazla satışı yapılan 10 otomobil markasının 32 model ve alt modellerinin oluşturduğu 105 farklı otomobilin sahip olduğu özelliklerden elde edilmiştir. Bu markalar ve satış rakamları Tablo 1’ de, markaların modelleri ise Tablo 2’ de gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de En Fazla Satışı Yapılan 10 Otomobil Markası ve Satış Rakamları

MARKALAR	2013 Ocak-Aralık	2014 Ocak-Haziran	TOPLAM
RENAULT	96.761	34.450	131.211
VOLKSWAGEN	88.304	35.813	124.117
OPEL	55.719	17.972	73.691
FORD	58.405	13.327	71.732
FİAT	50.256	15.662	65.918
HYUNDAI	48.122	17.623	65.745
TOYOTA	36.030	11.111	47.141
DACİA	28.901	9.984	38.885
PEUGEOT	23.068	7.282	30.350
MERCEDES	20.023	9.479	29.502

Kaynak: ODD

Son bir buçuk yılda Türkiye’de en fazla satışı yapılan otomobil markası toplam 131.211 adetle Renault’dur. Onu yaklaşık 125 bin adetle Volkswagen takip etmektedir. En fazla satılan ilk 10 otomobil markasının sonuncusu yaklaşık 30 bin adetle Mercedes’dir. Mercedes marka otomobiller gerek sahip olduğu özellikler gerekse diğer markalara göre çok yüksek olan fiyatları nedeniyle analiz aşamasında modelden çıkarılmıştır.

Çalışma sadece binek otomobilleri kapsamaktadır. Bu yüzden hafif ticari araçlar ve arazi araçları veri olarak kullanılmamıştır.

Tablo 2: Analizde Kullanılan Markalar ve Modelleri

RENAULT	VOLKSWAGEN	OPEL	FORD	FİAT	HYUNDAI	TOYOTA	DACIA	PEUGEOT
CLİO	POLO	CORSA	FİESTA	PUNTO	ACCENT BLUE	YARIS	STEPWAY	208
FLUENCE	GOLF	ASTRA	FOCUS	LİNEA	ELENTA	AURİS	DUSTER	308
CAPTUR	JETTA	INSIGNIA	MONDEO	500 L		COROLLA		508
	PASSAT		C-MAX			AVENSİS		

3.2. Değişkenlerin Tanımlanması

Analizde toplam 34 tane bağımsız değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerin 13 tanesi sürekli, 21 tanesi ise varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişkenlerdir. Sürekli değişkenler; otomobilin uzunluğu, genişliği, yüksekliği, ağırlığı, bagaj hacmi, max hızı, max gücü, max torku, hızlanma süresi, CO2 emisyonu ve ortalama yakıt tüketiminden oluşmaktadır.

Değişkenler otomobillerde bulunan ancak belirli bir fiyatı olmayan özelliklerden oluşturulmuştur. Örneğin; Aracımızın daha yüksek olmasının veya bagajının daha geniş olmasının belirlenmiş bir fiyatı bulunmamaktadır. Otomobil piyasasında opsiyonel olarak adlandırılan ve fiyatı belirtilmiş olan otomatik vites, cam tavan ve deri koltuk gibi özelliklerin fiyata olan etkisi zaten belli olduğu için bu tür özellikler değişkenler arasında yer almamaktadır.

Tablo 3: Değişkenlerin Tanımlanması

DEĞİŞKENLER	DEĞİŞKENİN ADI	DEĞİŞKENİN TANIMI
BAĞIMLI DEĞİŞKEN	OTOF/LOGOTOF	Otomobilin TL cinsinden fiyatı
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	SDN	Otomobil sedan ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
	HTCBK	Otomobil hatchback ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
	BNZ	Otomobil benzinli ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
	DZL	Otomobil dizel ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
	UZNLK	Otomobilin cm cinsinden uzunluğu
	GNSLK	Otomobilin cm cinsinden genişliği
	YKSKLK	Otomobilin cm cinsinden yüksekliği
	AGRLK	Otomobilin kg cinsinden ağırlığı
	BAGAJ	Otomobilin bagajının litre cinsinden kapasitesi
	MOTOR	Otomobilin cc cinsinden silindir hacmi
	TORK	Otomobilin maksimum torku
	PS	Otomobilin maksimum güç seviyesi
	HIZ	Otomobilin ulaşabileceği maksimum hız seviyesi
	HZLNM	Otomobilin 0'dan 100 km ye saniye cinsinden hızlanma süresi
	CO2	Otomobilin CO2 emisyonu
	YAKT	Otomobilin 100 km de litre cinsinde ortalama yakıt tüketimi
	AIRBG	Otomobilde bulunan hava yastığı sayısı
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	VSA	Otomobilde denge kontrol sistemi varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	YOKUS	Otomobilde yokuş kalkış desteği varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	USB	Otomobilde portatif müzikçalar bağlantı soketi varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	YLBIG	Otomobilde yol bilgisayarı varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	CRUSE	Otomobilde hız sabitleyici varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	PARKSEN	Otomobilde park sensörü varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	SISLAM	Otomobilde sis lambası varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	KOLDAY	Otomobilde ön kol dayama aparatı varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	YGMRSN	Otomobilde yağmur sensörü varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	FARSEN	Otomobilde far sensörü varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	TORPSOG	Otomobilde torpido soğutma özelliği varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	JANT	Otomobilde alüminyum alaşımlı jant varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken

	ZENON	Otomobilde zenon far varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	DIGKLMA	Otomobilde dijital klima varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	IMMO	Otomobilde immobilizer varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken
	KOLTIST	Otomobilde koltuk ısıtma özelliği varsa 1, yoksa 0 değerini alan kukla değişken

3.3. HFM Tahmin Sonuçları

Türkiye’de binek otomobil fiyatlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine kurulan HFM aşağıdaki şekilde tahmin edilmiştir:

$$\begin{aligned} \log \text{tofof}_i = & \beta_0 + \beta_1 \text{Agrlk}_i + \beta_2 \text{Bagaji}_i + \beta_3 \text{Co2}_i + \beta_4 \text{Motor}_i + \beta_5 \text{Tork}_i + \beta_6 \text{Ps}_i \\ & + \beta_7 \text{Yksklk}_i + \beta_8 \text{Yakt}_i + \beta_9 \text{Hzlnm}_i + \beta_{10} \text{Hız}_i + \beta_{11} \text{Cruse}_i \\ & + \beta_{12} \text{Parksen}_i + \beta_{13} \text{Sislam}_i + \beta_{14} \text{Digklma}_i + \beta_{15} \text{Kolday}_i + \beta_{16} \text{Ygmrsen}_i \\ & + \beta_{17} \text{Bnz}_i + \beta_{18} \text{Farsen}_i + \beta_{19} \text{Usb}_i + \beta_{20} \text{Sdn}_i + \beta_{21} \text{Vsa}_i + \beta_{22} \text{Torpsog}_i + \varepsilon_i \end{aligned}$$

Modelde kullanılan değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 3’de gösterilmiştir. Model iki aşamalı olarak kurulmuştur. Birinci aşamada EKK yöntemi ile orjinal model tahmin edilmektedir. İkinci aşamada değişen varyans sorunun olup olmadığı test edilmiştir. Modelde değişen varyans White Testi ile sınanmıştır. White testinde yardımcı model kurulur ve orijinal modeldeki bağımsız değişkenlerin kendilerinin, karelerinin ve çapraz çarpımlarının yer aldığı ikinci model kurularak tahmin edilir. White testi istatistiği, White:nR² şeklinde olacaktır.

Elde edilen sonuçlara göre White=48,14640, White istatistiğinin olasılık değeri ise 0,043 olarak hesaplanmıştır. Olasılık değerinin 0,05’den küçük olması nedeniyle modelde değişen varyans olduğu ortaya çıkmaktadır.

Modelin tahmin sonuçlarının, klasik doğrusal modellerde olduğu gibi doğrudan okunması mümkün değildir. Çünkü bağımlı değişkenin logaritmik ve bağımsız değişkenlerin doğrusal olduğu log-lin modellerde eğimin katsayısı, bağımsız değişkendenki mutlak değişmeye karşılık, bağımlı değişkendenki oransal ya da nispi değişmeyi ölçmektedir. Başka bir deyişle log-lin modellerde bağımsız değişkenlerin eğim katsayıları literatürde yarı-esneklik (semi-elasticity) denilen bağımsız değişkendenki birim değişim için bağımlı değişkendenki yüzde değişimi göstermektedir(Cingöz, 2011: 125):

$$\beta_{1,2,3,4,5,6,7,8,9,10} = \frac{\text{Bağımlı değişkendenki nispi değişme}}{\text{Bağımsız değişkendenki mutlak değişme}} \quad (3)$$

Yukarıdaki denklemden hareketle; Y’deki nispi değişim 100’le çarpıldığında, bağımsız değişken X’deki mutlak değişmeye karşılık gelen Y’deki yüzde değişim elde edilecektir. Başka bir deyişle $\beta_{1,2,3,4,5,6,7,8,9,10}$ ’nın 100’le çarpımı, Y’nin X’e göre yarı-esneklik değerini verir. Sabit terim β_0 ise logaritmik konut fiyatlarının ortalamasını gösterir.

Denklem (3)’de anlatılan işlemin yalnızca nicel bağımsız değişkenler $\beta_{1,2,3,4,5,6,7,8,9,10}$ için geçerli olduğuna dikkat edilmelidir. Çünkü yarı logaritmik regresyonlarda kukla değişkenlerin yorumlanması farklı bir hesaplamayı gerekli kılmaktadır. Eğer değişken nitel değişken ise, öncelikle katsayının e tabanına göre antilogu alınır ve çıkan sonuçtan 1 çıkarılır. Daha sonra elde edilen değer 100 ile çarpılıp yorumlanması yapılır.

Modelde toplam 22 tane bağımsız değişken bulunmaktadır. Bunlardan Tablo 4’de gri renkle gösterilenler nicel bağımsız değişkenler, diğerleri ise nitel bağımsız değişkenlerdir. Bu değişkenlerden 11 tanesi 0,01 düzeyinde anlamlı olarak tespit edilmiştir.

$R^2 = 0,94675$ olarak hesaplanmıştır. Bu da konut fiyatındaki değişimin yaklaşık % 95’inin modele dahil edilen değişkenlerle açıklandığını göstermektedir.

Tablo 4: Model Tahmin Sonuçları

	EKK TESTİ			WHITE TESTİ			
Değişken	Katsayı	t-değeri	Prob.	Katsayı	t-değeri	Prob.	Esneklik
C	9,274669	11,43504	0,0000	9,274669	11,674910	0,0000	1066342,8
AGRLK	0,000958	5,768833	0,0000	0,000958	4,457060	0,0000	0,0958
BAGAJ	0,000648	3,470002	0,0008	0,000648	2,835743	0,0058	0,0648
CO2	-0,001130	-0,580084	0,5635	-0,001130	-0,632264	0,5290	-0,1130
MOTOR	0,029865	2,637604	0,1971	0,029865	1,110803	0,2699	2,9865
TORK	0,001334	2,747237	0,0074	0,001334	2,094798	0,0393	0,1334
PS	0,001685	1,804072	0,0749	0,001685	1,305303	0,1955	0,1685
YKSKLK	0,000694	2,184744	0,0318	0,000694	2,314580	0,0232	0,0694
YAKT	-0,074948	-1,917365	0,0587	-0,074948	-2,173786	0,0326	-7,4948
HZLNM	-0,025212	-1,898757	0,0612	-0,025212	-1,866716	0,0656	-2,5212
HIZ	0,000163	0,064050	0,9491	0,000163	0,050170	0,9601	0,0163
CRUSE	0,033244	1,124198	0,2642	0,033244	1,239439	0,2188	3,3802
PARKSEN	0,032430	1,141963	0,2568	0,032430	1,291504	0,2002	3,2961
SISLAM	0,064534	3,070845	0,0029	0,064534	3,433293	0,0009	6,6661
DIGKLMA	0,008598	0,336643	0,7373	0,008598	0,400008	0,6902	0,8635
KOLDAY	0,006092	0,235942	0,8141	0,006092	0,272812	0,7857	0,6110
YGMRSN	0,022588	0,271025	0,7871	0,022588	0,607338	0,5453	2,2845
BNZ	-0,134451	-2,127326	0,0364	-0,134451	-1,831542	0,0707	-14,3908
FARSEN	0,045777	0,602237	0,5787	0,045777	1,346939	0,1818	4,6840
USB	0,025609	1,232534	0,2213	0,025609	1,325965	0,1886	2,5939
SDN	0,050166	1,749963	0,0839	0,050166	1,697536	0,0934	5,1445
VSA	0,076912	3,148877	0,0023	0,076912	3,189185	0,0020	7,9947
TORPSOG	0,011203	0,571476	0,5693	0,023985	0,503522	0,6160	1,1265
R^2	0,94675						
$\bar{R}^2$	0,931629						
RSS(Kalıntı Kareler Top)	0,357149						
F- İstatistiği	62,61367(0,000)						
Durbin-Watson İstatistiği	1,316209						

F-istatistiğinin tahmini 0,000 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuç, modele dahil edilen değişkenlerin tümünün istatistiksel olarak 0,01 önem düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye’de binek otomobil fiyatlarını hangi özelliğin ne ölçüde etkilediği esnekliklerine göre belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, otomobilin ağırlığı fiyatı etkileyen unsurlardan birisidir. Otomobilin ağırlığının % 1 oranında artması fiyatını % 0,09 düzeyinde artırmaktadır. Fiyatı etkileyen fiziksel özelliklerden bir diğeri de otomobilin yüksekliğidir. Otomobilin yüksekliğindeki % 1’lik artış fiyatını da % 0,069 oranında artırmaktadır.

Tüketicilerin otomobil tercihleri her birey için aynı değildir. Bazı tüketiciler otomobilin performansına önem verirken, bazıları güvenliği, bazıları da konforu ön planda tutmaktadırlar. Çalışmada, otomobillerin performans açısından değerlendirilen özellikleri; motor gücü, silindir hacmi, maksimum tork, maksimum hız ve 100 km hıza ulaşma süresi olarak belirlenmiştir. Otomobilin silindir hacmindeki % 1’lik artış fiyatını % 2,98 oranında artırmaktadır. Bu oran motor gücünde % 0,16, maksimum torkda % 0,13 ve maksimum hızda da % 0,016 olarak hesaplanmıştır. 100 km hıza ulaşma süresinin katsayısı negatiftir. Süre % 1 arttığında fiyat % 2,52 oranında düşüş göstermektedir. Performans özellikleri arasında fiyatı en fazla etkileyen unsurlar silindir hacmi ile hızlanma süresidir.

Otomobilin en önemli özelliklerinden birisi yakıt türüdür. Analizde otomobiller benzinli ve dizel olarak değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre otomobilin benzinli olması dizel olmasına göre fiyatının % 14,39 oranında düşmesine yol açmaktadır. Yakıt açısından bir başka hesaplama da ortalama yakıt tüketimi için yapılmıştır. Yakıt tüketiminin düşmesi otomobilin fiyatını % 7,49 oranında artırmaktadır. Bu sonuçlar da fiyatı etkileyen en önemli unsurların otomobilin tükettiği yakıt miktarıyla ilgili olduğunu göstermektedir.

Tüketicilerin otomobil kullanımında kolaylık sağlamak amacıyla, araçlara bir takım konfor özellikleri eklenmektedir. Bunlar; yağmur sensörü, far sensörü, park sensörü, hız sabitleyici ve kol dayama gibi özelliklerdir. Bu özelliklerin fiyata olan etkileri yağmur sensörü için % 2,28, far sensörü için % 4,68, park sensörü için % 3,29, hız sabitleyici için % 3,38 ve kol dayama için de % 0,61 oranındadır.

Elde edilen sonuçlara göre otomobilde denge kontrol sisteminin olması fiyatı % 7,99 oranında artırmaktadır. Bu sonuç, yakıt unsuru gibi güvenlik unsurunun da, fiyat üzerinde önemli ölçüde etkisinin olduğunu göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre fiyatı etkileyen bir diğer unsur da otomobilin sedan veya hatchback olmasıdır. Otomobilin sedan olması hatchback olmasına göre fiyatının % 5,14 oranında daha yüksek olmasına yol açmaktadır.

SONUÇ

Otomobilin heterojen bir mal olması ve çok fazla sayıda özelliğe sahip olması, otomobil fiyatları üzerine yapılan çalışmalarda hedonik fiyat modelinin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Heterojen mallar birçok özelliği içerisinde barındırmaktadır. Ancak bu özellikler açıkça pazarlanamazlar, bir piyasaları yoktur ve fiyatları belli değildir. Çünkü ürün bir bütün olarak pazarlanmaktadır. Hedonik fiyat modeli ile ürünlerin sahip oldukları farklı özelliklerin fiyat üzerindeki etkisini hesaplamak mümkündür. Otomobil piyasada tüm unsurlarıyla birlikte bir bütün olarak pazarlanmaktadır. Daha fazla beygir gücünün, daha yüksek silindir hacminin ve daha az yakıt tüketiminin ayrı bir fiyatı olmadığı gibi bu özelliklerin ayrı ayrı pazarlandığı bir piyasaları da bulunmamaktadır. Tüketici ödeyebileceği fiyattaki bir otomobilde daha fazla beygir gücü isterse, aynı fiyatta daha yüksek beygir gücü olan bir başka otomobil satın alacaktır. Ancak bu otomobilde silindir hacmi daha düşük veya yakıt tüketimi daha yüksek olabilecektir. Kısacası bu özelliklerin otomobilin fiyatı üzerinde etkisi olduğu kesin olmakla birlikte kendilerinin fiyatlandırılmaları söz konusu değildir. Çalışmada her bir özelliğin fiyatı ne ölçüde etkilediği hesaplanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre fiyatı en fazla etkileyen unsurlar yakıt tüketimi ile ilgili olan benzinli veya dizel olması ile 100 km de tükettiği ortalama yakıt miktarıdır. Otomobilin tükettiği yakıt miktarının düşmesi fiyatını yaklaşık olarak % 8 oranında artırmaktadır. Modelde dizel otomobille benzinli otomobil arasındaki fiyat farkı da yaklaşık % 15 olarak hesaplanmıştır.

Yakıt tüketimi dışında otomobilin fiyatını önemli ölçüde etkileyen unsurlar, motor gücünün yüksek olması, hızının yüksek olması ve denge kontrol sisteminin bulunması olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, performans ve güvenlik özellikleri konfor özelliklerine göre fiyatı daha fazla etkilemektedir.

Analiz sonuçları beklenen sonuçlarla örtüşmektedir. Nitekim fiyat üzerinde en fazla etkiye sahip olan yakıt tüketimi tüketiciler açısından da en önemli unsurlardan birisidir.

Analizde kullanılan özellikler fiyatları belirli olmayan özelliklerdir. Otomobilin fiyatını etkileyen ancak kendi fiyatları belli olan özellikler modele dahil edilmemiştir. Opsiyonel olarak adlandırılan bu özellikler deri koltuk döşemesi, cam tavan ve otomatik vites gibi özelliklerdir. Otomobilin düz vites veya otomatik vites olmasının fiyatı zaten bellidir. Aynı şekilde ekstra ödeme yaparak cam tavanlı bir otomobil satın almak mümkündür. Zaten bir fiyatı olan bu özellikler bu yüzden değişken olarak kullanılmamıştır.

Türkiye binek otomobil piyasasında fiyatların incelenmesi ve çok sayıda değişkenle test edilmiş olması açısından bu çalışmadan elde edilen bulguların ileride yapılacak olan hedonik fiyat ve otomobil piyasası araştırmalarına yol göstermesi umulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahtola, O. T. (2006). Hedonic And Utilitarian Aspects of Consumer Behavior: An Attitudinal Perspective. *Advances in Consumer Research*: 8.
- Alakbar, A. (2007). *Hedonik Fiyatlandırma Modeli ve Türkiye Binek Araba Sektörü Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Bartik, T. J. (1987). The Estimation of Demand Parameters in Hedonic Price Models. *The Journal of Political Economy*, 95(1): 81-88.
- Cingöz, A. R. A. A. (2011). Hedonik Talep Teorisi Çerçevesinde Bir Fiyatlandırma Örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü, İstanbul.
- Colwell, P.F. & Dilmore, G. (1999). Who Was First? An Examination Of An Early Hedonic Study. *Land Economics*, 75(4): 620-626.
- Heijden, V. H. (2004). User Acceptance of Hedonic Information Systems. *MIS Quarterly*, Vol.28, No.4: 695-704.
- İstanbul Sanayi Odası (2002). Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde İstanbul Sanayi Odası Meslek Komiteleri Sektör Stratejileri Geliştirme Projesi. Otomotiv Sanayi Sektörü. Yayın no:2002/4.
- Kayar, R. (2011). Dizüstü Bilgisayar Piyasasında Hedonik Talep Parametrelerinin Belirlenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 13 (21): 21-27.
- Özdemir, Ş. & Yaman, F. (2007). Hedonik Alışverişin Cinsiyete Göre Farklılaşması Üzerine Bir Araştırma. *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2): 82.
- Özkan, G. ve Yalpır, Ş. (2005). Taşınmaz Ekonomik Bakış ve Değerlendirilmesi. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı.
- Parmeter, C. F. (2006). Two-Tier Frontier and Generalized Kernel Estimation of Hedonic Price Indices. Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Economics in the Graduate School of Binghamton University State University of New York.
- Rosen, S. (1974). Hedonic Prices and Implicit Markets: Product Differentiation in Pure Competition. *The Journal of Political Economy*, Vol. 82, Issue 1: 34-55.
- Shimizu, C. & Takatsuji, H. & Ono, H. (2010). Structural And Temporal Changes In The Housing Market And Hedonic Housing Price Indices: A Case Of The Previously Owned Condominium Market In The Tokyo Metropolitan Area. *International Journal Of Housing Markets and Analysis*, 3(4): 351-368.
- Triplett, J. (2004). Handbook on Hedonic Indexes And Quality Adjustments In Price Indexes: Special Application To Information Technology Products. OECD STI Working Paper.
- <http://www.odd.org.tr/folders/2837/categorical1docs/939/BasinBulteni%205%20A%c4%9fustos%202014.pdf>